

За да може човекът да стане напълно човек
Значението на антропософията
в съвременния интелектуален живот
GA 82

Рудолф Щайнер

№.	Заглавие на лекцията	Заглавие на книгата	Дата	Град
1.	<u>Антропософия и съвременен интелектуален живот</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	7 април 1922 г.	Хага
2.	<u>Мястото на антропософията сред науките</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	8 април 1922 г.	Хага
3.	<u>Антропософията и визуалните изкуства</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	9 април 1922 г.	Хага
4.	<u>Антропософският изследователски метод</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	10 април 1922 г.	Хага
5.	<u>Важни антропософски резултати</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	11 април 1922 г.	Хага
6.	<u>Антропософия и агностицизъм</u>	<u>За да може човекът да стане напълно човек</u>	12 април 1922 г.	Хага

1. Антропософия и съвременен интелектуален живот

Това, което ще представя тази вечер, ще бъде само скромно въведение към това, което ще се опитам да обсъдя тук през следващите няколко вечери в отделни глави за Антропософията.

Антропософията не е възникнала в резултат на въпроса: Какви са нуждите, какви са търсенията на нашата съвременна епоха, какви интереси и копнежи има тази съвременна епоха по отношение на духовния си живот? Това би бил абстрактен въпрос. И както в обикновения живот, като правило, човек не намира това, което търси, без да има подходящ ментален образ за него, така вероятно няма да може да задоволи търсенето в духовния живот на една епоха, ако вече не започне от много определен, конкретен ментален образ на това, което тази епоха търси. Но въпреки че антропософията не е започнала от тези абстрактни въпроси, ще бъде възможно по-късно да се говори за това дали, сега, когато е тук, тя може в някакъв смисъл духовно да задоволи най-важните въпроси и нужди на нашата епоха.

Антропософията всъщност е тръгнала от нуждите на самата наука, каквато се е развила в нашата епоха, след като е завършила своя, може да се каже, велик и мощен триумфален поход през последните три до четири века. Антропософията е излязла от това научно начинание, като едновременно с това се е опитвала да се справи с начините, по които Гютеовият мироглед може да осигури плодородна почва за научния дух на настоящето. Така че може да се каже – позволете ми тази лична забележка – когато необходимостта от антропософска духовна наука ми стана очевидна, от една страна, това беше мнението, че настоящият научен дух в частност трябва да се развие до научно разбиране на свръхсетивния живот, и второ, какво може да се спечели от живото разбиране на Гютеовия мироглед, което е било свързано със самото това научно начинание. Търся това развитие за Антропософията от 1880-те години. Когато днес човек чуе по-повърхностни възгледи за антропософията, те често звучат така, сякаш антропософията е излязла от хаоса, възникнал за духовния живот на целия цивилизован свят по време и след катастрофата на войната, сякаш е тъмна, мистична сила. Това просто не е така. Тази антропософия работи сериозно от десетилетия и е възникнала при много различни условия.

Но както казах, щом веднъж е налице, можем да се запитаме дали отговаря на нужда, на копнеж в духовния живот на нашето време. За да отговорим на този въпрос, трябва да разгледаме специфичния характер, по-дълбоките особености на духовния живот на нашата епоха. Там ще открием, вярвам, една особено характерна черта. Разбира се, ако кажете нещо подобно, някой може да посочи множество изключения. Те изобщо не бива да се отричат. Но това, което искам да характеризирам, е общата тенденция в живота на хората от тази епоха.

Не трябва ли да си казваме в настоящето, когато сме пораснали малко, че най-вече подхождаме към днешния ден без радост, без ентусиазирана отдаденост на житейските задачи? Това изглежда песимистична гледна точка, но не иска да бъде такава. Тя просто иска да погледне с отворени очи към това, което в края на краищата е всепроникваща черта в живота на съвременните хора. Ние порастваме, образоване се и също така биваме водени напред от живота. Когато след това се изправим пред собствените си професионални задачи, когато се изправим пред страданията и дори радостите на живота, ние не знаем как да се впишем в ситуацията на света с пълната си човечност днес. И от тази тенденция ще възникне една изключително важна област на наблюдение по-специално за нашата епоха, която веднага сочи характерно към най-дълбоките особености на нашето време. Когато застанем като човешки същества в по-късен етап от живота днес, ние вече не можем да гледаме назад, в памет на младостта си, на детството си, както някога човекът е гледал назад към тази младост, към това детство. Тези, които са направили известно количество вътрешно историческо проучване, могат да кажат това недвусмислено. Когато погледнем назад към детството и младостта си, това, което се издига от това детство и младост, не е това, което ни изпълва с радост, ентусиазъм и инициативност, това, което ни дава сила от време, което сме загубили външно, но което би могло да бъде вътре в нас, да ни вдъхновява и укрепва вътрешно. Може да е радикално твърдение, но в известен смисъл е вярно: ние, като възрастни на нашето време, до голяма степен сме загубили младостта си, детството си. И това е особено очевидно от факта, че ако сега обърнем погледа си повече към социалния живот, ние, като възрастни, намираме за толкова трудно да общуваме с младите хора. Обща черта на нашата епоха е, че в младостта има ферментиращ стремеж, но че в широкото поле тази младост стига до схващането, че възрастта вече не може да бъде това, за което копнее сърцето им, душата им. В нашата епоха се е появила дълбока пропаст – някои не го признават, но въпреки това е така – между младостта и възрастното поколение. Но именно тази пропаст показва, че човешкото същество, което, може да се каже, носи със себе си в днешния свят, от своята пълна, детска човечност, това, което, какъвто и да е произходът му, носи със себе си чрез раждането в това физическо съществуване - че човешкото същество не намира това, което изисква от живота, по силата на вечното, което се ражда с него. Именно защото младият човек не намира това в духовния живот, в живота като цяло, се разкрива това, което толкова силно липсва на нашето настояще време. Думата „младежко движение“ е станала позната днес. И младежкото движение е особено очевидно сред младите хора, които израстват в духовните професии; които израстват в живот, чрез който човек трябва да стане лидер в духовните, социалните, моралните, артистичните и религиозните нужди на своята епоха. И ако сега се запитаме защо толкова малко от съществуващия духовен живот удовлетворява растящото човешко същество, тогава на този въпрос може би ще се

отговори, ако не напълно, то поне ще се осветли, като се разгледат различните клонове на нашия духовен живот днес: В рамките на хоризонта, който ни се открива в научната, художествената, моралната, социалната и религиозната област, откриваме, че, ако мога да се изразя така, тези отделни клонове на живота, от които човек се нуждае, за да стане пълноценна личност, вече не се разбират и че следователно си противоречат в човека, в човешката личност.

Всеки, който днес иска да се разбунтува срещу това, което научният дух на последните няколко векове, особено от средата на XV век, е донесъл в цялостното развитие на човечеството, би бил глупак. И антропософията не бива да се разбира така, сякаш иска да заеме противоположна позиция на този научен дух на нашата епоха. Този дух е породил в самите научни изследвания огромна съвестност и точност на метода. Бих искал да кажа, че първият въпрос за този научен дух е станал: Как може да се постигне сигурност в търсенето на истината? — Този научен дух на настоящето се стреми към сигурност в търсенето на истината. И са постигнати огромни успехи не само в областта на познанието, но и в практическия живот, особено в техническите области на нашата епоха. И все пак, когато се запитаме: Дали този дух на науката задоволява належащото чувство на младостта, дали днешната младеж израства в този дух на науката по такъв начин, че да чувства, че има нещо, което се лее към нея за нейната пълна човечност? Не можем да отговорим утвърдително на този въпрос. Ако правим това, то е защото се отдаваме на празни илюзии или защото искаме да разпространим мъгла пред духовните си очи. Защото този дух на науката е в странен конфликт с други области на живота.

На първо място, това е художествената област. След като са развили духа на науката с нейните точни методи и строго тренирано мислене, творците, тези, които искат да преследват живота артистично, които искат да се наслаждават на живота артистично, чувстват, че всъщност трябва да държат артистичното настрана от този дух на науката. Днес навсякъде чуваме, че това, което изкуството иска да създаде, това, което изкуството иска да образува, трябва да идва от съвсем различни човешки източници от това, което науката разбира по определен, интелектуалистичен начин на наблюдение. И когато някой иска да внесе духа на днешната наука в художественото творчество, човек има чувството, че покварява художественото творчество, че духът на науката няма място в изкуството, че науката изследва истината по начин, който не трябва да се пренася в художественото. Гърците са били запознати с такова строго разделение на това, което човек позволява да му бъде разкрито от света чрез художественото чувство, от една страна, и чрез научния дух, от друга; гърците са били запознати с такова строго разделение в самите себе си, в което, от една страна, вече се е появил блестящ научен дух, а от друга страна, идеално изкуство. И дори в по-ново време Гьоте не е искал такова разделение, след като се е потопил изцяло в гръцкия мироглед. Гьоте

например не е искал да говори за отделна идея за истина, за красота, за религия или благочестие. Гьоте е искал да познава идеята като едно цяло, а в религията, изкуството и науката е искал да вижда само различни откровения на едната духовна истина. Гьоте е говорил за изкуството като откровение на тайните закони на природата, които никога не биха били разкрити без изкуство. За Гьоте науката е нещо, което той поставя от едната страна, което има различен език от изкуството; от друга страна, изкуството е нещо, което има още един език. Но само когато двете работят заедно в човека, човекът, в Гьотеовия смисъл, може да проумее пълната истина. Днес размишляваме как научният дух, който върви точно от заключение към заключение, от наблюдение към наблюдение, от експеримент към експеримент, трябва да подкопава контекста на художественото въображение; как няма оправдание да се иска да се проумее каквото и да е от истината на света чрез самото изкуство. Как, с други думи, трябва да се направи строго разделение между изкуството и науката. Не трябва ли да кажем, че науката, от една страна, се стреми към сигурност, към съвестен метод, че преди всичко иска да има сигурност, че иска да представи нещата, ако мога да се изразя така, по такъв начин, че те да могат да бъдат запомнени и да бъдат разпознати от всеки безпристрастен човешки ум? Но в стремежа си към тази голяма сигурност човек няма увереността в това, което проучва за природата и човека чрез тази наука, че то би могло по някакъв начин да има значение за нещо, което принадлежи и на удовлетворението на цялото човешко същество: за художествено творчество или художествено удоволствие. Установява се твърда наука, но няма доверие, че тя може да има думата, когато се занимава с още по-човешки нужди, или поне с по-вътрешни човешки нужди от тези на самата наука: художествени нужди. Разбира се, може да се направи ясно разграничение между наука и изкуство. Мога да разбера всеки, който казва: О, това е просто фраза, фигура на речта, когато някой говори пренебрежително за това разграничение между наука и изкуство. Все пак то трябва да е там. Както казах, мога да го разбера. В дълбините на човешката душа има нещо, което се стреми към единство, към хармония на индивидуалните душевни дейности. И докато от една страна логиката осъществява разделянето между наука и изкуство, нещо в нас изисква баланс, хармонизиране на научните истини, от една страна, и художествените истини, от друга. Нещо в нас, много дълбоко в душата ни, изисква това, което извличаме от природата и човека като научна истина, да има и силата да генерира художествена инициатива в нас, без да се изпадаме в сламени алегии или абстрактен символизъм. В дълбините на душата определено съществува нуждата да не оставяме знанието, което науката проучва, безжизнено, а да го съживим по такъв начин, че нещо от това научно знание наистина да може да се прелее в изкуството, както Гьоте е осъзнавал, че за него най-зрелите плодове на неговото художествено творчество са произлизали от неговата концепция за наука.

Големият въпрос, не точно формулиран, но дълбоко усетен, отеква в копнежите на нашата епоха: дълбокият въпрос как можем да спечелим такова доверие в науката, която преди всичко е търсила сигурност, че да можем да проникнем чрез нея в сферите на истината, които ни изправят пред художественото творчество, в художественото формиране? И това е един от най-дълбоките въпроси за съвременното човечество.

Човек би могъл да спори и обсъжда надълго и нашироко факта, че трябва да има ясно разграничение между логико-наблюдателния, научен метод и художественото творчество, художествения замисъл. Но да предположим, че в сферата на реалността нещата стоят така, че когато стигнем до човека от сферата на нисшите природни царства и сега искаме да приложим законите на природата към човека, както ги опознаваме в смисъла на днешната сигурна наука, тогава просто не бихме могли да опознаем човека. Всъщност, може би дори самата природа твори художествено, че в различните сфери на природата има не само такова творчество, което се намира в смисъла на настоящите природни закони, и че това не е така особено в човешката сфера, а че самата природа, както е предположил Гьоте, е велик художник и че ние, колкото и критично да подхождаме към темата и да си казваме: „Не трябва да въвеждаме фантазия в науката“, може би, като логически си поставяме това пред себе си, просто ограничаваме познанията си, убиваме ги, защото природата е художествена и се поддава само на художествено наблюдение. Разбира се, ако човек изрази това първоначално в хипотетичната форма, в която го правя сега, може да бъде оспорено по много начини. Но всеки, който е достатъчно психолог, за да надникне в дълбините на душата на съвременния човек, знае, че днес в ума има особена тревожност относно въпроса: Не трябва ли, ако се стремим научно, да имаме същото в нашето състояние на ума, което формира и оформя художествено? Но какво ще стане, ако не можем да стигнем до природата по друг начин? Ами ако природата иска да бъде схваната художествено? Ами ако човешката природа в частност иска да бъде схваната художествено, дори във физическите си органи? Какво да правим тогава, дори ако имаме наука, която е възможно най-строга, и природата, светът, изисква от нас художествено оформено знание? Знам, че дори съвременните учени смятат подобно изречение за абсурд. Но също така знам, че макар то да може да се смята за абсурд в съзнанието на науката, човешките сърца и човешките души днес не го смятат за абсурд, а по-скоро смътно усещат неговата истина и биха искали да я видят на светло.

И не е по-различно, когато преминем в друга област – областта на морала, нравите, областта на социалната работа и труда и областта на религиозното потапяне. Всичко, което попада в обхвата на тези три области, е било, така да се каже, забранено от науката от дълго време, откакто научният дух е завладял толкова решително съвременното човечество. Що се отнася до социологията и социалната работа, напоследък се правят опити, особено в популярната област, да се мисли

социално и социологически от научния дух и да се дават импулси на социалния живот от тази наука. Резултатите не показват точно, че това е правилният подход. Защото нещата, които в момента разтърсват света по отношение на социалния въпрос и които трябва да бъдат задоволени от всякакви илюзии, основани на духа на науката на съвременното, водят до онези ужасни дисхармонии, до онези ужасни разрушителни елементи, които действат в социалния живот на човечеството днес и които ясно показват, че възстановяването е възможно само ако може да се осъществи духовен обрат в някаква посока. Но в края на краищата социалният живот не може да бъде насочен към здравословно решение, без да се вземат предвид моралните и религиозните основи. И така, по отношение на социалното, първо трябва да разгледаме моралните и религиозните основи на човешкия живот. И тук откриваме, че е посочено съвсем ясно, дори по-ясно, отколкото по отношение на художествения опит, особено в най-новите явления, че от една страна е науката със своята силна сигурност и съвестност, но че от друга страна, има още по-голяма липса на доверие във въвеждането на духа на това научно отношение в моралното мислене и религиозното съзнание. И днес повече от всякога се подчертава от привидно прогресивните улове, че науката трябва да остане на своето място. Но тя трябва да бъде прогонена от всичко, към което човек трябва да се стреми като импулси за своите морални действия, за своята религиозност. Там не е мястото на науката; там е мястото на вярата. Точно както има строго разграничение между наука и изкуство, има и строго разграничение между наука и морал, между наука и религиозност. Човек би искал да се обърне към особена способност, към особен импулсивност на човешката душа за този морал, за този религиозен живот. Човек би искал строго да отдели истината на вярата от научната истина, точно както би искал строго да отдели от нея и художествената истина.

Това със сигурност не е попречило на духа на науката да се разпространи във всички среди в наши дни, да приеме най-популярната форма; че днес не само учените са заети с този дух на науката, но и цялата широка маса от днешното цивилизовано човечество. Днес човек може да бъде религиозен и благочестив човек в стария, традиционен смисъл, но благодарение на публичната литература, от вестници до книги и чрез другия обществен живот, човек все още живее изцяло в съвременния дух на науката. Следователно не би могло да се избегне, колкото и силно да се появява искането за отделяне на вярата от научното познание, това научно познание да се появява във всички възможни области като критика на вярата, че то вече има и ще продължи да има подривен и разрушителен ефект върху тази вяра в многобройни човешки улове, освен ако в тези области не настъпи и пълен духовен обрат.

Вярата и знанието, които днес искаме да държим строго разделени, не произлизат от различни източници. За да разпознаем това, трябва да се върнем по-назад, отколкото правим за изкуството, където само трябва да се върнем към гърците, за

да видим, че гърците са виждали художествената истина и научната истина като едно и също. Трябва да се върнем към много по-ранни времена в развитието на човечеството. Но там ще открием времена, когато религията е просто всичко; когато човекът, по определен начин, чрез силите на душата си, се потапя дотолкова в дълбините на вселената, че религиозният живот извира от това поглъщане. Но докато този религиозен живот извира в него, пред душата му застава това, което може да го направи религиозно благочестив, на което може да се жертва, което му въздейства, като се разкрива в красотата, и следователно може да му се наслаждава артистично, и което, когато мисленето и разбирането му се потопят в него, го среща като истина на света. Науката, изкуството и религията, всички те произлизат от един корен. Но това не е всичко, което се взема предвид. Вярно е, че ако се върнем към най-ранните времена на човешкото развитие, ще открием, че науката, изкуството и религията са едно цяло, че произлизат от общ източник, че по-късно религиозният живот става самостоятелен - това е било вече така в гръцко и римско време - но че артистичният живот все още остава обединен с научния живот. И едва когато проникнем в най-новите времена, ще открием, че тези три клона на разкриването на човешката личност се разделят.

Днес тези три клона отново се стремят мощно в несъзнателните и подсъзнателните дълбини на човека към единство, към хармонизация. Защо е така? Е, днес човек може само да се възхищава на науката, а противопоставянето на това, което е истина в науката, би било, както казах, глупост. Но науката е била креативна само в областта на мисълта и в областта на наблюдението, или регулираното наблюдение, на експеримента. Науката е била креативна само по отношение на това, което може да се постигне чрез логическа преценка и чрез наблюдение от човешкия ум. В тези области науката е постигнала велики и оригинални неща през последните векове. Ако погледнем другите области, художествената област, областта на моралния и религиозния живот, тогава трябва да си кажем – и отново това е нещо, което не всички хора си казват днес, но което по същество цялото цивилизовано човечество чувства в дълбините на душата си – художественото чувство и художественият дух не са наистина творчески днес. Разбира се, често се заблуждаваме, когато пресъздаваме, но настоящата епоха не е стилообразуваща или мотивообразуваща в художествената област. По-ранните времена са били стилообразуващи и мотивообразуващи. Например гърците, които са родили своите сгради от същата утроба на душата, от която поетите са създали своите произведения на изкуството. Те са ги родили от същата утроба на душата дотолкова, че е възникнало убеждението, че Омир и Хезиод, бидейки художници, са дали на гърците техните богове. Ние живеем от художествените традиции. Строим в готически стил, строим в античен стил, строим в бароков стил и т.н., но не строим в настоящето. Нито пък сме в състояние да присъстваме пълноценно в други области в художествен смисъл. Човек трябва да изрази тези неща донякъде радикално, ако иска да се докосне до

това, което въпреки това присъства като реалност в най-дълбоките сили на нашата епоха.

В религиозната и моралната сфера традициите са още по-стари. В религиозната и моралната сфера нашата епоха не е творческа. Оттук и консерватизмът на религиите, стремежът да се запази старото на всяка цена. Оттук и страхът, който възниква, когато в религиозната сфера се появи нещо ново. Имаме художествени стилове от древни времена; имаме религиозно съдържание от още по-стари времена. А младите хора, докато растат днес, носят копнеж за творчество във всички области на живота, чрез нещо мистериозно, за което не мога да говоря днес, чрез тайни, които се раждат с тях. Те намират това творчество в научната област. Но това не е достатъчно за нея. Тя копнее за нещо дълбоко творческо в художествената сфера, а също така копнее за нещо дълбоко творческо в морално-религиозната сфера. Ето защо днешната младеж не разбира по-старото поколение, а по-старото поколение не разбира младите. Ето защо има пропаст между двете. Всичко това основно характеризира нашата настояща епоха, но все още не показва дълбокия раздор в самия човек, който всъщност е довел до всичко, което току-що описах. И за да открием този дълбок конфликт в самата човешка природа, трябва да разгледаме особеностите на тази човешка природа, каквато се е развила в научната епоха, тоест от средата на XV век. Ако погледнем днешния човек без предразсъдъци, виждаме два противоположни полюса в неговата природа. Тези два полюса основно доминират целия ни интелектуален живот. Но те не задоволяват нашите човешки потребности. И тези два полюса са, от една страна, силната, вътрешна, интензивна самоувереност, която съвременният човек е развил през последните векове, и, от друга страна, особенният начин, по който човекът е стигнал до разбирането на света чрез своите съвременни способности.

Нека разгледаме по-отблизо тези полярни противоположности. Когато говоря за самосъзнанието, чувството за себе си, на съвременния човек, нямам предвид само това, което възниква, така да се каже, в уединението на кабинета на философа. От самосъзнанието на човека, тоест от саморазбирането на идеята, на понятието, Хегел развива светоглед по грандиозен начин. В хегеловата философия виждаме само безкрайно гениално разработване на това, което самосъзнанието може да преживее в себе си, когато стане напълно осъзнато за себе си. А от друга страна, виждаме у антихегелианците, поне когато са философи, че и те започват от самосъзнание. Те презират хегелианците и широкото развитие на идеалното и духовното, което Хегел е постигнал на основата на човешкото съзнание. Те искат да се придържат към една точка, към която непрекъснато гледат: своето самосъзнание. То не се разширява, както при Хегел, но и те започват от самосъзнание. Но като се характеризира по този начин, дори ако човек се спусне повече в конкретно-научната и философската област, не може да се характеризира твърде много от природата на настоящата епоха от това философско разбиране на самосъзнанието,

по причината, която веднъж ми стана особено ясна в разговор с Едуард фон Хартман. Говорихме за това, което може да се постигне епистемологично чрез критика, анализ на самосъзнанието, и Едуард фон Хартман каза: В днешно време книги за такива неща изобщо не бива да се печатат, а само да се хектографират, така че да са достъпни само в няколко екземпляра, може би шестдесет екземпляра, защото само толкова хора в Германия, от шестдесет милиона, се интересуват от такива неща. Това важи и когато става въпрос за най-интимните философски въпроси. Следователно, не можете да очаквате да ви занимавам с това как самосъзнанието се осъществява в немското философско съзнание в днешно време. Но това самосъзнание е очевидно от миналия век не само за търсещия философ, но и във всички човешки области и именно за тях говоря. Начинът, по който хората днес мислят за себе си, как силно усещат собственото си същество, своето „аз“, със сигурност не се взема предвид от външните исторически изследвания, но вътрешните исторически изследвания знаят това. Преди 15-ти век хората просто не са мислили за себе си, не са разпознавали или знаели нищо. Там, вътрешно, всичко е било по-скучно. Там човек не е казвал „аз“ със същата интензивност, с която може да го каже в цивилизованото човечество оттогава насам.

По този начин е настъпило общо засилване на вътрешния опит. Това засилване на вътрешния опит е очевидно в областта на науката в пълното отхвърляне на вярата в авторитета, в желанието да се приеме само това, което може да бъде оправдано пред собственото самосъзнание. В сферата на изкуството това се проявява с факта, че човекът навсякъде се стреми да вдъхне в произведението на изкуството, да оформи в него това, което може да преживее в най-дълбокото си самосъзнание. В религиозната сфера това се показва с факта, че човек може да преживее божественото същество напълно само когато то потъне в най-съкровенията му същност, която той преживява силно, която иска да преживее силно заедно с божественото същество, ако иска то да има някаква валидност или значение за него. В моралната сфера човек се стреми - както вече показах в моята „Философия на свободата“ през деветдесетте години на миналия век - към импулси, към етични мотиви, към етична регулация на живота, които произтичат от този корен на неговото силно самосъзнание. И в социалния живот днес имаме това странно явление, че навсякъде възникват социални искания, че хората казват навсякъде: имаме нужда от социална организация на живота – но това в основата си човешко чувство е много далеч от социалното чувство, от социалната емпатия. И именно защото ни липсва социална емпатия, ние изискваме социална организация на живота. Искаме това, което всъщност ни липсва в себе си, да дойде отвън. Казваме: „Трябва да станем социални същества“, защото в днешно време, точно когато духът на науката е нараснал, ние сме станали по същество силни само в нашето его, в нашата антисоциална природа, и днес търсим баланс между това силно его и социалните искания.

И така, ние срещаме това самосъзнание във всички области на човешкия живот. Всеки, който изучава социалния въпрос днес от гледна точка на организацията на човешкия труд, всеки, който се интересува от това какво се е случило със социалния въпрос под влиянието на съвременната технология, която е отстранила хората от директния контакт с работата им, която има безразличната машина - знае как и в тази област социалната воля не може да се роди от пробуденото самосъзнание, защото това пробудено самосъзнание е изправено пред нещо, пред машината, пред лицето на което това самосъзнание може да се чувства напълно удовлетворено поне.

От една страна, е самочувствието на съвременния човек. Но как се е появило това самочувствие, като се има предвид, че е житейски факт? Как това съвременно човечество се е събудило до това силно самочувствие? Първоначално човек може да стигне до това самочувствие само чрез определено развитие на живота на мисълта, на живота на идеите. Мисълта не е играла същата роля в по-ранните епохи на човечеството, както в по-новите времена. Но именно като е станал способен да мисли все по-абстрактно и абстрактно, все по-интелектуално и интелектуално, самосъзнанието е станало силно. Самосъзнанието е станало силно именно под силата на мисълта. И така човекът е развил мисленето до най-високия му връх, докато в миналото е живял повече в чувство, в съзерцание, в интуиция, въображение и вдъхновение, дори и те да са били подобни на сънища и несъзнателни. Човекът е развил мисленето и с мисленето е било възможно да постигне силното си самосъзнание в мисълта.

Но с това човекът е стигнал до едностранчивост в духовния си живот. Мисълта се отдалечава от реалността. Кой не би имал чувството, че мисълта никога не може да постигне пълноценна реалност, че мисълта остава само образ на реалността! С образ на реалността ние сме култивирали силното си самочувствие като съвременно човечество. Следователно, дори ако хората все още не са напълно осъзнати за това, дори ако все още не могат да го изразят, те го чувстват, усещат го, а днешната младеж го усеща с особена интензивност: този човек стои там с мисли, които са чужди на реалността. Той стои, от една страна, пред лицето на реалността със своето самосъзнание, самосъзнанието, което е схванато чрез мисленето. То не може да се доближи до живота, то си остава образ. То е безсилно пред лицето на живота. Ние сме напълно със себе си в самосъзнанието си, поставяме се вътрешно възможно най-силно сами, но сме безсилни, не проникваме с мислите си в реалността. Това е единият полюс на нашия съвременен духовен живот: безсилието на самосъзнателното мислене.

Това чувство за безсилие на собственото его прониква в съвременното човечество. Това кара съвременното човечество да подхожда към живота без радост, без вътрешна преданост, дори без разбиране, защото силно развитото его, силното

самосъзнание, винаги трябва да се чувства безсилно дори пред лицето на този живот, в който човек трябва да работи сам. Това е единственият полюс.

А другият полюс, както се представя на съвременното човечество, е, че докато в миналото човекът е схващал всякакви неща от дълбините на душата си, или, както хората обичат да казват днес, съвременният човек има увереност само когато наблюдава външния свят по начин, който не е смесен с нищо отвътре; когато наблюдава външния свят по така наречения обективен начин, в експеримент. Собственото вътрешно същество на човек трябва да бъде напълно безшумно, когато наблюдава или експериментира. Само външният свят трябва да говори. Какво е постигнато в резултат на това? Стигнахме до това да изследваме този външен свят чрез вярно наблюдение и в точен експеримент, но не можем да стигнем по-далеч с това изследване от механизма. За астрономията вселената се е превърнала в механизъм. За геологията развиващата се земя се е превърнала в механизъм. Дори човешкият организъм се е превърнал в механизъм, а съвременните неовиталистични опити са само опити с неадекватни средства да се постигне нещо, което не може да се постигне с научния метод, който сега е признат и който води само до разбиране на механизма – радикално казано: машината – в експеримента, в наблюдението. Като разбираме машината, ние вярваме, че можем да виждаме през това, което е пред нас, защото не смесваме нищо в контекста на физическите и механичните закони, които формираме в тъкан в машината. В известен смисъл, ние виждаме през нея, виждаме през това как отделните части на механизма взаимодействат и се преплитат. Първоначално се чувстваме удовлетворени, защото сме били образовани от по-новата школа на мисълта, като сме разбирали машината, като сме разбирали вселената, космоса, като машина, с преплетени колела и т.н. Вярваме, че сме удовлетворени, но вътрешно не сме. Остава нещо, което ни отблъсква, именно по отношение на пълната ни човечност, от това разбиране на машината. Разбирането на машината е това, което всъщност е допринесло за величието, за триумфите на съвременния дух на науката. Защо? Машината става прозрачна, не за окото, а за ума, за интелекта. Когато погледнем в организма, нещата остават тъмни за такова външно наблюдение. В машината всичко е прозрачно. Но трябва да се запитаме: разбираме ли диаманта по-добре, защото е прозрачен? Просто не е вярно, че нещо става по-прозрачно и следователно по-разбираемо за нас. Защото това, което работи в машината, ние в дългосрочен план, когато се изправим лице в лице с него, усещаме все повече и повече като чуждо на собствената си природа. И това е несъзнателното чувство, което се утвърждава: ето я машината, тя става прозрачна за ума, но в нея няма нищо, което можете да откриете в себе си, тя е напълно чужда за вас. И така се чувстваме изхвърлени от света, който разбираме, който разбираме механично. Чувстваме се отблъснати от другия полюс на нашия духовен живот. Точно както единият полюс не може да влезе в реалността, е безсилен пред реалността, така че реалността, която

разбираме, ни отблъсква. Това е дълбокият конфликт в съвременния човек. Той е развил самосъзнанието си чрез мислене, но не може да влезе в света с това мислене. Той взема машината от света; но разбирайки я, тя го отблъсква, защото няма нищо общо с човека. Мисленето ни откъсва от реалността; реалността на наблюдението ни отблъсква. Както и да се опише дихотомията на съвременния интелектуален живот, това са двата ѝ корена, тези два полюса на съвременния интелектуален живот: безсилието на самосъзнателното мислене, с неговия чисто образен характер, който не е в състояние да проникне в напълно оформената реалност, и механистично замисленото съдържание на наблюдението и експеримента, което ни отблъсква като чуждо на собственото ни същество. Изглежда сякаш, когато се говори за тези неща, се говори само за областта на науката. Но това, което се обсъжда по този начин, прониква в целия ни съвременен живот.

И така, от една страна, съществува този съвременен интелектуален живот с двата току-що описани полюса. От друга страна, съществува антропософия. Антропософия, която не се опитва да остане на нивото на мислещото самосъзнание, а напредва във вътрешното си развитие чрез вътрешни душевни упражнения, които ще трябва да опиша по-късно; която напредва от това, което имаме по самоочевиден начин в мисленето. От това мислене, чрез упражнения, човек се придвижва към описателно, към образно, към въображаемо мислене; към мислене, което след това става толкова силно, че се превръща във виждане; което става толкова силно, колкото иначе са само сетивните впечатления. Днес мога само да загатна за тези неща, но през следващите няколко дни ще трябва да опиша как човек всъщност може да постигне ясновидско виждане на свръхсетивния свят чрез развиване на мисленето.

Но след това, когато човек премине от обучението на мисленето към въображението, тогава той вече не стои сам с това въображение, което не е нищо друго освен развито мислене, в самосъзнанието, станало чуждо на реалността. Тогава той стои в нова духовна реалност, в реалността, в която е стоял, преди да слезе от духовно-душевния свят във физическо въплъщение. Защото човек опознава своя пренатален живот, когато наистина тренира по систематичен начин това, което в мисленето за самосъзнание води до човешка самота по отношение на света. Мисленето, развито във въображение, води до нова реалност, до реалността, която е завладяла нашето собствено аз като наша физичност. Нашето „аз“ се разширява отвъд нашето раждане или зачеване. Ние навлизаме в духовен свят. От друга страна, ако разгледаме наблюдението и експериментирането от гледна точка на съвременната наука, ще осъзнаем нещо, което много хора не успяват да разпознаят: че в самия експеримент мисленето е напълно безшумно. Всеки, който наистина следи експерименталния процес и научните изследвания в експериментирането, ще открие, че мисленето само уведомява, че всъщност то

само възприема случаите статистически и формира закони, но че не се задълбочава в реалността. Това, което се свързва с реалността в експеримента, е човешката воля. По-задълбочената психология ще разпознава това все повече и повече. Антропософията провежда изследвания по такъв начин, че, от една страна, развива мисленето във въображение, а от друга страна, развива волята в интуиция и вдъхновение. Както казах, ще обсъдя подробностите през следващите няколко дни. Днес бих искал само да изложа принципите.

Когато човекът започне да упражнява тази воля, която иначе остава за него толкова тъмна, колкото състоянията на съня са за собственото му съзнание, да я упражнява по същия начин, по който човек упражнява мисленето за въображението, той започва да прави собствения си организъм, собствената си физичност духовно и душевно прозрачни – не физически, разбира се. Това означава, че човекът започва да развива за собственото си същество това, което преди това е развил за външния свят, за механизма, за машината. Но това собствено същество тогава се разкрива по съвсем различен начин. Ние не се отблъскваме от него. Ние схващаме това, което е изтекло от целия космос в нашата човечност, с прозрачност, с която иначе схващаме само машината. Но ние самите схващаме. Не сме избутвани назад. Ние схващаме себе си в себе си. И схващаме, първоначално в съзнанието си, какъв е моментът на смъртта. Опознаваме вечността на човешката душа от другата страна. Чрез укрепването на волята си научаваме как тялото става прозрачно и се научаваме да разбираме, като гледаме как преминаваме през портата на смъртта, как напускаме тялото, за да влезем в духовно-душевния свят.

Чрез по-нататъшното развитие на мисленето, ние се учим да разпознаваме пренаталното. Чрез културата, чрез развитието на волята, ние се учим да разпознаваме отвъдния живот, това, което се намира отвъд нашата смърт. Учим се да разпознаваме себе си в една реалност, учим се да се поставяме в тази реалност. Не оставаме сами със себе си. Учим се на мислене, развито мислене, което прониква в живота, а именно в духовния живот. И се учим да наблюдаваме нещо, първо в себе си, после в света, което не ни отблъсква, а се свързва с развитото мислене. Преодоляваме бездната, която се намира между двата полюса, самосъзнателното мислене и механистичното наблюдение. Чрез антропософски изследвания придобиваме мислене, което не е безсилно пред реалността, а което се потапя в реалността; опознаваме реалност, която достига до вътрешния душевен живот, до развитата воля, която от своя страна достига до мисленето. Разширяваме мисленето, така че то да може да се потопи в реалността; разширяваме волята до такава степен, че тя да може да достигне до мисленето. Така, чрез духовния живот, ние разбираме пълната реалност, в която се намира човешкото същество сега. Това се случва в три етапа на познанието. То се случва в имажинерното познание, чрез което мисленето първо се засилва до степен на образност, вътрешно се укрепва, където човек за първи път вижда свръхсетивния, духовния свят в образи.

След това идва вдъхновеното познание. Можете да намерите повече за това в моята книга „Как да познаваме висшите светове“. В следващите няколко дни също ще имам много да характеризирам. Чрез вдъхновеното познание духовният свят навлиза в душата ни. След това идва интуитивното познание, чрез което ние се поставяме в духовната същност на света. Но без самият той да става духовен изследовател, човек може, просто чрез здравия разум, да схване това, което духовният изследовател черпи от свръхсетивния свят чрез въображение, вдъхновение, интуиция. Ако човек усвои тези истини, например истините, които се постигат чрез имажинерно познание, тогава той обогатява вътрешния си душевен живот. Как човек обогатява вътрешния си душевен живот?

Е, с това, което е толкова великолепно описано, нашият научен живот, нашият научен дух, с който всъщност живеем в състояние на ума, което е подходящо за нас като човешки същества като интелектуално състояние на ума само когато сме напълно пораснали, когато сме достигнали двадесетте си години. Ако погледнем само човешката възраст, която непосредствено я предхожда, на възрастта, да речем, от четиринадесетата до двадесетата, двадесет и първата година. Там живеем живот - този, който наистина може да се съсредоточи върху такива неща, който има по-дълбока психология в душата си, той я познава и може да я изследва - там живеем по такъв начин, че интензивни душевни преживявания възникват от нашето вътрешно същество. Това не са абстрактни мисли. Това са идеалите на младостта, пълни с вътрешен сок, с вътрешна интензивност и сила, които човек преживява не просто като бледи, скучни мисли. Човекът е под впечатлението на вътрешна импулсивност.

Какво е това, което е ефективно тук? Е, това, което е ефективно в човека, всъщност живее полумечтано в него. Той не го осъзнава на тази възраст. Нито пък може да бъде доведено до съзнание чрез обикновената наука. Обикновената наука никога няма да проумее какво се случва в човешкия ум или какво се случва в човешкото тяло, да речем, между четиринадесет и двадесет и една години. Само въображаемото познание може да разпознае това. То го довежда до съзнание. Това, което работи подсъзнателно в нас през юношеските ни години, може да дойде до съзнание само чрез въображаемо познание. Млад човек, който е навършил четиринадесет години – всеки, който е запознат с истинската педагогика, знае това – копнее за въображаемо знание, защото само чрез него може да разбере себе си. В противен случай той трябва да чака, докато навърши двадесет години, преди интелектуалният живот напълно да го обхване. И тогава той може да стигне само до мислещото съзнание, с което е сам. Той се отдалечава, ако мога да се изразя така, до този момент от човешкия живот. Той копнее за откровение от старейшините, което тези старейшини биха могли да му дадат само – ако те са негови учители, негови възпитатели, негови водачи – ако са имали въображаеми прозрения. Тогава щяха да могат да му кажат какъв е той.

И между смяната на зъбите и половата зрялост ние живеем вътрешен живот на тяло, душа и дух по такъв начин, че това, което се случва несъзнателно, това, което е реалност, може да бъде схванато само чрез вдъхновено знание. Не външното, интелектуалното, експерименталното знание може да знае какво всъщност се случва в човешкото същество през детските години. Всичко иска да се оформи сега, не според природните закони, а според артистичните импулси. В нас действат вдъхновения от вселената. И по-старото поколение ще може да каже на децата между седем и четиринадесет години, приблизително казано, за какво копнеят тези деца, към какво се стремят всичките им чувства и воля, само ако знаят нещо за вдъхновеното знание. Ще можем да говорим с децата по поучителен и образователен начин само когато имаме някакви познания за вдъхновеното знание за света.

И дори при най-малките деца - „Ако не станете като малките деца, няма да влезете в небесното царство“. В тези думи на Христос има дълбока истина. В тази възраст, през ранното детство, възрастта до смяната на зъбите, детето живее по такъв начин, че човек може да разбере установяването на неговата душевно-духовна част във физическо-телесното, това натрапване, това пластично оформяне на тялото от душевно-духовната част, само с интуитивно познание. Следователно, децата ще ни разберат - емоционално, инстинктивно - и могат да бъдат повлияни от нас по правилния начин, само ако можем да получим религиозно оформени истини от образование в интуитивно познание.

Така, в нашата настояща духовна епоха, младите хора не разбират старите, защото като човешки същества ние по същество губим младостта си. Не бихме я загубили само ако преживяванията ни в детството и юношеството можеха да бъдат запомнени от нас в по-късни, по-зрели години чрез прозренията, идващи от въображението, вдъхновението и интуицията. С тези прозрения можем да се потопим в детството и младостта си. С тези прозрения можем да говорим като учители, възпитатели и лидери на човечеството на децата и младите хора по такъв начин, че те да ни разбират инстинктивно и емоционално, а младите хора да се научат да ни разбират. Разликата между младостта и старостта може да бъде преодоляна само по този начин. Няма да е възможно да се запълни по друг начин. И ако няма воля да се преодолее или запълни празнината по този начин, нашата епоха ще показва във все по-голяма степен това, което вече показва: че младостта не разбира възрастта, че възрастта не разбира младостта.

И следствието от това е, че хората не се разбират, че социалният живот става все по-невъзможен. Само чрез въвеждане на духовно-научно прозрение в нашия научен дух, чрез разширяване на нашия научен дух, за да включи такова духовно-научно прозрение, човекът ще може да разбере себе си напълно, човекът ще стигне до точката, в която вече няма да притежава своето аз толкова безсилно, че то да не достига до реалността, а ще е способен да наблюдава реалността по такъв начин, че

тя да не му отвърща с удар. Само по този начин той ще може да приведе в живо равновесие двата полюса, полюса на мисълта и полюса на реалността, които са толкова чужди един на друг у съвременния човек.

Така антропософията, макар и да не е възникнала по някакъв абстрактен начин от наблюдението на търсенията на времето, от наблюдението на копнежите на нашето време, антропософията, след като е възникнала от научни основи, въпреки това може да посочи как може да постигне или поне ще може да постигне в най-важните области на епохата това, което тази епоха желае в най-дълбокия смисъл на думата. Искан да представя това като въведение, като предговор, така да се каже, към размислите през следващите няколко дни, характеризирайки как би искала да бъде разбрана тази антропософия. Тя би искала да бъде разбрана не като мъртво, абстрактно знание, не като знание под формата на чисти теории, а като знание, което е било усвоено чрез живот и самото е живо знание; като знание, което се влива в човешкото същество не просто като мисли или като резултати от наблюдение, а като жизнена кръв на душата; като знание, което присъства в човешкото същество като самия живот.

Антропософията би била върхът на арогантността, ако се опитваше да вдъхнови вяра, като твърди, че еди-кой си от световните мистерии съществуват или могат да бъдат решени. Не това е въпросът. Животът е пълен със загадки и само докато има загадки, ще има живот. Защото ние трябва да преживеем загадките и само като преживеем загадките, можем да продължим да живеем по истински човешки начин. Свят, в който няма въпроси, би бил неодушевен свят. Антропософията не твърди, че обещава решение на всички загадки на живота. Но тя се стреми да бъде това, което е способно да служи на живота чрез собствения си характер, чрез знание и чрез силата да даде на цялото човешко същество, на пълноценното човешко същество, на артистичното, религиозното, моралното, на социалното човешко същество, истинската основа. Антропософията се стреми да служи на живота. Тя би искала да служи на живота, като е самото живо знание, а не просто мъртво знание, и като развива собствената си жизнена сила. Тя би искала да служи на живота, а нищо друго освен самият живот не може да служи на живота. Ето защо антропософията иска да стане самият живот, за да служи на живота на човечеството.

2. Мястото на антропософията сред науките

Преведено от В. К. Бени.

С разпространението на Антропософията в области, където хората обикновено търсят своите религиозни и може би и морални импулси, тя среща много хора, които се чувстват привлечени от подобно духовно течение. Съвременният дух, който вчера си позволих да нарека „научен дух“, в много отношения е разклатил стари, традиционни вярвания и въпреки че много хора подхождат към антропософската линия на изследване донякъде скептично, въпреки това днес има много хора, чиито души поне имат склонност към нея. Но е правилно да се каже, че в едно отношение Антропософията среща трудности, когато би навлязла в областите на различните науки. Това е конкретната цел на този курс и моя задача ще бъде да представя тук, като цяло, общите, по-всеобхватни принципи и резултати от нашите изследвания, докато останалите лектори ще се занимават със специални научни области.

Но именно такова подреждане трябва да събуди всички антипатии – използвам тази дума по-скоро в теоретичен, отколкото в морален смисъл – с които Антропософията се сблъсква от научни среди. Мога само да ви уверя, че този, който се занимава с антропософски изследвания, напълно разбира колко е трудно за човек, занимаващ се с научна работа днес, да премине от научната нагласа към Антропософията. Въпреки че Антропософията със сигурност има много за коригиране в съвременната наука и същевременно, когато се включат органичните и духовните области, много за добавяне към настоящия материал за изследване, тя сама по себе си не влиза в конфликт със съвременната наука. Тя приема обосноващите резултати на науката и се справя с тях по начина, който току-що описах. Обратното обаче не се случва; поне не засега – както може би е добре да се разбере. Антропософията е отхвърлена; нейните резултати не се считат за отговарящи на строго научните критерии, които човек смята за право да налага днес.

В една кратка лекция, разбира се, няма да мога да разгледам всичко, което самата Антропософия може да предложи, за да послужи като ефективна основа за своите резултати. Но бих искал в днешната си лекция да се опитам да характеризирам мястото на Антропософията сред науките и да направя това по начин, който ще ви позволи да разберете, че Антропософията, полагайки основите си, е толкова съвестна, колкото всяка друга наука, със собствена прецизна техника. За тази цел обаче ще трябва да ви наложа донякъде отдалечени дискусии – неща, които в обикновения живот могат да се нарекат трудни, но които са необходими, за да се осигури известна основа за това, което ще имам да предложа в по-лесна и може би по-приятна форма през следващите няколко дни.

Много хора днес си въобразяват, че Антропософията някак си започва от мъглявото отношение на душата, което се среща в съвременните движения, които са всъщност „мистични“ или „окултни“. Но да се приписва на Антропософията такава много съмнителна основа е пълна грешка. Само този, който познава Антропософията само повърхностно или дори чрез нейните противници, може да направи това.

Фундаменталната позиция на съзнанието в Антропософията е извлечена от онзи клон на съвременната наука, който е най-малко атакуван по отношение на своя научен характер и значение. Признавам обаче, че много от нашите привърженици – а и противници – не успяват да възприемат правилно това, което сега ще характеризирам като увод.

Мястото на математиката сред науките вече беше споменато. Широко известно е твърдението на Кант, че във всяка наука има толкова реално знание – реално познание – колкото има математика. Тук не трябва да се занимавам със самата математика, с нейната стойност за другите науки и в човешкия живот, а по-скоро с умствената нагласа, която човек заема, когато „математизира“ – ако мога да използвам тази дума; тоест, когато активно се занимава с математическо мислене. Тогава неговата душевна нагласа е наистина доста отличителна. Може би най-добре можем да я характеризираме, като говорим първо за онзи клон на математиката, който обикновено се нарича геометрия и, поне в онези негови части, известни на мнозинството от хората, е свързан с пространството, а именно науката за пространството.

Свикнали сме да говорим за триизмерно пространство; представяме си го така, че трите му измерения, както се наричат, са под прав ъгъл едно спрямо друго. Това, което имаме пред въображението си като пространство, е, на първо място, напълно независимо от човека и останалия свят. И тъй като човекът като индивидуално същество се ориентира в съответствие с пространствените закони, той си представя пространството пред очите си, независимо от себе си. Той със сигурност може да каже, че е на това или онова разстояние от всяка избрана точка; по този начин той се вмъква в пространството, като част от пространството. И като се смята за земно същество и си определя определени разстояния от тази и онази звезда, той се вмъква в космическото пространство. С една дума, човекът разглежда пространството като нещо обективно, независимо от собственото му същество. Именно това е накарало Кант да нарече пространството *априорна* интуиция (*eine Anschauung a priori*), начин на интуиция, даден на човека преди опита. Той не може да пита как е получил пространство; той просто трябва да го приеме като нещо дадено; той трябва да се впише в него, когато е постигнал пълно земно съзнание.

Но в действителност не е така. Ние, човешките същества, всъщност изграждаме пространството от собственото си същество. По-точно: ние изграждаме нашата представа (*Vorstellung*), нашето умствено възприятие (*Anschauung*) за пространството от себе си. Само че не правим това съзнателно, защото го правим в момент от живота си, когато не мислим за собствените си дейности по начина, който би бил необходим, ако искаме да стигнем до ясно разбиране за природата на пространството във връзка със собственото ни същество. Всъщност, не бихме имали нашата интуиция за пространството (*Raumanschauung*), ако в земния си живот първо не сме преживели неговите три измерения.

Ние ги изпитваме. Изпитваме едно от тях, когато поради неспособността си да ходим изправени по рождение, се издигаме във вертикално положение. Ние научаваме това измерение от начина, по който го изграждаме. И това, което научаваме да познаваме, не е просто някакво измерение, поставено под прав ъгъл спрямо другите две. Ние се научаваме да познаваме това съвсем определено измерение на пространството – стоящо вертикално, така да се каже, върху земната повърхност – от факта, че ние, човешките същества, не се раждаме изправени, а в съответствие с формиращите закони на нашия земен живот, първо трябва да се издигнем във вертикално положение.

Ние се учим да познаваме второто измерение на пространството по също толкова несъзнателен начин. Вие ще сте добре запознати, че човекът – да споменем това, което се отнася повече до неговото вътрешно, отколкото до външно същество – развивайки способностите, които му служат в по-късен живот, се учи да се ориентира отляво надясно, отдясно наляво. Достатъчно е само да си припомним, че имаме организиран речев център в определена област на мозъка, така наречените извивки на Брока, докато другата страна на мозъка няма такава организация. Днес също така се знае – и от общоприетата наука – че развитието на речевия център от лявата страна на човешкото тяло е свързано с подвижността, първоначално спонтанна, на дясната ръка. Знае се също, че се развива ориентация отдясно наляво, че тази активност, възбудена отляво от активност отдясно или обратно, се преживява от нас в рамките на законите, които ни формират – точно както преживяваме постигането на изправено положение. Именно в тази координирана ориентация на дясното с ляво или ляво с дясното, ние, човешките същества, преживяваме второто измерение на пространството.

Третото измерение на пространството никога не се преживява напълно от нас. Първо фокусираме това така наречено „измерение на дълбочината“, докато се опитваме да го измерим. Правим това постоянно, макар и дълбоко в подсъзнанието. Когато направим така, че зрителните линии на очите ни да се пресекат в точка и фокусираме и двете си очи върху тази точка, ние разширяваме пространството, което иначе би имало само две измерения за нас, в третото измерение. И с всяка

оценка на пространствената дълбочина ние изграждаме третото измерение несъзнателно от собственото си същество и законите, които ни формират. Така може да се каже: ние поставяме по определен начин трите измерения на пространството извън нас. И това, което възприемаме като пространство, пространството, което използваме в геометрията – евклидовата геометрия, на първо място – не е нищо повече от абстракция от това, което се учим да познаваме конкретно, със собствения си организъм, като три измерения, свързани със собственото ни субективно същество. В тази абстракция съвсем определената конфигурация на пространството се игнорира; определените посоки – вертикална, хоризонтална и дълбочина – имат еднаква стойност. (Това винаги се прави, когато правим абстракции.) И след това, когато сме конструирали, като сме абстрахирали от триизмерното пространство, преживявано вътре, външното пространство, за което говорим в геометрията, ние разширяваме съзнанието си само чрез това външно пространство.

Сега стигаме до важното. Това, което сме спечелили от себе си, сега е приложимо към външната природа; на първо място, към неорганичните, безжизнени форми, макар че може да се приложи и към пространствените и кинетичните отношения между органичните структури. Накратко, този факт до голяма степен определя характера на нашия външен свят. След като сме осъществили този преход (тази метаморфоза на пространството) от една област, която наистина живее в нас, към пространство, обикновено наричано така, ние сега стоим с нашите пространствени понятия и пространствени преживявания във външния свят и сме способни да определим позицията и движението си чрез пространствени измервания. Ние всъщност излизаме от себе си, когато конструираме пространството по този начин. Ние издигаме от тялото си това, което първоначално сме преживели в себе си, поставяйки се в гледна точка, от която гледаме назад към себе си като изпълнени с пространство. Като обективираме по този начин пространството, ние сме способни да изучаваме външните движения и относителните позиции на обектите с помощта на идеи, формирани геометрично в пространството; по този начин ние чувстваме, че сме на твърда научна основа, когато навлизаме в обектите с това, което сме формирали толкова сериозно от себе си. При тези обстоятелства не можем да се съмняваме, че можем да живеем в рамките на нещата с това, което е дошло от нас по този начин. Когато преценяваме разстоянието или променящото се разстояние между две тела във външния свят според пространствените отношения, ние вярваме, че определяме нещо напълно обективно и независимо от нас. Не ни хрумва, че това би могло да бъде другояче.

Сега обаче се сблъскваме с един фундаментален и важен проблем. Това, което сме преживели субективно в себе си, трансформирайки го, в случая с пространството, просто като го направихме един вид абстракция, сега се превръща в нещо, което до известна степен прониква във външния свят и изглежда принадлежи към него.

Всеки, който разглежда безпристрастно това, което ни предстои тук, трябва да каже: В субективното си преживяване на пространството в неговите три измерения и в последващото си обективиране на това преживяване, човекът стои във външния свят със собствените си преживявания. Нашите субективни преживявания, бидейки преживявания на пространството, са едновременно обективни. В края на краищата, никак не е трудно, а е тривиално и елементарно да се види, че това е така. Защото, когато се движим през пространството, ние извършваме нещо субективно, но в същото време в света се случва обективно събитие. С други думи, независимо дали виждаме автомат или човек да се движи напред, субективността не се взема предвид. Това, което се случва, когато човек живее пространствено, е, за външното разположение на света, съвсем обективно.

Ако сега съсредоточим вниманието си върху човешкото същество, тъй като по този начин то обективизира нещо от субективния си опит, движейки се в обективна област, като само прекосява пространството – защото, обективирайки пространството, той всъщност носи това пространство и в себе си – биваме водени да кажем: Ако човек можеше да прави с други преживявания това, което прави, когато „математизира“, той би могъл да пренесе до известна степен математическото отношение на душата към други преживявания. Да предположим, че бихме могли да оформяме други преживявания – например нашия начин на възприемане на качествата на цветовете и тоновете – по същия начин, по който създаваме и оформяме нашето преживяване за пространството от себе си! Когато гледаме кубче сол, ние носим кубичната форма със себе си от нашата геометрия, знаейки, че нейната форма е идентична с пространствената концепция, която сме формирали. Ако можехме да създадем от себе си, да речем, света на цветовете, а след това да се изправим пред външни цветни обекти, тогава по същия начин бихме проектирали (така да се каже) във външния свят това, което първоначално изграждаме в себе си. По този начин би трябвало да се поставим извън тялото си и дори да погледнем назад към себе си. Това е постигнато в математиката, макар че остава незабелязано. (Дадох геометрична илюстрация; бих могъл да дам и други.) Нито математиците, нито философите са обърнали внимание на тази особена връзка, която току-що ви представих.

Що се отнася до сетивните възприятия обаче, науката е станала наистина объркана. През деветнадесети век физиолозите са се съюзили тук дори с епистемолози и философи и много хора мислят заедно с тях по следния начин:

Когато виждаме червено, например, външното събитие е някаква вибрация, която се разпространява, докато достигне до нашия орган на зрение, а след това и до мозъка ни. Тогава се освобождава специфичното усещане за червено. Или тонът до диез се предизвиква от външно вълново движение по същия начин.

Това объркване е възникнало, защото вече не можем да различим какво живее в нас – в рамките на тялото ни – от това, което е отвън. Всички сетивни качества

(цветове, тонове, качества на топлината) се считат за всъщност само субективни, докато външното, обективното се счита за нещо съвсем различно.

Ако сега, по същия начин, по който изграждаме трите измерения на пространството от себе си и ги откриваме отново в нещата (и нещата в тях) – ако можехме по същия начин да извлечем от себе си това, което се явява в нас като усещане, и след това да го представим пред себе си, бихме могли по същия начин да открием в нещата това, което първоначално сме открили в себе си. Всъщност, поглеждайки назад към себе си, бихме го намерили отново – точно както откриваме във външния свят това, което сме преживели в себе си като пространство, и, поглеждайки назад към себе си, откриваме, че сме част от това пространство. Както имаме пространствения свят около нас, така би трябвало да имаме около себе си свят от преплетени цветове и тонове. Би трябвало да говорим за обективен свят на преливащи се цветове и пеещи тонове, както говорим за пространството около нас. Човекът със сигурност може да постигне това и да се научи да познава като своя собствена конструкция света, който иначе му се изправя само като свят на следствията (*Wirkungen*). Както ние, макар и *несъзнателно* , конструираме за себе си формата на пространството от човешката си конституция и след това, след като сме я трансформирали, я откриваме отново в света, така можем да се обучим, този път чрез *съзнателно* усилие, да извличаме от себе си цялата гама от качества, съдържащи се в света, за да ги откриваме отново в нещата, а след това отново в оглеждането си назад към себе си.

Това, което описвам тук, е изкачването до така нареченото „образно възприятие“ (*imaginative Anschauung*). Всяко човешко същество днес има един и същ пространствен свят – освен ако не е необичайно математически или нематематически развито. Това, което може да живее в нас по подобен начин и по такъв начин, че да преживяваме с него и света, може да се придобие чрез упражнения. „Образното възприятие“ – технически термин, който не означава „фантазия“ или „въображение“ в обичайния смисъл – може да се добави към обикновеното обективно възприятие на обектите (в което математиката е нашият сигурен водач) и ще отвори нова област на света.

Вчера казах, че ще трябва да ви обясня един специален метод на обучение и изследване. Трябва да опиша какво трябва да се направи, за да се постигне такава „образно възприятие“. В него ние започваме да възприемаме качествения елемент в света като цяло – точно както в известен смисъл започваме да възприемаме пространството (което първоначално няма реалност, ангажираща нашите висши интереси) като цяло. Когато сме способни да се изправим пред света по този начин, ние вече сме на първия етап на свръхсетивното възприятие. Сетивното възприятие може да се сравни с онова възприятие на нещата, при което не правим разлика между триъгълни и правоъгълни форми, не виждаме геометрични структури в нещата, а просто се вираме в тях и възприемаме само техните форми външно. Но

възприятието, което се развива във „Въображението“, е толкова свързано с вътрешната същност на нещата, колкото математическото възприятие е свързано с математическите взаимоотношения.

Ако подходим към математиката с правилната нагласа, ще видим точно в отношението на математика, когато го „математизира“, модела за всичко, което е необходимо за свръхсетивното възприятие. Защото математиката е просто първият етап на свръхсетивното възприятие. Математическите структури, които „възприемаме“ в пространството, са свръхсетивни възприятия – макар че ние, свикнали да ги „възприемаме“, не го признаваме. Но този, който познава присъщата природа на „математизирането“, знае, че макар структурата на пространството първоначално да няма особен интерес за нашата вечна човешка природа, математическото мислене притежава всички характеристики, които човек може да поиска от ясновидството в антропософски смисъл: свобода от мъгляв мистицизъм и объркан окултизъм и единствената цел да достигне свръхсетивните светове по точен, научен начин.

Всеки може да се поучи от изучаването на „математизирането“ какво е ясновидство на по-високо ниво. Най-удивителното е, че математиците, които от всички хора би трябвало да знаят какво се случва, когато човек „математизира“, не показват по-дълбоко разбиране за това, което трябва да се представи като по-висше, качествено „математизиране“ – ако мога да използвам тази дума – в ясновидските изследвания. За „образното“ познание, първият етап в това изследване, е само възприятие, което прониква в други области на съществуването, освен тези, достъпни за „математизиране“; и то е постигнато чрез упражнения. По отношение на човешкото възприятие обаче много се разбира по различен начин, след като човек е способен да огледа, в истинско себепознание, цялата вътрешна природа на „математизирането“. Например, човек стига до следното:

Като погледнем назад към начина, по който сме опознали в ранното детство структурата на пространството – чрез ходене и стоене изправени, чрез ориентиране надясно и наляво, чрез учене да измерваме дълбочината-измерение, чрез свързване на всичко това с абстрактно възприеманото пространство на геометрията (което детето се учи да познава от вътрешен опит) – ние осъзнаваме сериозните и важни последици, които следват, ако не можем да погледнем назад към живия произход, в собственото ни същество, на пространството – на нашата концепция и възприятие за пространство – а просто го приемем в неговата вече трансформирана форма, независимо от нас. Например, напоследък ние започнахме да разглеждаме това пространство (с неговите три измерения) по такъв начин, че постулирахме четвърто и по-високи измерения. Тези пространства и техните геометрии са широко известни днес. Всеки, който веднъж се е научил да познава живата структура на пространството, намира за изключително интересно да проследи такова разширение на математическите операции (приложимо за три

измерения) и да стигне до четвърто измерение, което не може да бъде визуализирано и т.н. Тези операции са логични (в математически смисъл) и съвсем правилни. Но всеки, който познава произхода на нашата идея за пространство, както я описах, ще забележи нещо съвсем особено тук. Можем да вземем например махало и да го наблюдаваме как осцилира. Наблюдавайки го чисто външно, бихме могли да очакваме то да се люлее все по-навътре и по-навътре. Но това не се случва. Когато достигне определена точка, то се връща обратно в противоположната посока. Ако знаем връзката между участващите сили, знаем, че махалото осцилира и не може да продължи по-нататък поради връзката между силите.

По отношение на пространството, човек се научава да познава (до известна степен) такова взаимодействие на силите в конституцията на нашата душа. Тогава човек гледа на тези неща по различен начин. От логическа, математическа гледна точка, със сигурност може да се движи в крак с онези, които разширяват своите изчисления от триизмерно към четириизмерно пространство. Но там човек трябва да спре. Не може да се премине в неопределено четвърто измерение; човек трябва да се върне в определена точка и четвъртото измерение става просто третото със знак минус пред него. Връща се през третото измерение. Грешката, допусната в тези геометрии на повече от три измерения, е, че се преминава абстрактно от второто към третото, от третото към четвъртото измерение и така нататък. Но това, което имаме тук, ако мога да го изразя в сравнение, не е просто прогресия, а трептене. Нашето възприятие за пространството трябва да се върне в себе си. Като приемаме третото измерение негативно, ние всъщност го унищожаваме. Четвъртото измерение е негативното трето и унищожава третото, правейки пространството двуизмерно. И по подобен начин можем да открием съвсем реална прогресия, въпреки че логически, математически, алгебрично тези неща могат да бъдат пренесени все по-далеч. Когато мислим в съответствие с реалността, трябва да се върнем към четвъртото, петото и шестото измерение, към пространството, което просто ни е дадено. С шестото измерение ние сме премахнали пространството и сме стигнали до същината.

С какво наистина се сблъскваме в културата на нашата епоха? Това е, че мисленето ѝ е станало абстрактно; че човек просто продължава по линията на мисълта, която ни отвежда от планиметрията, стереометрията и т.н., докато реалността ни връща обратно в четвъртото измерение в пространството. Но, обръщайки се назад тогава, ние в никакъв случай не сме там, където бяхме, когато открихме пътя си в третото измерение чрез измерване на разстоянията. Връщаме се духовно обогатени. Ако можем да мислим за четвъртото измерение (отрицателното трето) по такъв начин, че да се върнем с него в пространството, тогава пространството се изпълва с дух, докато триизмерното пространство се изпълва с материя. И ние откриваме пространство, изпълнено с все по-възвишени духовни конфигурации, когато

преминем по отрицателното трето, второ и първо измерение и достигнем точката, в която вече нямаме пространствено разширение, а стоим в неразширеното - духовното.

Това, което сега описвам, не е формална математика, а реалността на духовното възприятие. Това е път в реално съответствие с духовното и в контраст с пътя, който се е приспособил толкова тясно единствено към материалните проявления. Този последен път, макар и да се придържа близо до математиката – която, разбира се, не действа по материален начин в душата – води въпреки това до един неуловим свят, в който човек може най-много да изчислява и конструира само въображаеми математически пространства.

Виждате тук, че чрез пълно проникване в математическата област, ние биваме водени до разбиране на вътрешната природа на духовното, присъстващо навсякъде по света. Да разберем математическото отношение на душата означава да бъдем водени директно до концепцията за ясновидско преживяване. И тогава се издигаме до „Въображението“ и, по начина, който все още трябва да опиша, стигаме до цялостен преглед на духовното, което може да бъде възприето не по обикновения начин, а по начина, по който го казах тук – тоест: като излезем от третото и влезем в четвъртото измерение и така нататък, и стигнем до областта на не-измеренията – тоест до точката. Това ни води духовно до най-висшето, ако го схванем не като празна точка, а като „запълнена“ точка.

Веднъж – това ми направи голямо впечатление – бях гледан с удивление от един възрастен автор, който беше писал много по духовни въпроси. Виждайки ме за първи път, той ме попита: „Как за първи път осъзнахте тази разлика между възприемането на сетивния свят и възприемането на свръхсетивния свят?“ Тъй като винаги обичам да се изразявам за тези неща с радикално честност, отговорих: „В момента, в който се научих да познавам вътрешния смисъл на това, което се нарича съвременна или синтетична геометрия.“ Виждате ли, когато човек преминава от аналитична към синтетична геометрия – която ни позволява не само да подхождаме към формите външно, но и да ги схващаме в техните взаимни отношения – човек започва от форми, а не от външни координати. Когато работим с пространствени координати, ние не схващаме форми, а само краищата на координатите; ние свързваме тези краища и получаваме кривите. В аналитичната геометрия ние не се хващаме за формите, докато в синтетичната геометрия живеем в тях. Това ни подтиква да изучаваме отношението на душата, което, развито по-нататък, ни води до навлизане в свръхсетивния свят.

Вече описах до каква степен Антропософията може да бъде сигурна, че изхожда от „математизиране“ толкова строго, колкото и днешната естествена наука – макар и от друга гледна точка. Естествената наука прилага математиката, такава каквато е била разработена до момента. Но всеки, който желае да разбере ясновидската дейност, трябва да я търси там, където тя присъства в най-примитивната ѝ форма: в изграждането на математически форми. Ако тогава той може да издигне тази дейност до по-висши области, той ще развие нещо, свързано с елементарното, примитивно „математизиране“, както по-развитите клонове на математиката са свързани със своите аксиоми. Първичните аксиоми на ясновидството са живи. И ако успеем да развием нашето „математизиране“ чрез упражнения, ние не само ще виждаме пространствени отношения в света около нас, но и ще се научим да познаваме духовни същества, които ни се разкриват, дори с духовна вътрешност – както се учим да познаваме „кубичността“ на солен кристал. Учим се да познаваме духовни същества, когато по този начин издигаме до по-висши области това, което развиваме чрез „математизиране“.

Това е, което исках да кажа в началото относно основата на това, което трябва да бъде признато като „ясновидско изследване“ в антропософията. Ще продължим, за да видим как с такова ясновидско изследване човек може да навлезе в различни области на познанието – естествените науки, както и терапията, медицината, историята и т.н. Ще видим, че науките не трябва да бъдат атакувани; те трябва да бъдат обогатени чрез въвеждането на това, което може да бъде познато чрез свръхсетивното възприятие.

Разглеждането на хода на човешката еволюция през определен период – как тя се е развила и накрая е довела до усъвършенстването на нашето съвременно научно мислене – може да помогне за правилното разбиране на целите ни тук.

Нека съсредоточим вниманието си върху научното мислене днес. То е способно ясно да види формализма на математиката, като същевременно се учи от математиката на вътрешна сигурност и точно наблюдение, считайки природните закони за валидни само ако могат да бъдат формулирани математически. Това е поне един вид идеал за научния метод днес. Но не винаги е било така. Научният дух, както е признат днес, е бил развит в хода на човешката еволюция. Бих искал да насоча вниманието ви само към три етапа – от които настоящият е третият – в това развитие и ще го направя в по-разказвателна форма. Ще се спра и на някои от нещата, които могат да се кажат в подкрепа на това, което ще разкажа.

Когато погледнем назад към човешката еволюция, всъщност не винаги откриваме същото душевно разположение, което човекът има днес. Той култивира научния дух

като, в известен смисъл, нещо най-възвишено. Ако погледнем назад към древния Ориент – не непременно чак до най-древните индийски времена, а към по-скорошни времена – откриваме, че много от това, което е било предадено като когнитивни принципи, все още е запазено. Пътят към знанието тогава е бил наричан съвсем различно. В онези древни времена – дори историята на езика може да потвърди това – човекът не е мислил за себе си така, както мисли днес.

Съвременният човек, от една страна, има здраво установено в себе си съзнание за себе си, а от друга страна, разбиране, чрез наблюдение, за това, което е механистично. Но човекът от Ориента, например, не е могъл да има това чувство за себе си. (Както казах, историята на езика може да докаже това.) Той се е чувствал, на първо място, като *дишащо* човешко същество. За него човекът е бил дишащ. В самосъзерцанието си той е фокусирал вниманието си главно върху дихателния процес. Той дори свързвал безсмъртието с дихателния процес: смъртта идвала при него като вид издъхване на душата му.

Човекът, който диша! Защо човекът в това предишно душевно разположение е усещал човешкото същество като дишащо същество? Защото той действително е усещал живота в дихателния процес (който не е протичал толкова несъзнателно, както днес). Той е усещал вибрациите на живота, ритъма на живота, в дишането си; той е усещал дишането, както човек чувства глад и жажда днес. Но това е било непрекъснато чувство в будно състояние. Когато е погледнал с очите си, той е знаел: процесът на дишане сега навлиза право в главата ми и в очите ми. Той е усещал възприятията си пропити от потока на дишането. Беше точно същото, когато волята се раздвижи. Той е протегнал ръка и е усетил това движение, сякаш е нещо свързано с дихателните движения. Разширяването на дишането през цялото тяло се е усещало като вътрешен жизнен процес. Той е усещал дори по-теоретичното възприятие на външния свят чрез сетивата да се одушевява с дишането, точно както е усещал дишането да одушевява движенията на волята.

Човекът се чувстваше като дишащо същество и тъй като можеше да каже: „Дъхът ми се променя по този и онзи начин, когато виждам през очите си, чувам през ушите си и приемам чрез ефектите на топлината“ – защото във всичките си усещания той „виждаше“ диференцирани, променени, усъвършенствани дихателни процеси – поради всичко това пътят на познанието беше за него систематично обучение на дихателния процес. И това систематично обучение беше за онези по-ранни епохи в еволюцията на човешкото познание това, което за нас днес е университетското обучение.

Сега учим по различен начин. Но в онези времена, когато човек е търсил религиозно удовлетворение или е желаел да придобие знания, той е „учил“ чрез систематично модифициране на дихателния процес; с други думи, чрез развиване на това, което по-късно е наречено Йога дишане, Йога тренировка. И какво е развил човек? Ако изследваме какво е постигнал този, който е практикувал Йога

дишане, за да достигне по-високи нива на познание, откриваме нещо поразително. Тези, които са станали „учени“ чрез йога упражнения – думата „учени“ не е съвсем подходяща за тези по-ранни състояния, но може би човек може да я използва – са изисквали толкова време за това, колкото ние за университетски курс. В така придобитите знания те са схванали в разположението на душите си това, което в по-късна епоха – например гръко-римската – е било разглеждано като свят от идеи и присъстващи в душата, като по този начин е правело йога ненужна.

Това наистина е много интересно нещо – че това, към което хората е трябвало да се стремят в по-ранни епохи чрез всякакви упражнения, е налично само по себе си в по-късни епохи на еволюцията. Тогава то вече няма същото значение, както преди. Когато Сократ, когато Платон са били живи, техните философии вече нямат същото значение, каквото биха имали за древните ученици или учители по йога, ако бяха достигнали до сократически или платоновы истини. Чрез това йога-дишане ученикът не е придобивал точно същата вътрешна организация като Платон, Аристотел или Скот Еригена, но е стигал до същото душевно разположение [*Seelenverfassung*]. Така откриваме систематични дихателни упражнения, практикувани в древността, и виждаме, че този познавателен път е водил до определен ярък свят от идеи.

Човек наистина получава правилна представа за това, което е живяло по-късно у Парменид и Анаксагор, ако си каже: Това, което е било дадено на хората в тази епоха като нещо саморазбираемо, е било постигнато в още по-ранни времена чрез йога. Винаги чрез упражнения хората са се стремели към висшето знание, изисквано от тяхната собствена епоха. Така, във възприятието на света в по-късни епохи, хората вече не са осъзнавали дишането си в самосъзерцанието, а са възприемали така, както са възприемали гърците (дадох повече подробности за това в моите „ *Загадки на философията* “). По това време човек не е изграждал за себе си изолирани мисли за света, защото идеите и сетивните преживявания са били едно цяло. Човек е виждал мислите си отвън, както е виждал червено или синьо и е чувал до диез, сол или си естествено. Мислите са били във външния свят. Без да знае това, никой не разбира гръцкия възглед за света. Но гърците са възприемали само дух, пропит със сетивни възприятия, или сетивни възприятия, пропити от дух, а не вече диференциации в процеса на дишане.

Тогава отново хората се стремяли да постигнат по-високо ниво на познание във всички области, в които са търсили висше знание. Това ниво се е постигало и чрез упражнения. Днес имаме доста смътни представи за ранното Средновековие и техния духовен живот. Средновековният ученик не се е учил толкова абстрактно, както ние днес. Той също е трябвало да прави упражнения, а обикновеното учене също е било съчетано с правенето на упражнения. Вътрешните упражнения е трябвало да се изпълняват, макар и не толкова усилено, колкото при йога дишането; те са били по-вътрешни, но все пак са били набор от упражнения.

От това остава един вид, малко разбираем сега, в така наречените тогава Седем либерални изкуства. Те е трябвало да бъдат усвоени от всеки, който е твърдял, че е получил висше образование. *Граматиката* е означавала практическото използване на езика. *Реториката* е означавала повече: художественото използване на езика. *Диалектиката* е била използването на езика като инструмент на мисълта. И когато ученикът ги е упражнявал вътрешно, като упражнения, е следвала *аритметика*; но това отново не е била нашата абстрактна аритметика, а аритметика, която е навлязла в нещата и е била ясно осъзнаваща, че човекът оформя всички неща вътрешно. По този начин ученикът е изучавал *геометрия* чрез вътрешни упражнения и тази геометрия, като нещо, включващо човешкото същество, е била притежание на ученика – инструмент, който е можел да използва. Всичко това след това премина в това, което се наричаше *Астрономия*: ученикът интегрираше съществото си с космоса, учеше се да знае как главата му е свързана с космоса и как белите му дробове и сърцето му произтичат от космоса. Това не беше астрономия, абстрахирана от човека, а астрономия, в която човекът имаше своето място. И тогава, на седмия етап, ученикът се научи да знае как Божественото Същество преплита и управлява целия свят. Това се наричаше *Музика*; не беше нашата настояща музика, а по-висша, жива разработка на това, което беше разработено в мисловни форми в Астрономията.

По този начин хората от по-късни епохи са се тренирали вътрешно. Дихателните упражнения от по-ранни времена са били заменени от по-вътрешно трениране на душата.

И какво се постигаше? В хода на историята на цивилизацията хората постепенно са развивали мисли, отделно от сетивните възприятия. Това е нещо, което е трябвало да се придобие. Гърците все още са виждали мисълта в света, както ние виждаме цветове и възприемаме тонове. Ние схващаме мисълта като нещо, което произвеждаме, а не е разположено в нещата. Фактът, че хората са започнали да усещат това в конституцията на душите си, че можем да го усещаме и днес – това е резултат от обучението по граматика, реторика и така нататък до музика. По този начин мисълта е била освободена. Хората са се научили да се движат свободно в мислите си. По този начин е постигнато това, което днес приемаме за даденост, притежавайки го без тези упражнения – това, което откриваме, когато ходим на

училище, това, което се предлага в отделните науки (както беше описано вчера). И точно както човекът в различни епохи е трябвало да напредва чрез упражнения – в древността чрез дихателни упражнения (йога), които са му дали гръко-латинската концепция за света като нещо, което е приемал за даденост; в по-късни времена чрез упражнения, които са преминали от граматика към музика и са му дали научната гледна точка, която имаме днес – така и днес той може отново да напредва. Той може най-добре да напредне, като тръгне от това, което е най-сигурно: а именно математиката, призната за сигурна и днес.

Моят отговор на този автор беше верен, макар че го учуди толкова много. Главно чрез синтетичната геометрия ми стана ясна процедурата на ясновидеца. Естествено, не всеки, който е изучавал синтетична геометрия, е ясновидец, но процедурата може да бъде ясно представена по този начин. Въпреки че този автор беше толкова учуден, че не му бяха казани нещата, които хората, които „пророкуват“, са склонни да разказват, въпреки това е вярно, че Антропософията, тръгвайки от твърдата основа, върху която науката стои днес, се стреми да разшири тази основа; и от тази основа, която самата наука е положила, да пренесе по-нататък, в свръхсетивните области, това, което надеждната наука ни предлага.

Оттук нататък трябва да продължим по-навътре. И още по-вътрешна процедура е пътят към ясновидското изследване, което трябваше да опиша в книгите си „*Geheimwissenschaft*“ („Окултна наука“) и „*Wie erlangt man Erkenntnisse der Höheren Welten*“ („Как да постигнем познание за висшите светове“). Но именно такъв исторически преглед, какъвто го дадох, може да ви покаже, че всеки, който днес стои с пълно съзнание в Антропософията, черпи това съзнание от това, че стои в хода на човешката еволюция. Моят исторически преглед може също да ви покаже, че не говоря от лична склонност или субективна пристрастност, когато твърдя, че трябва да предприемем упражнения, за да продължим по-нататък историческото движение, което е довело човечеството до сегашното му състояние. Всеки, който познава хода на историята до наши дни и знае как тя трябва да продължи, стои съзнателно в целия исторически процес и към това съзнание добавя прозрението, придобито чрез приемането – вътрешно, а не външно – на духа на съвременната наука в конституцията на душата си.

Така може да се каже с право: Антропософията знае позицията си по отношение на днешната наука. Тя знае това в абсолютен смисъл, защото познава специфичния характер на съвременната наука и отхвърля всичко дилетантско и аматьорско. Тя надгражда върху истинската наука. От друга страна, Антропософията познава историческите необходимости; знае, че пътят на човека трябва да надхвърли настоящите постижения – ако не искаме да стоим неподвижно, за разлика от всички наши предшественици, които искаха да напреднат отвъд етапа на цивилизацията, в който са се намирали. Ние също трябва да вървим напред. И

трябва да знаем какви стъпки да предприемем от настоящата гледна точка на научния дух.

През следващите няколко дни ще трябва да опиша какво всъщност включва това. Основите, които положих днес, тогава може би ще се появят в по-разбираема форма. Но може би щях да успея да покажа, че Антропософията знае от своята научна позиция – от позиция, толкова научна, колкото е тази на науката – какви са нейните цели пред съвременния свят, пред човешката еволюция като цяло и пред отделните науки. Тя ще се заеме с работа, защото знае как трябва да работи. Може би пътят ѝ ще бъде много дълъг. Ако, от друга страна, човек види в подсъзнателните дълбини на човешките души дълбоките копнежи за висините, които Антропософията би изкачила, може да предположи, че за благо на човечеството е необходимо пътят, който Антропософията трябва да поеме, да не бъде твърде бавен. Но дали темпото ще бъде бавно или бързо, може да е по-малко важно за Антропософията, отколкото за човешкия прогрес. В много области говорим за това, че сме обзети от „бързия темп“ на нашето време. Нека всичко, което човечеството е предназначено да постигне чрез познанието на свръхсетивното, бъде постигнато толкова бързо, колкото изисква благо на човечеството.

3. Антропософията и визуалните изкуства

Преведено от В. К. Бени.

Това, което ще кажа днес, ще бъде в известен смисъл антракт в рамките на този курс от лекции, защото ще се опитам от научна гледна точка да хвърля поглед върху областта на художественото творчество. Надявам се обаче, че днешните разсъждения ще покажат, че този антракт наистина е принос, който ще помогне да се изясни това, което казах в предходните дни, и това, което ще имам да кажа в следващите дни.

Когато Антропософското движение беше активно от известно време, редица членове се убедиха, че за него трябва да се построи сграда. Различни обстоятелства (които не е нужно да споменавам тук) доведоха най-накрая до избора на хълма Дорнах, в хълмовете Юра близо до Базел, Швейцария. Там се строи Гьотеанумът, Безплатното висше училище за антропософска духовна наука.¹ Все още не е завършен, но в него вече могат да се провеждат лекции и да се работи.

Сега бих искал да говоря за съображенията (*inneren Verhältnissen*), които преобладаваха у нас при проектирането на тази сграда. Ако някое друго духовно движение от нашето време беше решило да построи своя собствена сграда, какво би било направено? Ами, човек би се обърнал към един или повече архитекти и сграда би била построена в един или друг от традиционните стилове - античен, ренесансов или готически. След това, в съответствие с това, което се прави тук или там в различните клонове на изкуството, щяха да бъдат повикани майстори, които да украсят сградата с картини и пластични форми.

Нищо подобно не би могло да се направи в случая със сградата в Дорнах – Свободната гимназия за духовни науки; това би противоречило на цялото намерение и най-съкровения характер на антропософската концепция за света. Тази концепция не е опит да се постигне нещо едностранчиво теоретично – израз на космически закони в сбор от идеи. Тя възнамерява да бъде нещо, родено от човека като цяло и да служи на цялото му същество. От една страна, тя би била нещо, което може много добре да се изрази в мисловни форми – както се очаква от всеки предложен светоглед. От друга страна, антропософският светоглед би бил по същество по-всеобхватен; той се стреми да може да говори от гледна точка на целия обхват на човешкото същество. Следователно той трябва да може да говори не само от теоретичен, научен дух, но и от артистичен дух. Той би говорил от религиозен, социален, етичен дух; и да прави всичко това в съответствие с нуждите на практическия живот в тези области.

Често съм изразявал задачата, пред която сме изправени в Дорнах, с помощта на едно тривиално сравнение. Ако си представим орех с ядка вътре и черупка около него, не можем да си помислим, че жлебовете и извивките на черупката са резултат от други закони, освен тези, които оформят ядката. Черупката, обличайки ядката, е

оформена от същите закони, които оформят ядката. Когато сградата в Дорнах, този двоен купол, беше издигната, нашата цел беше да създадем архитектурна, пластична, изобразителна обвивка за това, което ще се прави вътре в нея, като израз на антропософския възглед за света. И точно както от трибуната в Дорнах може да се говори на езика на мисълта за това, което се възприема в свръхсетивните светове, така трябва да е възможно архитектурната, пластична, изобразителна рамка за антропософския мироглед да произтича от същия дух. Но тук ни предстои голяма опасност: опасността да имаме идеи за това или онова и след това просто да им придадем външен израз в символична или безвкусна алегорична форма. (Това често се прави, когато на светогледите се дава външно представяне: създават се символи или алегии – напълно нехудожествени продукти, които пренебрегват истинския художествен смисъл.) Трябва ясно да се разбере преди всичко, че антропософската концепция за света отхвърля подобни символични или алегорични отрицания на изкуството (*Widerkunst, Unkunst*). Като светоглед, той трябва да извира от вътрешен духовен живот, толкова богат, че да може да се изрази не алегорично или символично, а в истински художествени творения.

В Дорнах няма нито един символ, нито една алегория, която да се види. Всичко, на което е даден художествен израз, се е родило от художественото възприятие, родило се е в оформянето на форми, в създаването от взаимодействието на цветовете (*aus dem Farbig-Malerischen heraus*); то е произлязло от изцяло художествен акт на възприятие и няма нищо общо с това, което обикновено се изразява, когато хората идват и питат: Какво означава това? Какво означава онова? В Дорнах никоя отделна форма не е предназначена да означава нещо – в този смисъл. Всяка форма е предназначена да *бъде* нещо – в истински художествения смисъл; тя означава себе си, изразява себе си.

Тези хора, които идват днес в Дорнах и твърдят, че там може да се види нещо символично или алегорично, просто проектират в нашата сграда собствените си предразсъдъци; те не изразяват това, което се е родило с тази сграда. Нашата цел е същият дух – не теоретичният дух, а живият дух, който говори от трибуната или ни се изправя от сцената – да говори и чрез художествено пластичните форми, чрез архитектурата, чрез картините. Духът, който действа в „ядрото“, духът, който намира израз чрез говоримото слово – е да оформи и „черупката“.

Ако антропософският светоглед е нещо ново, навлизащо в човешката еволюция по начина, по който се осмелих да го опиша в двете предишни лекции, тогава, естествено, това, което е било в света преди, не би могло да намери израз в нашия архитектурен стил, в нашите пластични и изобразителни форми – т.е. във визуалното изкуство на нашата сграда. Никакви художествени реминисценции, антични, ренесансови или готически, не биха могли да бъдат внесени.

Антропософският светоглед трябваше да се покаже достатъчно продуктивен, за да развие свой собствен стил на визуално изкуство.

Разбира се, ако подобни намерения натиснат сърцето и душата на човек, той става много смирен и най-строг критик на себе си. Със сигурност знам, че ако трябваше да построя сградата Дорнах втори път, много от това, което сега ми се струва несъвършено, често дори погрешно, би било различно. Но това не е същественото. Същественото, поне за днешната лекция, е намерението (*das Wollen*), което току-що описах. Именно за него искам да говоря.

Когато говорим за визуално изкуство, доколкото трябва да го разглеждаме тук – тоест, пластичното изкуство, към което антропософският мироглед е бил насочен, сякаш по вътрешна необходимост, чрез факта, че приятели са се появили и са направили необходимата жертва, за да може да започне строежът в Дорнах – когато говорим за визуално изкуство в този смисъл, ние трябва преди всичко да разберем задълбочено човешката форма. Защото в края на краищата всичко във визуалното изкуство сочи към човешката форма и произтича от нея. Трябва да разбираме човешката форма по начин, който наистина ни позволява да я създаваме.

Вчера говорих за един елемент, пространствения елемент, доколкото той е елемент в нашия свят и същевременно произтича от нашето човешко същество. Казах, че трите пространствени измерения, чрез които определяме всички форми, лежащи в основата на нашия свят, могат да бъдат изведени от човешката форма. Но когато човек говори така, както говорих вчера, той не стига до разбирането за пространството, необходимо за чувствително, художествено творчество, ако възнамерява да се занимава с пластично изкуство – това пластично изкуство, което е в основата на всяко визуално изкуство – с пълно съзнание. Именно когато човек има пространството в неговите три измерения толкова конкретно пред въображението си, както при вчерашните разсъждения, той вижда, че пространството, до което се стига по този начин, не може да бъде пространството, в което се намира, когато например оформя – също в „пространство“, както казваме – пластично човешката форма. Човек не може да постигне пространството, в което се намира като скулптор. Човек трябва да си каже: Това е съвсем различно пространство.

Тук докосвам една тайна, свързана с човешкия ни начин на възприемане на света – тайна, която днешното ни възприятие, може да се каже, е напълно загубило. Ще ми позволите да започна от начин на гледане на нещата, който е привидно – но само привидно – доста абстрактен, теоретичен. Но това екскурзоводско отклонение ще бъде кратко; то е предназначено само като въведение към това, което ще може да се появи пред очите ни в много по-конкретна форма.

Когато възнамеряваме да приложим към обектите в този свят пространството, за което говорих вчера – ние го прилагаме, разбира се, геометрично, използвайки на

първо място евклидовата геометрия – ние тръгваме, както всички знаете, от точка и поставяме три оси, перпендикулярни една на друга. (Както посочих вчера, трябва да се приеме, че тази точка в конкретното пространство е в човешкото тяло.) Всяка област от пространството се свързва с тези оси чрез определяне на разстояния от тях (или от трите равнини, които те определят). По този начин получаваме геометрично определение на всеки обект, заемащ пространство; или, както в кинематиката, можем да изразим движение в пространството.

Но има и друго пространство освен това: пространството, в което скулпторът навлиза. Тайната на това пространство е, че човек не може да тръгне от една точка и да свърже всичко останало с нея. Човек трябва да тръгне от противоположността на тази точка. А каква е нейната противоположност? Нищо друго освен безкрайно отдалечена сфера, към която човек може да погледне нагоре като към, да речем, синия небесен свод.

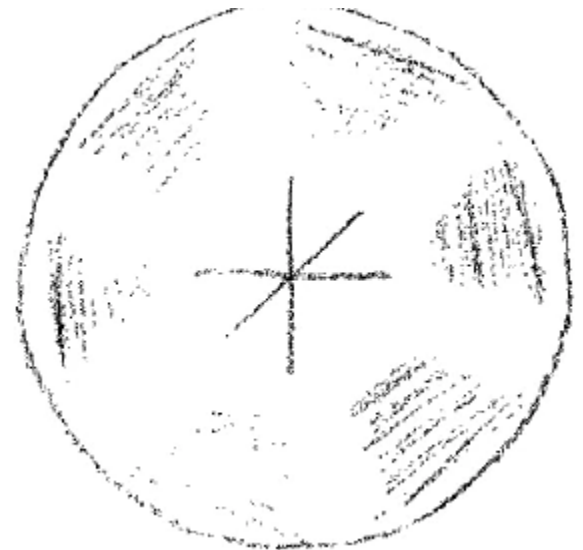
Представете си, че вместо точка имам куха сфера, в която се намирам, и че свързвам всичко, което е вътре в нея, с тази куха сфера, определяйки всичко спрямо нея, вместо спрямо точка, посредством координати. Докато ви го описвам само по този начин, бихте могли с право да кажете: Да, но това определяне спрямо куха сфера е неясно; не мога да си създам никаква ментална картина, когато се опитвам да го мисля. Е, бихте били прави; човек не може да си създаде никаква ментална картина. Но човекът е способен да се свърже с космоса – както ние вчера се свързахме с човешкото същество („антропосът“). Както вгледахме в човешкото същество и открихме трите измерения – както можем да го определим спрямо тези три измерения, казвайки: тялото му се простира линейно в едното от измеренията; във второто е равнината на протегнатите ръце и всичко, което е симетрично вградено в човешкия организъм; а в третото измерение е всичко, което се простира напред и назад, назад и напред – така че, когато наистина погледнем на „антропоса“ като организъм, не откриваме нещо, разширено по произволен начин в три измерения. Пред нас е човешкият организъм, изграден по определен начин. Можем да се отнесем и към космоса по същия начин. Какво се случва в душата, когато правим това? Ами: представете си, че стоите на поле в ясна, звездна нощ, със свободен изглед към небето. Виждате области от сводестото небе, където звездите са струпани наблизко, почти образувайки облаци. Виждате други области, където звездите са по-раздалечени и образуват съзвездия (както се наричат). И така нататък. Ако се изправите пред звездното небе по този чисто интелектуален начин – с човешкото си разбиране – не постигате нищо. Но ако се изправите пред звездното небе с цялото си същество, вие го преживявате (*empfinden*) по различен начин.

Сега сме загубили сетивното чувство за това, но то може да бъде придобито отново. Да се изправиш пред участък от небето, където звездите са близо една до друга и образуват почти облак, ще бъде различно преживяване от това да се изправиш

пред съзвездия. Човек преживява участък от небето по различен начин, когато луната е там и свети. Човек преживява нощта по различен начин, когато луната е нова и не се вижда. И така нататък. И точно както човек може да „усети“ пътя си в човешкия организъм, за да има трите измерения – където самото пространство е конкретно, нещо, свързано с човека – така човек може да придобие възприятие за космоса, тоест за своята космическа среда (*Umkreis*). Човек се вглежда в себе си, за да открие например трите измерения. Но човек се нуждае от повече от това. Сега човек може да погледне в широките простори и да съсредоточи вниманието си върху техните конфигурации. След това, докато човек напредва отвъд обикновеното възприятие, което е достатъчно за геометрията, човек придобива възприятието, необходимо за тези широки простори; човек напредва към това, което вчера и онзи ден нарекох „образно познание“. Все още имам да говоря за неговото култивиране. Ако човек просто записваше това, което вижда там, в космическите простори, нямаше да постигне нищо. Една обикновена карта на звездното небе, каквато астрономите правят днес, не води доникъде. Ако обаче човек се изправи пред този космос като цялостно човешко същество, с пълно разбиране за космоса, тогава пред тези звездни сгрупвания в душата се оформят картини – картини като тези, които се виждат на стари карти, нарисувани, когато „въображенията“ са се оформили от старото, инстинктивно ясновидство. Човек получава „въображение“ на целия космос. Човек получава контраобраза на това, което ви показах вчера като основа в човека на трите геометрични пространствени измерения. Това, което човек получава, може да приеме безкрайно разнообразие от форми.

Хората наистина нямат представа днес за начина, по който някога, в древни времена, когато сред тях все още е съществувало инстинктивно ясновидство, са гледали в космоса. Хората вярват днес, че различните рисунки, картини – „въображения“ – които са били направени от зодиакалните знаци, са били продукти на фантазията. Те не са това. Те са били усещани (*empfunden*); те са били възприемани (*geschaut*) при сблъсък с космоса.

Човешкият прогрес е изисквал затихването на това инстинктивно, живо, въображаемо възприятие, за да може на негово място да дойде интелектуалното възприятие, което освобождава хората. И от това отново трябва да се постигне – ако искаме да бъдем цялостни човешки същества – възприятие за вселената, което отново достига до „Въображението“. Ако някой възнамерява да вземе по този начин своята представа за пространството от звездното небе, той не може да я изрази изчерпателно чрез три измерения. Получава се пространство, което мога да обознача само фигуративно. Ако трябваше да

обознача пространството, за което говорих вчера, с три линии, разположени под прав ъгъл една спрямо друга, бих обозначил *това* пространство, като наричам навсякъде набори от фигури (*Konfigurationen*), сякаш повърхностни сили (*Kräfte in Flächen*) от всички посоки на вселената се приближават към Земята и отвън действат пластично върху формите на нейната повърхност.

Човек стига до такава идея, когато, отивайки отвъд това, което живите същества – преди всичко човешките същества – представят на физическите очи, достига до това, което наричам „Въображение“. В него космосът, а не физическият човек, се разкрива в образи и ни носи ново пространство. Щом стигнем дотук, възприемаме второто тяло на човека – това, което едно по-старо, проникателно, инстинктивно ясновидство е нарекло „етерно тяло“. (По-добро име е „тяло от формиращи сили“ (*Bildekräfteleib*).) Това е свръхсетивно тяло, състоящо се от фина, етерна субстанция и проникващо във физическото тяло на човека. Можем да изучаваме това физическо тяло, ако в пространството, което то заема, търсим силите, които протичат през него. Но не можем да изучаваме етерното тяло (тялото от формиращи сили), което протича през човека, ако тръгнем от *това* пространство. Можем да изучаваме това само ако го разглеждаме като изградено от целия космос: образувано пластично отвън от „силови равнини“ (*Kraftflächen*), сближаващи се към земята от всички страни и достигащи до човека.

По този начин, и по никакъв друг начин, пластичното изкуство е възникнало във времена, когато то е било все още израз на елементарното и първичното. Такова произведение като например „Венера Милоска“ разкрива това на интуитивния поглед. То не е създадено след изучаване на анатомията, в почтително разчитане на сили, които просто трябва да се разбират като произтичащи от пространството във физическото тяло. То е създадено със знание, притежавано в древността, за тялото от формиращи сили, което прониква във физическото тяло и се формира от космоса – формирано от пространство, толкова периферно, колкото е централно земното пространство (физическото пространство). Същество, което е формирано от периферията на вселената, носи върху себе си красота – „красота“ в първоначалния смисъл на думата. Красотата е наистина отпечатъкът на космоса, направен с помощта на етерното тяло, върху физическо, земно същество.

Ако изучаваме едно физическо, земно същество в съответствие с голите, сухи факти, разбира се, ние откриваме какво е то за обикновеното, физическо пространство. Но ако позволим на красотата му да ни въздейства – ако възнамеряваме да подсилим красотата ѝ чрез пластично изкуство, трябва да осъзнаем, че красотата, отпечатана върху това същество, произлиза от космоса. Красотата на това отделно същество ни разкрива как целият космос работи в него. Освен това, разбира се, човек трябва да усети как космосът намира израз например в човешката форма.

Ако сме способни да изучаваме човешката форма с вътрешно, въображаемо възприятие, ние сме подтикнати да съсредоточим вниманието си първоначално върху образуването на главата отделно от останалото. Но, разглеждайки това образуване като цяло, ние не го разбираме, ако се опитваме да го обясним само с това, което е вътре в главата. Разбираме го само ако го възприемем като изковано от космоса чрез посредничеството на тялото от формиращи сили.

Ако сега преминем към разглеждане на формата на гръдния кош на човека, ние ще достигнем до вътрешно разбиране за това – разбиране по отношение на човешката форма – само ако можем да си представим как човекът живее на земята, около която се въртят звездите от зодиакалната линия. (Само привидно се въртят, според съвременната астрономия, но това не ни интересува тук.) Докато ние свързваме главата на човека с полюса на космоса, ние свързваме формата на гръдния му кош – която със сигурност функционира (*verläuft*) в повтарящата се екваториална линия – с това, което протича по най-разнообразни начини в годишния или дневния кръговрат на слънцето.

Едва когато преминем към разглеждане на системата от крайници на човека, особено на долните крайници, усещаме: Това не е свързано с външния космос, а със земята; то е свързано със земната гравитационна сила. Погледнете с окото на скулптор формирането на човешкото стъпало; то е пригодно към земната гравитационна сила. Вземаме предвид цялата конфигурация – как бедрените кости и пищялите са съединени чрез посредничеството на коляното – и откриваме, че всичко е пригодно, динамично и статично, към земята и към начина, по който силата на гравитацията действа от центъра на Земята навън, във вселената.

Усещаме това, когато изучаваме човешката форма с око на скулптор. За главата ни са необходими всички сили на космоса; имаме нужда от цялата сфера, ако искаме да разберем какво е изразено толкова чудесно във формирането на главата. Ако искаме да разберем какво намира израз във формирането на гръдния кош, ни е необходимо това, което в известен смисъл обикаля земята в екваториалната равнина; ние сме водени към земната среда. Ако искаме да разберем системата на долните крайници на човека, с която е свързана неговата метаболитна система, трябва да се обърнем към земните сили. В това отношение човекът е обвързан със силите на земята. Накратко: откриваме връзка между цялото космическо пространство – възприемано като живо – и човешката форма.

Днес в много среди (включително артистичните) хората вероятно ще се смеят на подобни наблюдения като тези, които току-що направих. Разбирам добре защо. Но човек знае малко за истинската история на човешкото развитие, ако се смее на подобни неща. Защото всеки, който може да навлезе дълбоко в древното изкуство на скулптурата, вижда от създадените тогава скулптурни форми, че чувства (*Empfindungen*), развити от „въображаемия“ поглед към звездното небе, са се

влили в тези форми. В най-старите произведения на скулптурата именно космосът е направен възприеман в човешката форма.

Разбира се, трябва да считаме за знание не само това, което се нарича такова в интелектуален смисъл, а знание, което зависи от целия набор от човешки душевни сили. Човек става скулптор – наистина скулптор – от елементарен импулс, не само защото се е научил да се обляга на стари стилове и да възпроизвежда това, което вече не е известно днес, но е било познато в този или онзи период, когато този или онзи стил е бил жив и скулпторите са били все още творчески настроени. Човек не става скулптор, като се обляга на традициите – както е обичайно днес, дори при пълноценните художници; човек става скулптор, като се обръща с пълно съзнание към оформящите сили, които някога са водили хората към пластичното изкуство. Човек трябва да си възвърне космическите чувства; човек трябва отново да може да усети вселената и да види в човека микрокосмос – свят в миниатюра. Човек трябва да може да види отпечатъка на космоса, отпечатан върху човешкото чело. Човек трябва да може да види от носа как той е получил отпечатъка на това, което е било запечатано и върху цялата дихателна система: отпечатъка на околната среда – на това, което се върти около земята по екваториалните и зодиакалните линии. Тогава човек усеща какво трябва да създаде (*darstellen*). Човек не работи чрез просто имитиране, копирайки модел, а пресъздава, потапяйки се в онази сила, чрез която самата Природа е създала и оформила човека. Човек формира така, както самата Природа формира. Но тогава целият начин на чувство на човек, в познанието и художественото изразяване, трябва да може да се адаптира към това.

Когато имаме човешката форма пред себе си, ние насочваме артистичния си поглед първо към главата. Правим това с желанието да придадем пластична форма на главата. След това се опитваме да извадим всички детайли на тази глава, като се отнасяме с любяща грижа към всяка повърхност: челото, арките над очите, ушите и т.н. Опитваме се да проследим с цялата възможна грижа линиите, които се спускат по челото и над носа. Продължаваме, в съответствие с нашата цел, да придадем тази или онази форма на носа. Накратко, опитваме се да извадим с любяща грижа чрез различните повърхности това, което се отнася до човешката глава.

Може би това, което ще кажа сега, ще прозвучи еретично за мнозина, но аз вярвам, че произтича от фундаментално артистични чувства. Ако като скулптори се стремяхме да оформяме човешки, човешки крака, щяхме да чувстваме постоянна забрана. Човек би искал да оформи главата възможно най-нежно, но не и краката. Човек би искал да ги скрие - да ги заобиколи с помощта на дрехи, с нещо, което скулптурно се съобразява с това, което намира израз в главата. Човешка форма с правилно изваяни крака - например прасци - обижда артистичния поглед на скулптора. Знам, че казвам нещо еретично, но също така знам, че по този начин е по-фундаментално артистично. Правилно изваяни крака! - човек не ги иска. Защо не? Ами просто защото има друга анатомия за скулптора; познанията му за

човешката форма са различни от тези на анатома. За скулптора - колкото и странно да звучи - няма кости и мускули. За него има човешка форма, изградена от космоса с помощта на тялото от формиращи сили. И в човешката форма за него има сили, последици от сили, силови линии и силови конфигурации. Като скулптор, аз не мога да мисля за черепа, когато оформям човешката глава; аз оформям главата отвън навътре, както космосът я е оформил. И оформям съответните издутини по главата в съответствие със силите, които притискат формата отвътре навън и се противопоставят на силите, действащи от космоса.

Когато като скулптор оформям ръцете, не мисля за костите, а за силите, които са активни, когато например сгъна ръката си. Тогава имам силови линии, развиващи сили, а не това, което се оформя като мускул или кост. А дебелината на ръката зависи от това, което присъства там като жизнена активност, а не от мускулната тъкан. Защото обаче човек има преди всичко стремеж да направи човешката форма с нейната красота съобразена с космоса, но може да го направи само с главата – долните крайници са пригодени към земята – той пропуска долните крайници. Когато човек изобразява човешко същество в изкуството, би искал да го повдигне от земята. Човек би го направил тежко земно същество, ако би придал твърде определена форма на долните му крайници.

Отново, гледайки само главата, виждаме, че само горната част, чудесно сводестият череп, е копие на целия космос. (Черепът е различно извит при всеки индивид. Няма обща, само индивидуална „френология“.) Очите и носът наподобяват по своята форма гръден организъм на човека; те са оформени като копия на неговата среда, на екваториалния поток. Следователно, когато стигам до очите на скулптурна фигура на човешко същество, трябва да се ограничи – тъй като, както знаете, не може да се представи човешки поглед, независимо дали е дълбок или повърхностен, с какъвто и да е нюанс на цвета – до представяне на големи или малки, цепнати или овални, или повече или по-малко прави очи. Но как се представя начинът, по който окото преминава във формата на носа, или как челото прави това – как се внушава, че човек вижда, като влага цялата си душа в виждането си – всичко това е различно, когато очите са цепнати, овални или прави. И ако човек може само да усети как човек диша през носа си, това прекрасно средство за изразяване, може да каже: както човекът е по отношение на гърдите си, както формата им е оформена от космоса, действащ навътре, така и той, като човешко същество, избутва това, което диша в гърдите му и което бие в сърцето му, нагоре в очите и носа си. То се изразява там в пластичната форма.

Как човек се отнася към главата си, намира правилен израз единствено в черепа, който по отношение на формата си е отпечатък на космоса. Как човек реагира на космоса, не само като приема кислород и остава пасивен, но и като има свой собствен дял от физическа материя и в гърдите си излага собственото си същество на космоса – това намира скулптурен израз във формирането на очите и носа му.

А когато оформяме устата? О, оформяйки устата, ние всъщност даваме форма на целия вътрешен човек в неговото противопоставяне на космоса. Ние изразяваме начина, по който човекът реагира на света от своята метаболитна система. Оформяйки устата и брадичката – оформяйки всичко, което принадлежи на формацията на устата – ние даваме форма на „човека на крайниците и метаболизма“, но го одухотворяваме и го представяме като външно активна форма. Така този, който има човешка глава пред окото на своя скулптор, има целия човек пред себе си – човек като израз на своята „система“: „нервно-сетивната система“ в черепа с нейните забележителни издатини; „формацията око-нос“, която, ако трябваше да говоря платонически, бих нарекъл израз на човека като човек на смелостта – като човек, който противопоставя вътрешното си „аз“, доколкото е смело, на външния космос; и устата като израз на това, което е той във вътрешното си същество. (Разбира се, устата, като част от главата, също е оформена отвън, но това, което човек е във вътрешното си същество, действа отвътре срещу конфигурацията отвън.)

Тук биха могли да се дадат само някои бегли намеци, които изискват обмисляне. Но от тези кратки указания ще видите, че скулпторът се нуждае от нещо повече от познания за човека, придобити чрез имитиране на човешки модел; той трябва действително да може да преживее вътрешно силите, които действат през космоса, когато изграждат човешката форма. Скулпторът трябва да може да схване какво се случва, когато човешко същество е пластично оформено от оплодената яйцеклетка в тялото на майката – не просто от сили в тялото на майката, а от космически сили, действащи чрез майката. Той трябва да може да твори по такъв начин, че едновременно с това да може да разбира какво разкрива за себе си отделният човек, все повече и повече, докато скулпторът се приближава към долните крайници. Той трябва преди всичко да може да разбере как прекрасната външна обвивка на човека – формата на кожата му – е резултат от два набора сили: периферните сили, действащи навътре, от всички посоки, извън космоса, и центробежните сили, действащи навън и противодействащи на първите. Човекът във външната си форма трябва да бъде за скулптора резултат от космически сили и вътрешни сили. Такова чувство трябва да има човек към всички детайли. В изкуството човек се нуждае от чувство за материала си и трябва да знае за какво е подходящ този или онзи материал; в противен случай човек не работи скулптурно, а само илюстрира идея, работи романистично. Ако човек оформя човешката фигура от дърво, да речем, той ще знае, когато работи върху главата, че трябва да усеща формата да се притиска отвън навътре. Това е тайната на създаването на човешката

форма. Когато оформям челото, съм принуден да усещам, че го притискам отвън, докато сили отвътре ми се противопоставят. Трябва само да натискам, по-леко или по-силно, както е необходимо, за да огранича силите, действащи отвътре. Трябва да натискам, леко или силно, както позволяват космическите сили (които показват как трябва да бъде оформена главата).

Но когато стигна до останалата част от човешкото тяло, не мога да постигна никакъв напредък, ако оформям и изграждам отвън навътре. Не мога да не усетя, че съм вътре. Още когато стигна до оформянето на гръдния кош, трябва да се поставя вътре в човека и да работя пластично отвътре навън. Това е много интересно.

Когато човек работи върху главата, той се сблъсква с вътрешната необходимост на художественото творчество да работи отвън навътре – да мисли за себе си в крайната периферия и да работи навътре; когато оформя гърдите, трябва да се постави вътре и да извади формата навън. По-надолу човек чувства: тук трябва само да дам насоки; тук преминаваме в неопределеното.

Художественото творчество на нашето време много често е склонно да разглежда нещата, за които говорих тук, като нехудожествено преплитане на фантазии. Но става въпрос само за това да можеш да преживееш артистично в душата си това, което току-що намекнах: да можеш действително да се застанеш като художник в целия творчески космос. Тогава човек е воден от всички страни да избягва имитирането на човешката физическа форма, когато се обръща към пластичното изкуство. Защото самата човешка физическа форма е само имитация на „тялото от формиращи сили“. Тогава човек ще почувства необходимостта, която са изпитвали преди всичко гърците. Те никога не биха създали формите на носовете и челата си чрез просто имитиране; инстинктът за такива неща, каквито току-що описах, е бил фундаментален за тях. Човек ще може да се върне към наистина фундаментално художествено чувство само ако по този начин може да се постави с цялото вътрешно чувство на душата си – с вътрешното си „цялостно познание“ (ако мога да използвам този израз) – в рамките на творческите сили на природата. Тогава човек не се захваща за работа върху външното, физическо тяло, което само по себе си е само имитация на етерното тяло, а върху самото етерно тяло. Човек формира това етерно тяло и след това само го запълва (в известен смисъл) с материя.

Това, което току-що описах, е едновременно изход от теоретичния поглед върху света и навлизане в живо възприятие на това, което вече не може да бъде видяно теоретично. Не може да се конструира пространството на скулптора чрез аналитична геометрия, както се конструира евклидово пространство. Може обаче да се възприеме (*erschauen*) чрез „въображение“ това пространство – бременно с форми, навсякъде способно да произвежда форми от себе си, и от такова възприятие (*Schauen*) може да се създават форми в пластичното изкуство, архитектурното или скулптурното.

В този момент бих искал да направя една забележка, която ми се струва важна, за да може нещо, което лесно би могло да бъде разбрано погрешно, да бъде по-малко погрешно разбрано. Ако някой има магнитна стрелка и единият ѝ край сочи на север, а другият на (магнитния) юг, няма да му хрумне – ако не иска да говори като дилетант – да обясни посоката на стрелката с вътрешни сили на стрелката: тоест, като вземе предвид само това, което се съдържа в стоманата. Това би било глупост. Той включва цялата земя в обяснението си за посоката на стрелката. Той излиза извън магнитната стрелка. Ембриологията днес прави дилетантската грешка; тя разглежда човешката яйцеклетка само докато се развива в тялото на майката. Предполага се, че всички сили, които формират човешкия ембрион, са в него. В действителност целият космос действа чрез тялото на майката върху конфигурацията на ембриона. Пластичните сили на целия космос са там, както и силите на Земята, насочващи магнитната стрелка. Точно както трябва да отида отвъд иглата, когато изучавам нейното поведение, така и когато разглеждам ембриона, трябва да погледна отвъд майчиното тяло и да взема предвид целия космос. И трябва да се потопя в целия космос, ако искам да разбера какво ръководи ръката ми, какво ръководи рамото ми, когато се стремя, като скулптор, да оформя човешката фигура.

Виждате ли: антропософският светоглед води директно от чисто теоретични към художествени разсъждения. Защото не е възможно да се изучава етерното тяло по чисто теоретичен начин. Разбира се, човек трябва да има научен дух, в смисъла, в който го характеризирах вчера, но трябва да се продължи към изучаване на „тялото от формиращи сили“, като се трансформира в „въображения“ това, което е вплетено в обикновените мисли; тоест, като се схваща външният свят не само чрез мисли или природни закони, формулирани в мисли, а чрез „въображения“. Това, което сме схванали по този начин, обаче може да се изрази отново във „въображения“. И ако станем продуктивни, то преминава в художествено творчество.

Странно е да се изследват царствата на природата със съзнанието, че съществува такова тяло от формиращи сили. Минералното царство няма такова тяло; откриваме го първо в растителното царство. Животните имат тяло от формиращи сили; човекът също. Но растението е много различно от това на животното или човека. Тук се сблъскваме с един особен факт: представете си себе си като надарен с чувствителните сили на артистичен скулптор и се очаква да придава пластична форма на растителни форми. Това ви е отвратително. (Опитах го наскоро, поне за облекчение.) Човек не може да придаде форма на растенията; човек може само да посочи движенията им по някакъв неясен начин. Човек не може да оформи растенията пластично. Само си представете роза или всяко друго растение с дълго стъбло, пластично оформено: невъзможно! Защо? Защото, когато човек мисли за пластичната форма на растението, инстинктивно мисли за неговото тяло от формиращи сили; и това е вътре в растението, както е и физическото му тяло, но

директно изразено. Природата ни представя растението като произведение на пластичното изкуство. Човек не може да го промени. Всеки опит да се оформи растение би бил неспособна работа пред лицето на това, което самата Природа произвежда във физическите и формиращите сили тела на растението. Човек просто трябва да остави растението да бъде такова, каквото е – или да го съзерцава с ума на скулптор, както е направил Гьоте в своята морфология на растенията. На едно животно може да се придаде пластична форма. Художественото създаване на животински форми наистина е донякъде различно от художественото създаване, когато сме изправени пред човек. Трябва само да се разбере, че ако едно животно е, да речем, хищник, то трябва да се възприема като „същество на дихателния процес“. Трябва да се разглежда като дишащо същество и до известна степен да се оформи всичко останало около дихателния процес. Ако човек възнамерява да придаде пластична форма на камила или крава, трябва да започне от храносмилателния процес и да приспособи цялото животно към него. Накратко, човек трябва да възприеме вътрешно, с артистично око, кое е основното. Ако човек разграничи по-нататък това, което сега посочвам в по-общи термини, ще може да придаде пластична форма на различните животински форми.

Защо? Ами, растението има етерно тяло, създадено за него от космоса. То е завършено. Не мога да го преобразя. Растението е пластично произведение на изкуството в света на природата. Да се оформят растения от мрамор или дърво противоречи на целия смисъл на фактическия свят. Би било по-възможно в дърво, защото дървото е по-близо до природата на растението; но би било нехудожествено. Но животното противопоставя собствената си природа на това, което се формира отвън, от космоса. При животното етерното тяло вече не се формира само от космоса; то се формира и отвътре.

А в случая с човешкото същество? Току-що казах, че етерното му тяло е образувано от космоса само доколкото е замесен черепът. Казах, че дихателната организация, работеща в изтънчено състояние чрез очите и носа, се противопоставя на космическото действие, докато цялата метаболитна организация, чрез образуването на устата, също предлага противопоставяне. Това, което идва от човешкото същество, е активно там и се противопоставя на космоса. Външната повърхност на човека е резултат от тези две действия: човешкото и космическото. Етерното тяло е оформено така, че се разгръща отвътре. И чрез артистично проникване „отвътре“, ние ставаме способни да създаваме форми свободно. Можем да изследваме как едно животно формира етерното си тяло за себе си от своето същество (*Wesenheit*) и как смел или страхлив, страдащ или радващ се човек настройва етерното си тяло към душевния си живот; и можем да навлезем във всичко това и да придадем форма на такова етерно тяло. Ако направим това и имаме правилното скулптурно разбиране, ще можем да оформим човешката фигура по много различни начини.

Така виждаме, че когато започваме да изучаваме етерното тяло – „въображаемото тяло“ – можем да позволим на обикновеното научно изследване да бъде изцяло научно, докато ние обаче преминаваме към това, което само по себе си се превръща в изкуство. Някой може да се намеси: Всъщност изкуството не е наука. Но аз казах онзи ден: Ако природата, светът, космосът сами по себе си са артистични, изправяйки ни пред това, което може да бъде схванато само артистично, можем да продължим да твърдим, че е нелогично да станем артистични, ако искаме да разбираме нещата, но нещата просто не се поддават на начин на познание, който не преминава в изкуството. Светът може да бъде разбран само по начин, който не се ограничава до това, което може да бъде схванато само с мисли, а води до всеобщото разбиране на света и намира изцяло органичния, естествен преход от наблюдение към артистично възприятие и към артистично творчество. Тогава същият дух, който говори чрез думите, когато човек изразява по-теоретичен начин – под формата на идеи – това, което възприема (*erschaut*) в света, ще говори от нашето пластично изкуство. Изкуството и науката произтичат от един и същ дух; в тях имаме само две страни на едно и също откровение. Можем да кажем: В науката ние разглеждаме нещата по такъв начин, че изразяваме с мисли това, което сме възприели; в изкуството го изразяваме в художествени форми.

От това вътрешно, духовно убеждение се е родило например това, което е намерило израз в архитектурата, а също и в живописата, в сградата в Дорнах. Бих могъл да кажа много и за живописата, защото тя в известен смисъл принадлежи към пластичните изкуства. Но това би ни довело до това, което се отнася повече до душевния живот на човека и намира пряк израз не само в етерното тяло, а в душата, която оцветява етерното тяло. И тук бихте видели, че антропософското разбиране на света води до фундаментално артистичното ниво – нивото на артистичната „творчество“ – докато ние днес, както в религиозната, така и в артистичната сфера – макар че това е до голяма степен непознато за самите художници – живеем само с традиционното, със стари стилове и мотиви. Вярваме, че сме продуктивни днес, но не сме. Трябва да намерим пътя обратно към творческата природа, ако искаме нашата работа да бъде артистично спонтанно, оригинално творение.

И това убеждение само по себе си е довело до евритмията: клонът на изкуството, израснал върху почвата на антропософията. Това, което човек прави в речта и песента, чрез определена група органи, като откровение на своето същество, може да се разшири до цялото му същество, ако човек наистина го разбере. В това отношение всички древни религиозни документи (*Urkunden*) говорят от стари, инстинктивни, ясновидски прозрения. И е показателно, че в Библията се казва, че Яхве е вдъхнал в човека живото дишане. Това показва, че човекът е в известен смисъл същество на дишане. Вчера посочих, че в древни времена на човешката е преобладавал възгледът, че човекът е „дишащ“, същество на дишане. Това, което човекът, като същество на дишане, се превръща в „конфигурирано дишане“ – т.е. в

речта и в песента – може да се върне обратно на целия човек и неговата физическа форма. Движенията на гласните му струни, езика му и другите му органи, когато говори или пее, могат да се разпрострат върху цялото му същество – защото всеки отделен орган и система от органи е в известен смисъл израз на цялото му същество. Тогава може да възникне нещо като евритмия.

Трябва само да си припомним вътрешния характер на учението на Гьоте за метаморфозата, което все още не е достатъчно оценено. Гьоте вижда, правилно, цялото растение в един-единствен лист. Цялото растение се съдържа в листа в примитивна форма; и цялото растение е само по-сложен лист. Във всеки отделен орган той вижда цяло органично същество, метаморфозирano по един или друг начин, и цялото органично същество е метаморфоза на отделните му членове (*Глидер*). Цялото човешко същество е по-сложна метаморфоза на една единствена органична система: глоталната система. Ако човек разбере как цялото човешко същество е метаморфоза на глоталната система, той е способен да развие от целия човек видима реч и видима песен чрез движенията на крайниците му и чрез групи изпълнители в движение. И това развитие може да бъде толкова истинско и може да протича с толкова вътрешна, естествена необходимост, колкото развитието на песента и речта от един специализиран орган. Човек е в рамките на творческите сили на природата; човек се потапя в начина, по който нашите сили действат при говорене или пеење. Когато човек е схванал тези сили, той може да ги пренесе върху формите на движение на цялото човешко същество, както в пластичното изкуство пренася силите на космоса върху човешката форма в покой. И както човек изразява това, което живее в човека – извирайки от душата му в поезия или песен, или в някое друго изкуство – както човек изразява това, което може да бъде изразено чрез речта, песента или изкуството на рецитацията, така и той може да изрази чрез цялото човешко същество, във видима реч и песен, това, което живее в него.

Бих искал да го кажа по следния начин: Когато ние, като скулптори, придаваме пластична форма на човешката форма, създавайки микрокосмоса от целия макрокосмос, ние създаваме единия полюс; когато сега се потопим във вътрешния живот на човека, следвайки неговата вътрешна подвижност, навлизайки в неговото мислене, чувстване и воля – във всичко, което може да намери израз чрез речта и песента – можем да създадем „скулптура в движение“ (*bewegte Plastik*). Може да се каже: когато човек създава произведение на пластичното изкуство, сякаш цялата широка вселена е събрана в един прекрасен синтез. И това, което е концентрирано в най-дълбоката част на човешкото същество, като в точка в душата му, се стреми, в оформените движения, излъчени от евритмиста, да се излее в космическите пространства. В изкуството на евритмията – в „скулптурата в движение“ – другият полюс откликва от човешка страна. В пластичното изкуство на скулптора виждаме как космическите пространства се обръщат към земята и се сливат в човешката

форма в покой. След това, концентрирайки се върху вътрешния живот на човека, потапяйки се в него духовно, ние възприемаме (*schau*en) това, което до известна степен струи от човека към всички точки на периферията на вселената и би срещнало онези космически сили, които се вливат върху него от всички страни и изграждат неговата форма; ние съответно проектираме евритмията.

Бих искал да добавя: вселената ни поставя велика задача, но красивата човешка форма е отговорът. Вътрешният живот на човека също ни поставя велика задача; ние изследваме безкрайните дълбини, когато с любящия поглед на душата си се концентрираме върху вътрешния живот на човека. Този човешки вътрешен живот също се стреми навън във всички простори и в стрелкащи се, трептящи движения би дал ритмичен израз на това, което е било „компресирано“ до точка – както пластичното изкуство се стреми да компресира всички тайни на космоса в човешката форма (която за космоса е точка). Човешката форма в пластичното изкуство е отговорът на великия въпрос, поставен ни от вселената. И когато човешкото изкуство на движение стане космическо и създаде нещо от космическа природа в собствените си движения – както в случая с евритмията – тогава от човека се ражда един вид вселена, поне образно казано.

Пред нас са два полюса на визуалното изкуство: в много древното пластично изкуство и в новосъздаденото изкуство на евритмията. Но човек трябва да се впусне в духа на художественото, както направихме по-горе, ако наистина иска да разбере правото на евритмията да се счита за изкуство. Трябва да се върне към начина, по който пластичното изкуство някога е заемало своето място в човешкия живот. Човек лесно може да си представи овчари на полето, които в малките часове на нощта обръщат сънените си, но будни очи към звездното небе и несъзнателно приемат в душите си космическите картини, образувани от конфигурираните „въображения“ на звездите. Това, което по този начин се е разкривало на сърцата на първобитните хора, се е предавало на синове и внуци; това, което е било наследено, е израснало в душите им и се е превърнало в пластични способности у внуците. Дядото е усещало космоса в неговата красота, внукът е образувал красиво пластично изкуство със силите, които душата му е получила от космоса.

Антропософията трябва да се вгледа в тайните на човешката душа, а не само да теоретизира за тях. Тя трябва да преживее трагичното положение на човешката душа, всичките ѝ ликуване и всичко, което се намира между тях. И Антропософията трябва да може да види повече от това, което предизвиква трагично настроение, това, което сега е ликуване, и всичко, което се намира между тях. Както човек е виждал ясно звездите в по-старото „въображение“ и е можел да приема в душата си формиращите сили от звездите, така и човек трябва да извлече от човешката душа това, което възприема там, и да може да го съобщи чрез външни движения; тогава започва евритмията.

Това, което казах днес, е само за пореден път бегло указание за естествения преход от Антропософията като съвкупност от идеи към Антропософията като непосредствено, неалегорично, несимволично пластично изкуство, творящо във форми – каквато е нашата цел. Всеки, който види това ясно, ще открие забележителната връзка между изкуството, науката и религията. Науката ще се появи на едно ниво, религията – на друго, а изкуството – между тях. В края на краищата, човекът дължи цялата си свобода – той никога не би могъл да постигне пълна вътрешна свобода без науката – и това, което човекът е спечелил като индивид – това, което неговото същество, разглеждано безпристрастно, е спечелило, като е станало научно – ще бъде очевидно. С мислите си той се е освободил от космоса; той стои сам и по този начин е човешка индивидуалност. Както живее с природните закони, така ги приема и в мислите си. Той става независим от природата. В религията той е привлечен от предаността; той се стреми да намери пътя си обратно към същностните основи на природата. Той би бил отново част от природата, би пожертвал свободата си на олтара на вселената, би се посветил на Божеството – би добавил към дъха на свободата и на индивидуалността дъх на жертвоприношението. Но изкуството, особено пластичното изкуство, стои по средата, с всичко, което е вкоренено в царството на красотата.

Чрез науката човекът става свободно, индивидуално същество. В религиозните обреди той предлага собственото си благополучие, от една страна запазвайки свободата си, но от друга страна, вече очаквайки жертвоприношение. В изкуството той открива, че може да се поддържа, като в известен смисъл жертва това, което светът е направил от него; той се оформя така, както светът го е оформил, но създава тази форма като свободно същество от себе си. В изкуството също има нещо, което изкупва и освобождава. В изкуството ние сме, от една страна, индивиди; от друга страна, ние се предлагаме в жертва. И можем да кажем: Всъщност изкуството ни освобождава, ако го схванем научно, с идеи – включително тези на духовната наука. Но трябва също да кажем: В красотата ние отново откриваме връзката си със света. Човек не може да съществува, без да живее свободно в себе си и без да намери връзката си със света. Човек намира своята индивидуалност в свободната мисъл. И като се издига до царството на красотата – царството на изкуството – той открива, че може, отново в сътрудничество със света, да създаде от себе си това, което светът е направил от него.

4. Антропософският изследователски метод

Това, което изглежда най-обезпокоително за много хора, които все още не са запознати с антропософията, е, че тя не само има нещо различно да каже от това, което сме свикнали да чуваме в естествените науки и в живота днес, но и че трябва да го каже по различен начин, в различна форма. И в известен смисъл, именно този различен начин на изразяване, тази различна форма, е това, което хората намират за най-трудно да прощават в антропософията. Те веднага започват да сравняват и критикуват това, което антропософията има да каже, с това, с което са свикнали и което иначе имат в днешната наука и в днешния живот.

Това, което току-що казах, вероятно ще трябва да бъде най-силно подчертано днес, когато трябва да ви говоря за начина и методите, чрез които антропософията достига до резултатите от своите изследвания. Тези методи, разбира се, са доста различни от методите на външно наблюдение, а също и от обичайните методи на мислене. Днес, когато говорим за научна методология, сме свикнали да ни се казва за неща, които идват при нас отвън: наблюдения, експерименти и т.н. И в разглеждането на наблюдението и експеримента тогава виждаме методите на изследване.

Не е така с антропософията, особено що се отнася до основите на антропософията. И точно за това говоря днес. Разбира се, когато антропософията се разпространи в отделните науки, като математика, физика, химия, биология и т.н., както може да се види от дискусиите, които вече се проведеха тук, тогава методите на духовното изследване, за които говоря днес, ще се докоснат до някои моменти до експерименталните и наблюдателните методи, с които човек иначе е свикнал в клиниката, в лабораторията, в обсерваторията и т.н. Но днес ще се занимаваме с основите, така да се каже, с начина за навлизане в душевното състояние, чрез което човек изобщо може да представи антропософски резултати на света. Абсолютно необходимо е изследванията в областта на антропософията да могат да се провеждат само когато изследователят е развил своите душевни сили, своите способности за познание, по-далеч, отколкото са в обикновения живот, в обикновената наука. Човек трябва да развие това, което бих нарекъл интелектуална скромност. Тази интелектуална скромност може да се характеризира по следния начин. Спомнете си времето, когато сте били дете, помислете за скучните умствени преживявания от ранното детство. Ще трябва да си кажете, че ясният поглед върху живота и света около вас, който сте придобили в по-късна възраст, тогава все още е липсвал. Способността да се ориентирате в света все още е липсвала. Всичко това човек е развил в себе си. В сравнение с детството си, човек се е превърнал в съвсем различен човек, не само физически и телесно, но и психически и духовно. Отвътре са поникнали способности, които сега му служат в живота и в науката. Точно както е сега човешката душа, така и човек си казва: Разбира се, образованието и животът са

извлекли определени способности от вътрешното ми същество още от детството ми. Но сега съм приключил. Сега имам определени способности, с които искам да опозная света, с които искам да се поставя в света като човешко същество, което действа, което прави неща; с които искам да преценявам и своите религиозни и морални импулси. Човек не си казва: Това, което се е случило с човешката душа от детството досега, може би би могло да продължи да се случва. Човек би могъл да каже също така: Бих могъл да извлека още способности от душата си. Тогава съзнателно бих създал от себе си човек с напълно различен душевен капацитет, човек, който би могъл да се различава от нормалния човек днес, точно както аз се различавам от детето в сегашното си състояние на душата.

Както казах, е необходима интелектуална скромност, за да се каже това, което току-що характеризирах, в определен момент от живота на човек и след това да се приложи на практика. Да се приложи на практика по такъв начин, че човек наистина да се стреми да постигне напредък, да изведе скритите в душата способности до целта на по-нататъшни изследвания. Защото как биха могли резултатите от изследванията в днешната наука, как биха могли морално-религиозните импулси в днешния живот да се утвърдят в света, ако всички хора се бяха развили само с душевното състояние, което са имали в детството?

И затова е абсолютно необходимо антропософските духовно-научни изследвания да приемат съвсем сериозно позицията: Искам да извадя от душата си способности, които днес спят в нея, точно както способностите, които сега са проявени, някога са спяли в душата ми през детството.

Все пак ще трябва да обясня, че не всеки, който наистина иска да се посвети на антропософски изследвания или който иска да бъде активен в тях, трябва да стане и изследовател в смисъла, който току-що посочих. Но за да се постигнат реални резултати, реални последици, трябва да се случи нещо подобно на казаното от мен. Когато тези резултати от изследванията бъдат представени на света, те са напълно достъпни за здравия разум и могат да бъдат проверени от него; точно както всеки, който не е художник, може да прецени художествено една картина. Така че, за да разберем антропософията, не е необходимо да преминем през всичко, което ще трябва да опиша днес, но е необходимо за изследването. И е необходимо да го обсъдим и поради причината, че до известна степен антропософският изследовател трябва да се отчита пред своите събратя за това как е стигнал до своите резултати. Сега бих искал да започна от най-фундаменталната точка, от която човек може да започне и в днешно време, ако иска да характеризира антропософския метод на изследване. По принцип можете да намерите всичко, което е първата, да кажем, аксиома, тоест първото, най-елементарното нещо за разбиране на антропософския метод на изследване, в моята „Философия на свободата“, да, дори в по-старите ми книги. Тази „Философия на свободата“ е публикувана през 1894 г. и всъщност е написана много по-рано. Може би дори някои, които познават тази книга, ще се

изненадат, че твърдя това, и все пак е вярно: най-елементарното разбиране на антропософските методи на изследване може да се почерпи от тази „Философия на свободата“. Това, което човек извлича от нея като елементарно разбиране, обаче трябва да бъде допълнително развито. В тази „Философия на свободата“ могат да се намерят само най-елементарните неща. Но тези най-елементарни неща могат да се намерят.

В тази „Философия на свободата“ се опитам да определя откъде всъщност идват моралните импулси, етичните, моралните импулси на човека. Сега, тъй като днес ще мога само накратко да характеризирам тази „Философия на свободата“, ще я характеризирам по малко по-различен начин, отколкото е направено в самата книга, обвързвайки се с някои от нещата, които казах тук в предишните дни. Вярвам, че всеки, който чете тази „Философия на свободата“, ще открие, че в нея има нещо подобно на математическо мислене - колкото и странно да изглежда, но е така - математическо мислене, тъй като тази „Философия на свободата“ всъщност се стреми да открие човешкия импулс на свободата и моралните импулси. Но начинът, по който тази „Философия на свободата“ се опитва да говори за моралния свят, не е качествено различен от това, което присъства в нас като състояние на ума, когато се занимаваме с математика. Охарактеризирах това математизиране в предходните дни. Показах как то се извлича от дълбините на човешката душа, как тогава ние, така да се каже, забравяме себе си, как забравяме, че сме извели математическо пространство от себе си и как след това живеем в това пространство с нашия възглед за пространството. Казах също: Хората първоначално се интересуват, когато става въпрос за собствените си човешки способности, не толкова от това в какво състояние на ума се намира човек, когато математизира. Бих казал, че има само няколко души по света, които, ако мога да използвам израза, имат нужното уважение към математизирането. Например, Новалис, дълбок, любезен, изключително симпатичен поет, е имал това подобаващо уважение към математизацията. Всеки, който позволи на поезията на Новалис да въздейства върху него, остава с впечатлението: има прекрасен лирически импулс, има пълен ентузиазъм, има поезия в душата. И когато Новалис, прекрасният лирик, започне да говори за математика, той казва нещо от рода на: В математиката имаме, по същество, най-красивата, най-великата, най-могъщата човешка поезия! Знам колко малко хора признават това в началото. Но, както казах, любезният, дълбок лирик Новалис е знаел – защото е бил математик – какво се раздвижва в душата, когато човек не просто решава отделни математически проблеми по механичен начин, дори ако те са проблеми от теорията на функциите, теорията на числата и други подобни, или от синтетичната геометрия; той е знаел как се чувства душата, когато е толкова увлечена, че забравя себе си и познава себе си във външното пространство.

Но сега едно нещо е възможно. Всъщност е възможно, ако човек е запознат с това състояние на математическото мислене, за което Новалис говори толкова чудесно, и тогава може да се постави в позиция да постигне нещо съвсем различно от същото състояние на ума, а именно преживяването на моралните импулси. С други думи, ако човек успее да схване и преживее моралните проблеми със същата вътрешна яснота и същата вътрешна сигурност, с която решава, да речем, питагоровата теорема, да схване и преживее моралните проблеми, тогава той знае: той е в духовния, в свръхсетивния свят с това схващане на моралните проблеми и говори за факта, че в този свръхсетивен свят моралните интуиции се вливат в душата с моралните импулси. Човек знае, че се чувства в моралния свят, че се чувства в свръхсетивен свят, който няма нищо общо с това, което може да се възприеме външно чрез сетивата. Човек знае, че е в свят, където, първо, човек преживява директно най-дълбоките си вътрешни морални импулси; където е едно с тях; където, тъй като човек е едно с тях, те са интуитивни прозрения. И човек знае второ нещо. Човек знае, че колкото и дълго да се оглежда в сетивния свят, колкото и проникателно да мисли, да наблюдава и да експериментира, това, което, ако мога така да се изразя, открива в математическия свят като морални интуиции, не може да дойде от никакъв сетивен външен свят; то идва при него от свръхсетивния свят. Но това означава, с други думи, че е вдъхновено. Истинските, най-дълбоките морални импулси, които човек може да получи от свръхсетивния свят, са интуиции, които едновременно са вдъхновени за нашата душа. И макар че не са визуални, не се появяват в картини, те въпреки това са там по същия начин, както самите сетивни възприятия. Точно както сетивните възприятия са в сферата на сетивното, така са и моралните импулси в свръхсетивната сфера. Тоест, те са въображения. И всеки, който е открил в кой свят се преживява моралният елемент, както Новалис също го има предвид, знае, че този морален елемент се появява в това поле, че се явява на човека, който е напълно отстранен от сетивния свят, като интуиции, които са едновременно вдъхновения и въображения. Накратко, опитвайки се да получи морална основа за човешкия живот от свръхсетивния свят, човек се научава да разпознава как душата трябва да преживява, ако иска да бъде в свръхсетивния свят. И трябва да се каже, че за днешния човек - обясних как е различно за човека, който практикува йога или който практикува граматика, реторика, диалектика и т.н. - за днешния човек това е преди всичко най-добрият начин човек да се научи как да напусне физическото си тяло и да живее в чисто духовен свят, ако живеят в един чисто свръхсетивен свят по начина, който се опитам да покажа в моята „Философия на свободата“.

Знам, че много хора не са доволни от такъв начин на живот в духовния свят, защото в този свят се появяват само морални истини, които човек предпочита да приема като заповеди, като общоприети факти и т.н. Но аз не съм тук, за да говоря повече за „Философията на свободата“, а само за елементарната методология. Но след като

сте се запознали с този особен начин на съществуване в свръхсетивния свят, сте насърчени да отидете по-нататък, да се опитате да видите дали не е възможно и други области на живота да проникнат в свръхсетивния свят по отношение на сетивния свят. И тогава човек постепенно стига до точката, където наистина са възможни методи за вътрешно душевно развитие, които водят хората по пътя към виждане на целия космос и човешкото вътрешно познание по такъв начин, иначе, в смисъла на „Философията на свободата“, човек гледа само на морала, където все още не иска да признае, че става въпрос за свръхсетивното, ако не навлезе в действителната основа на въпроса.

Методите, чрез които човек се издига в свръхсетивния свят в други области, се състоят в по-нататъшно развитие на обикновените душевни сили, каквито има в обикновения живот и в обикновената наука. И тези душевни сили са, в края на краищата, преди всичко, ако ги характеризираме външно с абстрактни термини, мислене, чувство и воля. Ние разграничаваме тези три душевни способности – мислене, чувство и воля, но в единния живот на душата те не са строго отделени една от друга. Всъщност би трябвало да се каже: когато говорим за мислене, за образи, говорим за „душевна способност“, в която например присъстват волята и чувството, но присъства главно мисленето. Във волята, от друга страна, определено присъстват мислите, но присъства главно волята. По този начин, в отделните душевни способности се говори само за най-забележителната черта, докато навсякъде под повърхността, може да се каже, се крият и другите душевни способности.

Това става особено важно, когато става въпрос за по-нататъшното развитие, еволюцията на способността за мислене, на силата на мисълта. За тази цел трябва да сме наясно със следното. Първо, трябва да сме наясно с връзката си с нещата около нас и със себе си в обикновения живот и в обикновената наука. Ние възприемаме света чрез сетивата си, чрез очите, ушите си и т.н. Живеем с определена вътрешна интензивност в тези сетивни възприятия. След това формираме ментални образи на това, което възприемаме със сетивата си. Отдалечаваме се от нещата, които възприемаме със сетивата си. В нашите ментални образи остава послеобраз на това, което сме преживели със сетивата си. Но помислете колко скучна и сенчеста е мисълта, менталният образ, в сравнение с това, което сме преживели с пълна жизненост в сетивното си възприятие. Тези ментални образи, които са свързани със сетивните възприятия, са скучни и сенчести. И ние сме свикнали в живота и дори в обикновената наука да оставяме сетивните възприятия да ни говорят и пасивно да се отдаваме на тези сетивни възприятия, така че те да събудят в нас менталните образи, които правят това, което сме възприели чрез сетивата, постоянно. И тогава, повече или по-малко ясно, дори след дълго време или през целия си живот, ние можем на свой ред да извлечем от дълбините на душата си или на човека си, като спомени, това, което сме преживели

външно чрез сетивата. Мисловните образи, които иначе са свързани със сетивните възприятия и които са бледи и сенчести в сравнение със сетивните възприятия, също могат да възникнат от нас, от паметта. Ние преживяваме вътрешно в живота на мисловните образи това, което възприемаме външно чрез сетивата; преживяваме го отново чрез паметта. Трябва да е ясно, много ясно, че почти целият обикновен живот, дори този, който е потопен в науката, протича по този начин по отношение на въображението: че се излагаме на живостта на сетивните възприятия, че след това получаваме скучни мисловни образи, но че можем да извлечем отново от човека си в паметта това, което сме получили отвън като впечатления. Нашият вътрешен живот е най-вече нищо повече от повече или по-малко трансформирани, метаморфозирани мисловни образи в смисъл на външно възприятие.

Днес няма да навлизам в по-дълбоката природа на паметта, защото искам да опиша как това, което току-що характеризирах чрез ментални образи, може да бъде допълнително развито. То може да бъде допълнително развито чрез мислене по начин, който не е просто свързан с външни сетивни възприятия, а чрез размисъл върху методите, които споменах в книгата си „Как да познаем висшите светове?“ и в моята „Тайна наука“: медитация, концентрация и т.н. - имената не са важни. Ще намерите подробно описание на това как да се процедира в споменатите книги. Сега ще обясня само принципите.

Докато мислите обикновено възникват, когато пасивно се отдаваме на възприятия или когато ехото на преживяванията изплува отново от спомените, за да стане антропософски духовен изследовател, човек се опитва да го прави чрез вътрешен произвол, както се е научил да прави, когато математизира, когато решава математически проблеми, така че да извършва всичко напълно съзнателно, не в сънливо, халюцинаторно състояние – това би било обратното на това, което ще опиша днес – а в пълно осъзнаване, посвещавайки се на мисленето и въображението, така че да се научи да почива на ментални образи, които произволно е донесъл в съзнанието си. Добре е да донесете в центъра на съзнанието си ментални образи, които са възможно най-ясни, не такива, в които можете да преживеете всякакви мъгляви, мистични неща, а такива, които можете лесно да схванете. Тогава важното не е какъв ментален образ имате, а душевната активност, която развивате в тази медитация. Само обърнете внимание: ако непрекъснато напрягате мускул, когато ви е необходим за работа, мускулът става силен. Същото се случва и с мисловната сила на душата ви, когато многократно се концентрирате върху ментални образи, които довеждате до центъра на съзнанието си. Силата на мисълта става все по-силна и по-силна и накрая достига точка, в която можете да кажете: „Сега съм в състояние да имам менталните си образи толкова живо, колкото иначе имам само външни сетивни впечатления.“ Имайте предвид, че нямам халюцинации или илюзии. Те идват от несъзнаваното. Сега живея в такива живи вътрешни ментални образи, каквито иначе са външни сетивни възприятия, но

живея в тях с пълно съзнание, а не с онова мечтателно настроение на душата, онова мистично, мъгляво настроение на душата, каквото присъства в халюцинациите или виденията. Това трябва да е математическо състояние на ума, чрез което човек може да се потопи в такива вътрешни преживявания от просто ментални образи, които иначе има само когато е отдаден на външното сетивно възприятие. Човек трябва да сравни, за да го кажа отново, яркостта и интензивността на външното сетивно възприятие с това, което иначе човек преживява само бледо и сенчесто в мисълта. Но по начина, който описах, човек се учи все повече и повече да бъде вътрешно присъстващ с мисли, които са били повдигнати само навътре, както иначе присъства само когато някакво външно сетивно впечатление го стимулира. Край на бледите, сенчести мисли - вътрешно живи мисли! Силата на мисълта на душата е засилена. Човек е призовал нова сила от дълбините на душата си. Човек е засилил мисловната си сила. Когато човек е засилил мисленето си, той е достигнал първата стъпка на свръхсетивното познание. В книгите си съм нарекъл това имажинативен етап на познанието. Човек е достигнал етапа на въображението. Този етап на въображението ни показва, посредством много яркия ментален образ, който сега имаме: нещо е свързано с този ментален образ.

Нека отново се върнем към обичайния си сетивен живот и обикновените си ментални образи. Днес ние възприемаме нещо. Ние сме живо потопени в това възприятие. Ние формираме блед, сенчест ментален образ. След седмица, да речем, подтикнат от нещо или също така свободно изгряващ, както бихме могли да кажем, този ментален образ отново възниква от паметта. Той излиза от нас, тривиално казано. Фактът, че веднъж съм имал сетивното преживяване, е причината същият ментален образ да се появи отново по-късно от моя вътрешен човек в паметта. Сега, след моята практика, съм способен да имам мисли, които са засилени в съзнанието ми, които наричам въображаеми мисли, защото се появяват с яркостта, с интензивността на образите, защото те наистина са като сетивни образи, въпреки че в началото са само мисли. Но точно както иначе, чрез факта, че съм мислил за външно преживяване – ако просто се вирам в него, по-късно не ми идва спомен, само ако съм мислил за него – един спомен може да дойде от моето собствено същество, така и чрез факта, че сега имам мисъл и в по-голяма степен в душата, нещо идва от моето собствено същество, което в началото изглежда като спомен, но не е спомен. Сега възниква нещо, което не е спомен за външно сетивно преживяване, а нещо, което никога преди не съм възприемал да възниква отвътре в мен. Ако мога да го кажа така: точно както спомените за обикновени преживявания възникват иначе, така и сега, чрез силата на засиленото мислене, това, което никога преди не съм виждал вътрешно, възниква отвътре. И много скоро ще разпозная какво е това, което възниква. Опитвам се, като продължавам да медитирам, да го доведа до все по-голяма и по-голяма яснота в това вътрешно възникване и накрая разберам какво всъщност е това вътрешно възникване. Стигам до него: това

вътрешно издигане съм аз самият, както съм се развил във времето от раждането си тук на земята.

В противен случай имаме само потока от спомени, от които възникват отделни, които иначе са там долу в несъзнаваното. Нямам предвид тези спомени. Тези спомени наистина възникват и в обикновеното съзнание. Но това, което сега възниква, извикано от вътрешното същество чрез силата на засиленото мислене, не е просто мисъл, мисъл-спомен, а нещо, което ме води много по-дълбоко във вътрешната ми човешка природа, отколкото силата на паметта. Това е нещо, което ме води, така да се каже, по-дълбоко в слоевете на моето вътрешно същество, отколкото мислите-спомени. Това е нещо, което ми показва как като малко дете използвах способностите, които имах в душата си, за да оформя пластично организма си от мозъка навън. Това е, което ми показва как като малко по-голямо дете използвах способността си да говоря, за да развия по-нататък вътрешното си „аз“ по пластичен начин. Накратко, моят най-съкровен живот се появява пред душата ми в една грандиозна, мощна картина, каквато никога преди не съм виждал. И това, което сега се появява пред душата ми, не е просто образ. Моля, имайте това предвид. Това не е просто образ, а нещо, което разпознавам, като го схвана, че е свързано с моите сили на растеж, с това, което расте в мен, което също живее в мен в подхранващите сили, в кръвообращението, в дихателните сили, което всъщност е вътрешно, свръхсетивно тяло спрямо физическото тяло. Сега опознавам втори човек в себе си. Уча се да разпознавам, че мога да си кажа следното: Ти носиш външното си тяло със себе си, то е разпростряно в пространството, има ръце, крака, глава и така нататък. Това е пространствено тяло. Но това, което сега открихте чрез вашата медитация, чрез въображаемо разпознаване, е организъм, който живее във времето, а не в пространството, организъм на времето.

Трудно е за днешния човек, когато му се говори за такъв времеви организъм. Но този времеви организъм наистина присъства в нас като втори човек и можем да го наречем организъм. Защото стигате до него, да речем, когато сте станали стар човек, както мога да кажа за себе си, знаете, че имате определена душевна конфигурация. Тази душевна конфигурация, която сега носите в себе си, е свързана с душевна конфигурация може би в петата или шестата година от живота. И точно както лявата ми ръка е свързана в моя пространствен организъм, заради мен, с някаква част от мозъка ми в този пространствен организъм, и точно както мозъкът е в този пространствен организъм, така че отделните части се отнасят една към друга, така и отделните части на времевия организъм се отнасят една към друга във времето, а не в пространството. Аз нося този времеви организъм в себе си. В книгите си го нарекох етерно тяло или тяло на формиращите сили. Това тяло на формиращите сили е времеви организъм. Това е първото нещо, което откриваме по пътя на въображаемото изследване. Ние изследваме предишния си живот на земята в неговите вътрешно творчески, свръхсетивни сили. Ние не спекулираме за жизнена

сила, а гледаме на миналия си живот на земята като на вътрешно организирана картина, като на времеви организъм, като на формиращо тяло. По-старите, по-малко съзнателни възгледи за тези неща, които са били по-интуитивни, по-инстинктивни, но са знаели нещо за тези неща в своите интуиции, са наричали това времево тяло, това тяло от формиращи сили, етерно тяло. Не са важни термините, а какво се има предвид под тези неща. В това етерно тяло човек има реалност, времева реалност в себе си и никой не разбира формирането на човешкото същество, без да разбира това етерно тяло. И най-значимото нещо за това етерно тяло е, че в момента, в който сме готови, можем да видим предишния си живот на земята сякаш с духовно видение в тази жизнена картина, която е тялото на формиращите сили, и също така спираме да правим разлика между субективно и обективно. Бихме могли да нарисуваме диаграма на етерното тяло или формиращото тяло, което носим в себе си и което е флуидно темпорално тяло. Но трябва да осъзнаем, че тогава изобразяваме в един миг нещо, което непрекъснато тече. Точно както човек не може да изобрази мълния, така не може да изобрази и това етерно тяло. Човек може да нарисува само един момент, който е уловен. Трябва да осъзнаем, че нашето човешко формиране зависи от това тяло от формиращи сили. И в момента, в който осъзнаем, че това етерно тяло в нас е тяло от сили, без да знаем вътрешната структура на което не можем да разберем човешкото същество, ние осъзнаваме, че същите сили, които действат в нас като такова етерно тяло, проникват и в света като етерни сили; че субективното и обективното престават да имат всякакво значение; че това формиращо тяло от сили е свързано с великия ход на времето на вселената; че ние сме част от тази велика вселена. Започваме да говорим за етерните процеси на вселената, защото те ни стават ясни в момента, когато стигнем до такъв ярък ментален образ, тъй като иначе имаме само външни сетивни възприятия по ярък начин. И можем да постигнем това чрез медитация. Накратко, ние навлизаме в етерния свят. Но едновременно с това се учим да разпознаваме първото свръхсетивно нещо в себе си. Все още не излизаме от земния живот, но се учим да разпознаваме това, което е свръхсетивно в нас, в рамките на земния живот.

Ако сега искаме да напреднем, трябва да продължим упражненията си. Тези упражнения се състоят от много, много подробности. Описал съм го в книгите и тук ще посоча само принципите. Първото нещо в тези упражнения беше да се укрепи силата на мисълта, да се развие въображаемо мислене, мислене, което е толкова живо, колкото иначе е само опитът на сетивното възприятие. Второто нещо, което трябва да се тренира, може да се характеризира по следния начин: човекът, който в пълно съзнание развива такива въображения, чрез които след това опознава етерния свят, формиращите сили, също така разбира, че тези въображения, тези образи – защото като образи собственият живот до момента се появява в голяма картина, външният свят се появява в универсална картина – че тези образи,

въпреки че са предизвикани съвсем произволно, държат по-силно от обикновените, бледи, сенчести мисли. Повечето хора знаят, че тези бледи, сенчести мисли за съжаление твърде бързо избледняват в неизвестност – особено преди изпит, това обикновено е така. Но ако току-що сте приложили силна сила в мислите си, тогава мислите ви държат, те не искат да се откажат. Сега, за да продължиш напред, трябва да не оставаш на това ниво. Със същия произвол, с който си призовавал тези образи, тези въображения в душата, със същата сила и произвол трябва да можеш и да ги отстраниш отново, да ги изпратиш от душата, за да можеш да имаш в душата това, което сега бих искал да нарека: празнота на съзнанието.

Само си представете как изглежда тази празнота на съзнанието в обикновения живот. Когато в обикновения живот се появи празно съзнание, обикновено не остава никакво съзнание, вие заспите. Обикновеното съзнание заспива, когато се изпразни от сетивни впечатления, спомени и т.н. Но точно това е разликата между това обикновено съзнание и това, което човек вече е постигнал във въображаемото познание: човек се учи да заглушава, да заглушава напълно тези въображения и въпреки това сега е изправен пред света в абсолютно бдително състояние. Бих искал да кажа: всичко е очакване. Човек е буден, но няма нищо в съзнанието си, защото е угасил въображенията с голямата сила, която е била необходима. Човек чака, бдителен, за това, което сега ще възникне. И когато човек е създал празно съзнание, като първо е трябвало да угаси засилената сила на мислене, тогава това празно съзнание не чака напразно. Тогава свръхсетивният свят прониква в това „празно съзнание“, прониква по абсолютно същия начин, както сетивният свят прониква през очите и ушите ни, през топлинния ни организъм и т.н. Откриваме, че ни заобикаля свръхсетивен свят и той прониква в празното, но будно съзнание като духовен свят, точно както преди това сме имали сетивния свят около нас. При това, изначалното съзнание на ежедневието, тоест здравият разум, винаги остава налице редом с това повишено съзнание, защото ние осъществяваме всичко това с абсолютна осъзнатост. Това е в контраст със състоянието, когато някой халюцинира и има видения, защото при това цялото му съзнание е погълнато от индивидуални видения. Не е така със съзнанието, за което говоря. Ежедневното съзнание, чрез което сме здраво вкоренени в живота, в обикновената наука, остава с нас на всяка стъпка, постоянно присъстващо като контролер. Тези, които казват, че това, което се описва като антропософско съзнание, може да се основава и на видения или халюцинации, не знаят за какво става въпрос. Те говорят, без да се интересуват за какво става въпрос.

Но ако свръхсетивният свят сега проникне през празното съзнание от нашата среда, тогава ние също сме способни да възприемаме повече за себе си, отколкото само етерното тяло, подобно на картина, описано по-горе. Сега сме способни да погледнем отвъд раждането и зачеването. Като сме способни да изтрием това, което представлява цялото тяло на формиращите сили, ние не виждаме през

празното съзнание нищо повече от цялото човешко същество между раждането и настоящия момент на преживяване. Защото, когато сме се научили да изтриваме въображенията и да имаме празно съзнание, тогава можем да изтрием и всичко, което ни изпълва като етерно тяло, и да погледнем назад към себе си с празно съзнание. Обикновеният човек остава за наблюдателя, който може да го наблюдава. Но това възвишено съзнание сега прониква в света, в който сме били, преди да слезем от духовния и душевния свят и да приемем земно тяло от нашите родители и прадядовци. Сега гледаме в света, в който ние, преди да бъдем облечени във физическо тяло, бяхме съединени с онези духовни субстанции, които са в духовния свят. Сега се учим да разпознаваме какви сме били, преди да слезем във физическия живот. Сега се учим да разпознаваме още нещо свръхестествено.

Първо, като се разглеждаме като физически същества на земята, ние имаме нашето пространствено тяло, физическото тяло; имаме второто тяло, което разбираме чрез въображаемо познание, което е свръхсетивно, но не води отвъд земния живот; но сега имаме третото тяло. Тъй като то води в света на звездите, то се нарича - това е само терминология - астрално тяло. Човек опознава действителната душевна същност на човешкото същество. Човек опознава тази трета, втора свръхсетивна същност на човешкото същество. Но ние също така имаме това в тялото си в земния живот. То е забулено във физическото тяло. То е присъствало преди нашето раждане или нашето зачеване. Чрез наблюдение човек тогава стига до разбиране за едната страна на вечността на човешкото същество. Загубили сме толкова много от тази една страна на вечността на човешкото същество, че съвременните езици почти нямат дума за нея. Говорим за безсмъртие, за това, което имаме чрез традициите, но което е било само традиции от последните хилядолетия, говорим за продължението отвъд смъртта. Това, че може да се говори и за продължение отвъд раждането, би наложило да знаем и за другата страна на вечността и да въведем думата „нероденост“, защото тази нероденост е другата страна на вечността.

Сега, по този начин, ние сме се издигнали до такива прозрения, които сега не могат да влязат в нашето душевно състояние по друг начин, освен чрез опознаване на нещо, което е напълно затворено за нашето обикновено съзнание. Вече ви описах как празното съзнание трябва да навлезе и как съдържанието на свръхсетивния свят трябва да дойде в това празно съзнание от духовния свят, точно както сетивният свят иначе прониква в очите и ушите. Тази втора стъпка на свръхсетивното познание наричам вдъхновение: вдъхновено познание. Чрез вдъхновеното познание ние сега идваме директно в свръхсетивния свят. Преди всичко, ние се учим да разпознаваме себе си като свръхсетивни същества в нашето пренатално съществуване. Ние също така се учим да разпознаваме духовната среда. И сега се случва нещо много важно. Бих искал да ви го скицирам днес и то ще бъде обяснено по-подробно през следващите няколко дни. Вземете връзката между нашата среда и нашия собствен вътрешен свят. Можем да я опишем, като кажем, че

за обикновеното съзнание материалният свят е там навън. Ако сега погледнем обективно на човека, можем да кажем, че когато човек гледа в този материален свят през очите си и възприема други неща през ушите си, материалните неща и факти са там навън, а вътре в душата са нейните идеативни, чувствени и волеви съдържания. Възприемайки материалното, той носи този външен материален свят във вътрешното си същество образно, като образ, душевно фин, душевно тънък. В момента, в който се научим да схващаме духовния свят около нас в празното си съзнание, възниква нещо ново и за нашето вътрешно същество.

Да предположим, че сега виждам този материален свят като пропит от духовния свят за вдъхновеното съзнание. Сега той не се случва образно във вътрешното същество на човека, това, което се вижда отвън като духовно, а сега човек се учи да разпознава духовното външно, както то се отразява във вътрешното същество на човека, и там се отразява като неговите физически органи, като бели дробове, черен дроб, сърце, бъбреци и така нататък, като всичко, което е материално на първо място във вътрешното същество. Има пълно обръщане, реципрочност. Докато материалният свят се отразява в нас по духовно-душевен начин за обикновеното съзнание, духовният свят се отразява в нас чрез нашите органи. Ние опознаваме себе си вътрешно като физически човешки същества, като осъзнаваме духовния свят около нас. Преди това човек не разбира физическия човек. Преди това, чрез анатомията, ние опознаваме сърцето, белите дробове и черния дроб външно, но не и как те са свързани с външния свят. Чрез анатомията и физиологията ние опознаваме сърцето, белите дробове и черния дроб, сякаш бихме научили, че човек има всякакви ментални образи в себе си, но не осъзнава, че вътрешните му образи са свързани с външния свят. Той не знае, че тези органи са свързани с духовния външен свят. Това е произходът на това, което става възможно например като ефект на духовната наука в рационалната медицина. Защото едва сега наистина опознавате човешкото същество, опознавате вътрешната природа на неговия организъм. Няма начин да я опознаете преди това. Можете да я разпознаете само външно.

Това е втората стъпка по пътя към свръхсетивното познание и изследване и това е стъпката на вдъхновението. Трета стъпка се достига чрез обръщение към волята. Човек може да развие тази воля, по-специално като първо си изясни какво представлява тази воля в обикновения живот. Вече беше споменато, също и от други страни в наши дни, че човекът всъщност е постоянно спящо същество по отношение на своята волева природа. Ако просто вдигна ръка, първо имам ментален образ на целта, че искам да вдигна ръката си. Но какво се случва след това, когато потопя тази мисъл за целта в човешкото същество и предизвикам движението на ръката чрез волята, което първоначално се изплъзва на човешката способност за познание. Осъзнавам отново и отново чрез възприятието, вдигнатата ръка, но волята остава толкова несъзнателна за обикновеното съзнание, колкото

състоянията, които преживяваме, докато спим, остават несъзнателни за самия спящ. Всъщност ние сме будни в обикновено съзнание само за нашия въображаем живот; ние спим в обикновено съзнание за нашия волев живот. Но можем да издигнем този живот на волята в будно състояние. Упражненията за това са много различни от упражненията, които са първоначални упражнения за мислене, както ги описах. И най-добрият начин да ви покажа тази разлика е да ви я изясня чрез характерна черта.

Тези, които искат да постигнат нещо чрез подобни упражнения, например чрез наблюдение на етерното тяло, наистина трябва да преминат през подготовка. Подготвителните упражнения са описани в споменатите книги. Те се отнасят например до подготовката за качество, което бих искал да нарека присъствие на духа. Присъствието на духа в обикновения живот се състои в способността да се вземат бързи решения в лицето на дадена ситуация. Но това трябва да се превърне в привично качество за някой, който иска да се издигне в духовните светове. Защото това, което може да се възприеме там, не е толкова лесно за възприемане. Всъщност, много усърдни практикуващи, ако мога така да ги нарека, вярват: Не мога да възприема нищо. Те не могат да го направят, защото не са достатъчно подготвени за присъствие на духа, защото нещата прелитат толкова бързо, че човек трябва да ги схване бързо. Повечето хора имат толкова слаби душевни способности, че когато трябва да насочат вниманието си към това, което трябва да преживеят духовно, то вече го няма. Следователно става въпрос за присъствие на духа.

Точно обратното качество трябва да се развие при волевите упражнения. Там е важно да се прилага съвършената воля по най-елементарен начин в обикновения живот, когато ходим, хващаме, движим се, всъщност когато правим каквото и да е, когато извършваме действия, постъпки. Докато човек развива волята само вътрешно в живота, всъщност има само желание, а не воля. Истинската воля винаги е свързана с органичен процес, бих могъл да кажа и с процес на горене. Истински пълната воля всъщност променя организма. Тя е свързана с организма в метаболитния процес. Но какво да кажем за нашата обикновена воля? Ние изобщо не сме способни да я прозрем. Импулсите на волята се случват, ние гледаме във вътрешното си същество, ние сме духовно непрозрачни за тези импулси на волята. Гледаме в тъмнина по отношение на волята. Но можем да осветлим тази тъмнина. Можем да направим себе си духовно прозрачни. Но това изисква много търпение, защото сега трябва да разширим упражненията си за дълги периоди от време. Ще ви кажа едно просто упражнение, по-сложните могат да бъдат намерени и в споменатите книги. Нека вземем едно просто упражнение: например, имам навик, пиша по определен начин, имам почерк. След като остарееш, не обичаш да свикваш с различен почерк. Изисква усилия, изисква вътрешно усилие. Това е нещо, което остава вътре в теб, въпреки че се изразява външно чрез писането. Но всички волеви процеси, свързани

с промяната на почерка, протичат вътре в теб. Освен факта, че не бих посъветвал да се прави това конкретно упражнение твърде много, дори по външни причини – просто искам да илюстрирам нещо с него, а не да давам инструкции как да се фалшифицира почерк. Но ако човек можеше да тренира волята си до такава степен, че да може да промени нещо, което е толкова преплетено с човек като почерка или други навици, накратко, ако човек можеше да се превърне в съвсем различен човек чрез вътрешно осъзнаване, чрез култивиране на волята, би могъл да направи волята прозрачна. Необходими са години, за да се постигне това. В частност, добре е човек да си направи труда да включи определени качества, които първоначално възприема само като красиви, но не притежава, като си реши например: „Ще прекараш следващите осем години, тренирайки се с всички сили, за да придобиеш определени качества, които нямаш, определени специални начини за изразяване на себе си.“ Това, което описвам, изглежда лесно, но човек би искал да каже с Фауст: „И все пак лесното е трудно“. И този, който прави такива упражнения, ще види, че е трудно да насочи волята по този начин чрез силна самодисциплина в различна посока. Накратко, това, което иначе оживява само в моменти, когато волята се изпълни, като изрази съществуването си външно в действие, когато се приложи към развитието на самата воля, ни кара наистина да погледнем в себе си чрез такива упражнения. Можете да намерите повече подробности за тези упражнения в книгите, за да станем напълно прозрачни по отношение на волята. За сравнение бих искал да се опитам да ви изясня какво се постига чрез това. Как всъщност виждаме през очите си? Само защото окото е безкористно, защото не отстоява собствената си субстанциалност. То е прозрачно. В момента, в който окото частично се откаже от тази безкористност, отстоява себе си, то вече не може да ни служи, за да виждаме. То трябва да угасне.

Няма да твърдя, че за обикновения живот физическото ни тяло е болно и трябва да бъде оздравяло чрез упражнения. Не е така. За живота и за обикновената наука тялото ни е естествено здраво, но е безполезно за свръхсетивното възприятие. За това то трябва да се трансформира. Не че остава постоянно трансформирано. Човекът с обикновеното, здраво човешко разбиране винаги остава редом с нас. Не става въпрос и за това единият човек да се разтвори в другия, за това обикновеният, здрав човек да изчезне. Както развитата личност, така и оригиналната личност със здраво човешко разбиране остават една до друга, така че последната действа като контролер за първата. Но за висшето съзнание, което вече трябва да е празно, стигаме до точката, в която тялото ни вече не е там, за да го възприеме душата. Виждаме, така да се каже, през тялото си. Виждаме как волята работи в нас.

В обикновената наука човек не вижда как работи волята. Затова се приема, че има двигателни нерви. Те не знаят, че волята работи директно. Днес се казва, че истинското откритие на фактите, които съществуват тук, може да се направи само

когато човек е стигнал до това да стане прозрачен като сетивен орган, така че цялото човешко същество да стане като един единствен сетивен орган, пропусклив в душата и духа, както окото е прозрачно за светлината. Точно както първо се освобождаваме чрез засилено мислене и първо достигахме до тялото на формиращите сили и след това до пренаталното астрално тяло, така и сега, след като сме обучили волята по този начин, ние опознаваме другата страна на нашето вечно същество. Като правим физическото си тяло прозрачно, ние сме способни да призовем образа – казвам изрично: образа – на това, което се случва с нас в момента на смъртта. В този момент ние напускаме физическото си тяло, което е предадено на физическите елементи. Душата и духът преминават в духовния свят. Този момент, когато преминаваме през портата на смъртта в духовния свят, ние го възприемаме в момента, когато физическото ни тяло става прозрачно за душата. В интуитивното познание, този трети етап на свръхсетивното познание, тялото ни става прозрачно. Следователно, ние опознаваме себе си в състоянието, в което се намираме след смъртта, когато вече нямаме физическо тяло. Защото сега можем да виждаме отвъд него, като сме се издигнали до него в третия, интуитивен етап на познание, като пренебрегваме физическото тяло. Сега опознаваме другата страна на вечността на душата. Опознаваме безсмъртието чрез пряко съзерцание.

Антропософията не е форма на философска спекулация. За да опознае безсмъртието, тя не започва от обичайното съзнание, а приема, че способностите, дремещи в душата, чийто сън човек осъзнава чрез интелектуална скромност, могат да бъдат събудени и по този начин да се издигне, за да види духовния свят. Човек се учи да разпознава вселената духовно. Опознаваш собственото си вечно същество духовно. И когато опознаеш тези две страни в себе си, се учиш да разпознаваш какъв е човек между раждането и смъртта, когато душата е скрита под телесните процеси. От друга страна, разпознавайки духовния и душевен живот, който разгръщаме, когато сме извън тялото преди раждането или след смъртта, тогава възникват и прозрения за истинското ни аз. И тогава се учим да разпознаваме това, което преминава през повтарящи се земни животи. Обаче, за този важен резултат от антропософските изследвания, за повтарящите се земни животи, ще трябва да говорим утре.

Както виждате, пътят на свръхсетивното познание, антропософският път на изследването, включва първо навлизане в света на формиращите сили чрез имажинативно познание, така че да разпознаем свръхсетивното, което вече е в нас в обикновения физически живот, но по свръхсетивен начин: тялото на формиращите сили. След това, чрез издигането до вдъхновеното познание, ние опознаваме астралното тяло, тоест душевното тяло; опознаваме влизането в тялото и от своя страна излизането от тялото чрез смъртта; след това опознаваме и човешкото его. Сега човек навлиза в конкретен духовен свят, в свят на духовни същества. Защото това, което човек разпознава като духовен свят, за който органите са развити, с

празното съзнание, но което е все още будно, е свят, в който духовните същности са до нашата собствена духовна същност, до нашата собствена духовно-душевна същност. Човек гледа в духовния свят по този начин. И сега осъзнава: Ако човек иска да изследва този духовен свят, той трябва да развие тези три степени на свръхсетивно познание, трябва да черпи от душата имагинативно, вдъхновено и интуитивно познание. Те се разкриват, те се структурират на степени, когато човек иска да познае Космоса в неговото духовно съдържание в себе си като духовна същност.

Човек вече е получил намек за впечатление, когато изследва моралния свят в неговата действителна същност. Там човек по същество се озовава в същия свят, дори и само за моралните импулси, както иначе, когато има пред себе си въображаемия, вдъхновения, интуитивния свят. Само че той е толкова налице за морала, че в него са само моралните импулси. Но те могат да бъдат открити, когато човек е преминал през въображението и вдъхновението до интуицията. Но на нас, хората на земята, е дадено, че само този свят, светът на морала, от който се нуждаем за живота на земята, може да бъде наличен за нашето обикновено съзнание в неговата свръхсетивна природа пред погледа на ума. И всеки, който разбира реалното съществуване на свръхсетивната природа на морала, може, ако само развие това, което научава тук по елементарен начин като космология и антропология, да стигне до истинско духовно прозрение за света, така че духовните образувания, след това духовният вътрешен живот на други духовни същества и след това преплитането с духовния свят, както ние сме преплетени тук с другите сфери, и че неговата собствена вечна душевна същност също наистина идва пред погледа на душата. Това е, което човек може да познае, като изучава „Философията на свободата“ не само на теория, но и като я преживява реално. Все едно да прочетеш аксиомите на Евклид на първата страница на книга по геометрия и да добиеш представа за това, което предстои. Точно както цялата геометрия следва от тези аксиоми, така и целият духовен свят присъства, така да се каже, в природата на нещата, в истинското прозрение за моралния свят. Но никой не бива да мисли, че познава природата на духовния свят само защото познава природата на моралните импулси. Той познава само аксиоматичното, елементарното.

Това, което е описано тук като метод за изследване на свръхсетивните светове, наистина е нещо, което отчуждава повечето хора днес. Но този, който се чувства добре в тези въпроси, си казва: Колко от нашия съвременен духовен живот е започнал като нещо отчуждаващо и след това е станал нещо естествено. Човек трябва само да познава истински духовната история на човечеството и ще може да каже: Днес повечето хора виждат това, което трябва да се каже, като нещо абсурдно, нелепо, като нещо смешно. По-късно ще дойде време, когато то ще се приема за даденост, точно както системата на Коперник първоначално е била приемана като любопитство, а след това е станала нещо естествено. Но хората ще

усетят – и чувствата са именно най-важното нещо, което трябва да произтича от живота на антропософския мироглед – че тази антропософия наистина не иска да се противопоставя на това, което е оправданата естествена наука или друга наука в днешно време. Защото какво иска да бъде тя в основата си? Този въпрос би трябвало да произтича от това, което обсъдих днес за методите на изследване на тази антропософия: Какво иска да бъде тя, тази антропософия, и по отношение на другите науки, както и по отношение на универсалния човешки живот? Какво иска да бъде?

Когато имаме човек пред себе си, виждаме външните му черти на лицето, телосложението му, походката му, движенията му, жестовете му. Не можем да се задоволим просто с твърдението: Ето как ходи, ето как изглежда и т.н. Виждаме това като външна физиономия, но имаме пълно преживяване за този човек само когато към това външно преживяване добавим неговата душа и дух, неговата душа, когато видим душата чрез външната форма и външните движения. Но ако разбираме нещата правилно, във външната наука имаме и това, което ни е описано чрез външната физиономия на природата и на човешкото същество. Точно както не се отрича, че човекът трябва да бъде наблюдаван и във външната му форма чрез сетивата, ако иска да преживее душата си, така не се отрича, че чрез външната наука външната физиономия на природата и на човешкото същество трябва да бъде обяснена, описана и схваната посредством външната наука, ако се твърди, че зад всичко това стои нещо, което може да се разглежда като душата на природата, душата на космоса.

И така, както разумният човек, който разпознава душата на човека, не отрича тялото му, външната му форма, физиономията му, така и разумният антропософ не отрича външната наука. Напротив. Той иска да бъде изцяло потопен в нея. Той иска само външната наука да има душа за по-нататъшното развитие на човечеството, точно както цялостното човешко същество носи душата във физическото си тяло. Да, той твърди, че то се нуждае от душа. И антропософията не иска да бъде противник на духа на днешната наука, а иска да стане душата на това научно начинание в бъдеще.

5. Важни антропософски резултати

Днешната ми лекция ще бъде в известен смисъл противоположна на вчерашната, тъй като ще имам какво да кажа за това, което може да се види свръхестествено по начина, по който го характеризирах вчера. Ще трябва обаче да ви помоля за снизхождение, тъй като естествено мога да подчертая само няколко афоризма от неограничените области на антропософските изследвания. Така че днешната лекция ще бъде един вид сборник от детайли, подбрани като примери.

Това, което се постига за човешкото същество чрез трите свръхсетивни нива на познание, които характеризирах вчера, е, че то може да застане пред погледа на душата като цялостно човешко същество. Вече споменах първото свръхсетивно ниво на познание, нивото на имажинерното познание. И вече вчера посочих как чрез това имажинерно познание може да се види организъмът на времето, който се намира в нас, хората, като първата свръхсетивна същност, тялото на формиращите сили, което съществува във времето и което ни организира, но като свръхсетивен организъм ни организира във времето между нашето раждане или зачеване и смъртта. Но също така забелязах, че в момента, в който имажинерното познание започне да действа, разликата между субективно и обективно до известна степен престава, така че едновременно с духовното съзерцание на нашето формиращо тяло, ние също така стоим наред цялата етерна дейност на света; че ние ставаме, така да се каже, членове на етерния космически организъм и след това се открояваме по-малко, отделяме по-малко от този космически етерен организъм, отколкото в нашия физически организъм по отношение на другите природни факти и същества, които ни заобикалят във физическо-сетивния свят.

Когато след това се издигнем до вдъхновеното познание, характеризирано вчера, ние разширяваме зрението си отвъд това, което е в нас между раждането и смъртта. Разширяваме зрението си, за да включим това, което може да се нарече действителната душевна същност на човешкото същество, и се научаваме да разпознаваме тази душевна същност в развитието, в което тя се е намирала в духовно-душевна среда, преди да слезе във физическо човешко тяло.

Чрез по-нататъшното развитие на това вдъхновено знание в това, което вчера определих като интуитивно знание, човек стига до образното познаване на факта на смъртта, прехода на нашия душевен организъм през портата на смъртта в духовно-душевен свят. Така че знанието за вечната природа на човешката душа се съчетава със знанието за безсмъртието и нероденото. В същото време обаче, в този момент, издигайки се до интуитивно знание, ние виждаме истинската форма на нашето его, на нашето аз. Ще говоря отново за това виждане за аз-а, за предпочитане и в утрешната лекция. Но от това, което определих, можете да видите, че стигаме до визията за един чисто духовен свят, преди всичко на нашето собствено духовно-душевно същество с неговата околност. Сега, по време на нашия

земен живот, ние вече имаме определен дял в този духовно-душевен свят. Той винаги е там. Той винаги е около нас, както вече се появи от това, което беше характеризирано вчера. Ние имаме дял в него чрез цялостния си човешки опит. Този цялостен опит се разпада на будно състояние и състояние на сън, със състоянията на сънищата между тях.

Когато човек говори за бодърстване и сън, всъщност се докосва до една много важна загадка на съществуването, особено в човешкия живот. Тази загадка е била решавана по много начини, включително чрез чисто физически изследвания. И както в други области, и в тази не бива да се прави аматьорска опозиция срещу това, което естествената наука предлага с известно право. Но тези научни хипотези (и те са предимно хипотези, които са били предлагани в това отношение; не е нужно да ги изброявам, защото днес ще се придържам повече към положителните антропософски резултати в моето изложение), тези научни хипотези винаги започват от определени предположения, които, може да се каже, могат да бъдат частично, но не напълно, приети дори при най-простите, безпристрастни наблюдения на живота. Например, когато се обяснява преходът от бодърстване към сън, на умората обикновено се отдава най-голямо значение. И често в умората се вижда - не винаги, защото в науката има и правилно прозрение - един вид причина за прехода към сън. Познавам елени, които, без да са имали причина да бъдат особено уморени през деня, са заспивали с първите думи на вечерната ми лекция, и не само в този, наистина по-разбираем случай, но и са заспивали по време на много изключително стимулиращи сонати. Така че само едно просто, безпристрастно наблюдение на живота може да ви каже, че умората не е непременно единствената причина, единствената причина за състоянието на сън. Мисля, че всеки, който отдели дори малко време, за да наблюдава явленията на живота, съвсем отделно от всякакви екстрасензорни изследвания, както ще ги характеризирам по-късно, трябва да забележи как има нещо в съня и бодърстването, което е свързано с човешкото същество, както е във физическия свят, по такъв начин, че сънят и бодърстването принадлежат на това същество като ритъм на живот. Точно както махалото се люлее на едната страна, а после на другата, така трябва да приемем, че цялостното преживяване на човешкото същество в тези две състояния, бодърстване и сън, е като ритъм, подобен на махало. Не предлагам това като доказателство, а като нещо, което човек би могъл да измисли като възможно тълкуване. Но това ще ни доведе до следващия етап, ако сега, от директната гледна точка, която може да се придобие с помощта на трите нива на познание, които характеризирах вчера, първо представя състоянието на сън и бодърстване по душевно-духовен начин.

Когато сме в имажинативно познание, ние опознаваме етерното тяло, формиращите сили на човешкото същество. Тоест, ние се учим да гледаме на това, което е в нас като на първо свръхсетивно същество. След това опознаваме действителната душа,

която се влива във физическото ни тяло чрез раждане или зачеване, а също и в това тяло на формиращите сили. Оpozнаваме това душеподобно качество, когато то отново изтича чрез смъртта в духовен свят. Оpozнаваме това чрез вдъхновено познание. И след това опознаваме действителното „аз-същество“, бих искал да кажа, най-дълбокия център на нашето човешко същество чрез интуитивно познание. Ако сега приложим тези три прозрения към нашите наблюдения върху съня и бодърстването, ще ни стане ясно, че човешкото същество е напълно будно само в будно състояние, когато е напълно наясно с психическия си живот, така да се каже, и че то обикновено е физическото тяло, пространственото тяло, етерното тяло, темпоралното тяло, действителната душа-същество, което вчера нарекох астрално тяло, и Азът. Като физическо същество, спящият човек все още има само тялото от формиращи сили в себе си. По същество душата, астралното тяло и Азът са излезли от физическото тяло и тялото от формиращи сили, които сега могат да бъдат наблюдавани чрез обикновеното външно сетивно възприятие и въображаемо възприятие. И от заспиването до събуждането те са в същата сфера, в която са били преди човешкото същество да слезе от духовно-душевната сфера във физическо въплъщение на земята. Така че четирите члена на човешкото същество, тоест физическото тяло, тялото от темпорални формиращи сили, след това егото и астралното тяло, действителната душа, са отделени един от друг на две. Но сега, ако искаме да разберем как състоянието на сън се свързва със състоянието на будност, трябва да придобием вътрешно виждане, което също може да се постигне чрез етапите на познание, които са характеризирани, за това, което всъщност присъства по време на сън, да речем засега. Физическото тяло на пространството извършва само това, което е тялото на времето. Всички процеси, които физическото тяло извършва в това етерно тяло, от момента, в който заспим, до момента, в който се събудим, могат да продължат. Това са всички процеси, които са свързани с пластичното развитие на човешкото същество, например през детството, и които са свързани с храненето и метаболизма. Но тези процеси, които са свързани с въображението, мисленето, чувстването и волята, не могат да бъдат осъществени. Човек заспива в състояние, в което животът на въображението е приглушен, в което чувствата са безмълвни, където волята му става безсилна да осъществи нещо във физическия свят чрез физическото тяло и етерното тяло. Ако сега наблюдаваме чрез свръхсетивното познание това, което е излязло от физическото и етерното тяло, като Аз, като астрално тяло, т.е. като носител на мислене, чувстване и воля, ще открием преди всичко, че съзнателната дейност на будност е потънала в несъзнателна и че човекът е в несъзнателно състояние. Следователно, човек може да види само чрез свръхсетивното познание отвън какво е излязло от физическото и етерното тяло. Ако човек иска да характеризира това, което всъщност е извън физическия човек, тогава трябва да го сравни с нещо друго. Когато човек е в напълно безсънен сън,

това може да се сравни само със същата дейност, която присъства във волята на будния човек, в импулсите на волята. Импулсите на волята - характеризирах това вчера - също протичат в будния човек по такъв начин, че съзнанието, съзнанието, живеещо в мислите, няма познания за вътрешната природа на тази воля. Казах вчера, че планираме да направим нещо, например, да вдигнем ръката си. Имаме мисълта. Как мисълта след това се влива в нашия организъм, как волята хваща ръката - ако мога да се изразя тривиално - е нещо, за което човек също няма представа в будния живот за обикновеното съзнание. Ръката е вдигната. Виждаме само резултата отново. Мисловният образ на резултата е нов мисловен образ. По време на будни часове имаме също толкова малка представа за това, което се намира между менталния образ на резултата и менталния образ на намерението като волеви импулс, колкото нямаме никаква представа в обикновеното си съзнание за това, което се случва в дълбок сън без сънища. Но за свръхсетивното наблюдение, това, което присъства като Аз и астрално тяло, в допълнение към физическото тяло и етерното тяло, е в съня точно в същата активност, каквато е волята по време на будност. Решителна воля се изразява. Активността на въображението е потисната. Ще обясним накратко защо тази активност на въображението е потисната. Това, за което вече спим, докато сме будни, е доста активно, само че е извън тялото. То не може да движи ръцете или краката, не може да използва тялото като инструмент за волята, но тази воля е силно присъстваща. И каква тогава е най-важната характеристика на тази воля? Това е желанието, което след това може да се увеличи, за да се превърне в желание и другите различни нюанси, с които човек е запознат. От момента, в който човек заспи, докато се събуди, желанието е активно в това, което е извън физическото тяло. И човек трябва да се запита: Към какво е насочено желанието? Когато човек може да наблюдава това течение, вихрушка и бушуващо желание в душевното същество извън физическото тяло чрез свръхсетивно познание, тогава се стига до въпроса: Към какво е насочено това желание, този копнеж? Той е насочен не към друго освен към физическото тяло, към възвръщане на владението на физическото тяло. От момента на заспиване до момента на събуждането, човекът несъзнателно иска да се върне във физическото си тяло и в етерното си тяло, защото е извън него. И тогава възниква друг въпрос. Тези въпроси възникват, разбира се, само когато човек прилага въображаемо, вдъхновено и интуитивно знание. Другият въпрос, който възниква, е: Защо този изпълнен с душа човек не задоволи веднага желанието си да се върне във физическото си тяло, когато е извън него? Причината за това, и това ни се обяснява в момента на заспиване, е, че човешкото същество, когато е будно, когато е овладяло физическото си тяло като същество на душата, като Аз и астрално тяло, се уморява от това физическо тяло, което в края на краищата го свързва с външния свят; защото в известен смисъл той е наситен с това притежание след определено време. Не само с притежанието на вътрешността на физическото тяло.

Това физическо тяло носи сетивните органи. Чрез тях човек влиза в контакт с външния свят. Неговият Аз и астралното тяло се сливат със звуци и цветове, неговият Аз се слива с думите, които чува от други хора. Ако не искате да бъдете погълнати и нямате възможност да избягате по друг начин от впечатленията, идващи от външния свят, тогава се оттегляте от впечатленията на външния свят, като заспите, точно както северните елени, за които говорих. Така че от заспиването до събуждането, в човешкото същество като духовно същество, насищането с физическото тяло и желанието за физическото тяло пулсират заедно. И само когато пресищането е изчезнало напълно, желанието може да триумфира над пресищането и човекът да се събуди и да се върне във физическото тяло. Няма достатъчно време, за да опиша защо се събуждаш, когато будилникът звънне, например, и други подобни, или защо някои хора не могат да спят. Тези неща също могат да бъдат преживени, но аз мога да опиша само принципите и общите положения.

Когато разглеждаме редуващите се състояния на сън и бодърстване, всъщност си имаме работа с колебание между вътрешно влечение на човешката душа да бъде във физическото тяло и вече да не е в него; имаме работа с чувство на пренастищане, откъдето идва и напускането на физическото тяло, и с подновено желание за физическото тяло. Това желание за физическото тяло е особено интересно за свръхсетивните изследвания. Защото това желание за физическото тяло се открива в особено силна степен и тогава, когато душата, спускайки се от духовно-душевния свят към земята, отново се приближава до физическо въплъщение. Между смъртта и новото раждане, тоест по пътя към раждането, душата се развива по такъв начин, че от всички състояния, през които е преминала преди това, тя развива преди всичко известна празнота спрямо духовната си среда и изключително силен волеви елемент, а именно желанието за физическата земя. Така че можем да изучаваме последните състояния, през които преминава душата, когато се обръща към земен живот, в известен смисъл между заспиването и събуждането.

Така че имаме обяснение, което просто възниква за свръхсетивното изследване, което не започва от физическото на редуващото се състояние на сън и бодърстване, а по-скоро се връща към душата; което обяснява пробуждането преди всичко като задоволяване на желанието за физическо тяло, което обяснява заспиването от душевно пренастищане на физическото тяло. Стигаме до душевните качества и обясняваме промяната между сън и бодърстване от душата.

Ако тогава разгледаме сънуването – първоначално едностранчиво, защото, както казах, днес не можем да обясним всичко – ние разглеждаме сънуването при събуждане. Като наблюдаваме човешката душа с нейната вихрушка от заспиване до събуждане, виждаме, че мислите започват да проблясват в същата степен, в която човекът се връща в етерното си тяло и пространственото си тяло, физическото си тяло. По време на нормалното събуждане човек сравнително бързо се плъзга в

етерното си тяло и физическото си тяло. В тях той разполага с инструментите за мислене, чувстване и воля. Мисленето, което е потиснато по време на сън, използва, когато човек се връща във физическото си тяло, предимно сетивата и нервната система като външни инструменти. Чувството, което също е потиснато по време на сън, при събуждането се потапя във всичко, което е ритмично във физическия организъм, например ритъма на дишане, кръвообращението, а също и ритъма на метаболизма. Там също има ритъм. Всъщност ритъмът на метаболизма вече играе роля в кръвообращението. За да може човек да наблюдава как това, което е мисловната нагласа, мисловната сила в душата, се потапя в нервната система, а това, което е чувствителната природа, се потапя в ритмичната система. А по отношение на волевата природа, която по този начин е активна главно по време на сън и е свързана с метаболитната активност, бих искал да кажа, че няма граница между вътрешното и външното. По време на сън човек наистина е извън физическото си тяло и всичко отвън е воля, но тази воля преминава през границата на тялото по отношение на метаболизма, също така удря в тялото през границата на тялото, и по време на сън активността на волята обхваща и метаболитната система. Тя е само извън сетивната дейност и мисленето, но със своята волева природа човек е напълно потопен в своята метаболитна система.

Сега може да се наблюдава как, така да се каже, човешкото същество със своята душевна същност се спуска в етерното и физическото си тяло. Ако се случи така, че поради някаква аномалия – макар че те съвпадат пространствено, това може да се случи – етерното тяло е обхванато преди пространственото тяло, тогава човешкото същество не навлиза веднага напълно в тялото си. То само се потапя в етерното тяло. Тогава етерното тяло поема течните компоненти на тялото и само душата, която идва от твърдите компоненти, наистина остава отвън. Но моментът, в който човешкото същество все още не е обхванало напълно физическото тяло, а е обхванало само етерното тяло, е моментът, в който душата, излизайки от състоянието на сън, може само частично да използва физическото и етерното тяло и тогава възниква сънуването. Пълното пробуждане възниква само когато физическото тяло е напълно обхванато, т.е. когато всички органи на волята и особено сетивните органи са напълно обхванати. Така че това е частично обземане на физическото тяло, когато се случи сънуването.

Но именно когато човек наблюдава това преминаване чрез сънуването в свръхсетивното изследване - и човек може да наблюдава това сънуване много по-специално чрез имажинативно познание; то само по себе си не е сънуване, то е по-пълносъзнателно познание от обикновеното дневно познание на нормалното съзнание, но човек може да наблюдава по-специално това, което всъщност се случва обективно в съня - човек може да наблюдава как човешката душа се захваща за физическия апарат, защото в настоящия човешки живот, когато душата е отстранена от физическия апарат, тя не е достатъчно силна, за да извършва

мисловната дейност. Тя се нуждае, така да се каже, от физическия инструмент като опора, за да извършва мисловната дейност. Така че в момента, когато човекът се потапя във физическия инструмент, мисленето наистина се осъществява чрез физическия инструмент.

Но тогава, когато човек наблюдава и чувството чрез вдъхновено знание, както чувството, което е напълно потиснато по време на сън, така и чувството в будно състояние, което също е вид сънливо състояние – чувствата не са толкова напълно съзнателни, колкото менталните образи – тогава наистина стигаме до съществени разлики между мисленето и чувството. Едва сега забелязваме тези разлики. При мисленето е така, че когато човек наблюдава мислещия човек с въображаемо знание в будно състояние, нервната система е непрекъснато активна по време на мисленето. Нервната система е в подвижно пластично състояние, така че по принцип, в по-голямата си част, всичко от душата потъва в нервната система. При преминаване от сън към будност, онази част от душата, която става мислител у човека, изчезва. Тя изчезва в сетивната нервна система. Това не е така при чувстващите човешки същества. Частта от душата, която съставлява чувстващия човек, се потапя във всичко, което е ритмичен организъм у човека, но не напълно. Може дори да се каже, макар че това е само приближение, че точно толкова от душата остава извън физическото и етерното тяло, колкото и се потапя. В тази емоционална дейност има непрекъснато движение напред-назад между душата и тялото. И това непрекъснато движение напред-назад се изразява в ритмичната система.

И частта, която съставлява волята на човешката душа, също се потапя във физическото тяло по време на будно състояние, но не по същия начин, по който мисленето се потапя в нервната система. То се потапя във физическия организъм и във формиращите сили, но не се свързва с тях. Въпреки че се промъква във физическото тяло, то остава отделно и е отделно същество. По този начин може да се каже, че в будно състояние човешкото същество има забележителна полярност. Ако погледнем предимно нервно-сензорния организъм, ще открием, че той е развит по такъв начин, че в будния човек душата е напълно потопена. Тя е почти напълно изчезнала в организма като мислеща душа. И когато погледнем действието на волята в будния човек, всъщност виждаме тази воля като нещо отделно, наред с физическите процеси във физическия организъм. Тогава те се случват като две дейности, макар и в едно и също пространство, но като строго отделни дейности. Така че само чрез такива методи на изследване ние действително получаваме представа за това как човешкото същество, като същество на волята, е ангажирано с тялото си по съвсем различен начин, отколкото като мислещо същество.

Това обаче става особено ясно, когато подходим към наблюдението на будния човек с наистина развито въображаемо и интуитивно знание. След като сте завършили упражненията, които споменах вчера, вие сте способни да наблюдавате

себе си отвън. Мисленето се засилва. Това го прави независимо от физическото тяло. В обикновеното съзнание човекът трябва напълно да се потопи във физическото си тяло, тоест в нервно-сензорния апарат. Но постигането на свръхсетивното познание се състои в това да се научим да мислим без този физически апарат. Това е същественото. Ние сме твърде слаби като спящи човешки същества в нормалното си съзнание, за да можем да съберем в съня си това, което е душевноподобно, така че то да развие в себе си дейността на мислене без подкрепата на тялото. Успехът на описаните вчера упражнения се състои именно в това душата да стане толкова силна, че да може да мисли без тялото. Но в това състояние, в което може да мисли без тялото, тя може да види тялото. Точно както човек вижда нещо, което е извън себе си, както знае, че вижда масата с очите си, така и за въображаемо, вдъхновено и интуитивно знание човек поглежда назад към физическото и етерното тяло. Като същество на душата, човек е само в себе си, сега е съзнателен за това, което иначе не е съзнателен в съня. И сега се случва нещо много странно. Случва се така, че човек не вижда всичко от това физическо тяло, а само нервната система може да бъде обективно видяна, или по-скоро видяна от душата. Човешкото същество, гледано изцяло отвън, е нервно-сензорно същество. Неговата нервна система, заедно със сетивата, става видима отвън. Подчертавам това, защото е играло роля - не в тези вечерни лекции, а в много от дневните лекции - подчертавам, че не само така наречените чувствителни нерви стават видими, но и така наречените двигателни нерви, и че именно на този етап от познанието прякото наблюдение води до изследователския резултат: няма фундаментална разлика между така наречените чувствителни и така наречените двигателни нерви. Чувствителните нерви са там, за да опосредстват нашето възприятие за външния свят чрез сетивата ни; двигателните нерви, които също са чувствителни нерви, са там, за да можем да възприемаме положението и присъствието на крайниците си вътре в себе си. Фактът, че имаме вътрешно възприятие за себе си, се предава чрез двигателните нерви, които всъщност са чувствителни нерви в това отношение. Такива резултати от изследването произтичат от пътя на изследването на душата.

И така, стигнахме до точката, в която имаме това, което принадлежи на човешката нервна система в най-широк смисъл, като обективно нещо. От друга страна, всичко, което принадлежи на метаболитната система, не присъства като обективно. То присъства в интуицията като чисто духовно същество. Там материалното изчезва и човек се научава да разпознава този особен процес в будния човек, този цялостен процес, който действително протича там. Човек се научава да го разпознава по следния начин: ако първо постепенно се ориентира чрез имагинативно познание, той разбира как се издига извън физическото тяло, вече не несъзнателно, както при заспиване, а съзнателно, докато усеща това издигане, особено от мозъка. След това, преминавайки към вдъхновеното познание, човек стига до точката, в която освен

това издигане извън мозъка, все още забелязва как мозъкът сега се превръща в нещо извън него. И тогава човек стига до интуицията, наистина стига до обективно виждане на това, което има пред себе си като човешки сензорно-неврален апарат. Но сега човек вижда и целия процес на обикновеното мислене.

Вчера подчертах важността на това здравият разум на човека да остане непокътнат, докато развива втората личност, наблюдаващата личност, в антропософските изследвания. Обикновената личност остава непокътната, в противен случай човек не се превръща в свръхсетивен познавач, а в халюцинатор. Наблюдавайки как човек излиза от това, логическото мислене, което иначе се придържа към сетивния свят, остава в мозъка. Човек се издига от мозъка само с това, което е като по-висше, изпълнено с душа същество. Ето защо виждаме в целия нервно-сензитивен апарат не бучка, която лежи там, а процес, нещо, което постоянно се случва, което е постоянно процес. Виждате това, когато погледнете назад. Тогава се появява нещо много странно, което фундаментално осветява цялото ни познание за света. Оказва се, че в нашето нервно-сензитивно същество – извинявам се, ако сега кажа нещо ужасно еретично, то само изглежда така; То произтича и директно от последователното продължаване на научното мислене в духовния свят – от духа, което се проявява и когато се събудим сутрин, когато душата влезе във физическото тяло, материално-духовните частици се съхраняват между частите, които се отнасят само до материалното, които се отлагат и генерират директно от самия дух. Наблюдава се появата на материята, дори пластичното формиране на материята в човешкия сетивен апарат. Материята възниква от духа. Според своята духовна душа човек не само става обитател на своя нервно-сетивен апарат, но, като съхранява материя, която се формира директно от духа, той става творец на материята. Това е еретично, защото противоречи на принцип на днешната естествена наука, която само не стига до крайните си последици, тези, които се простират до всички същества – и светът се състои от всички същества, а не само от неодушевени факти и неодушевени същества. Тази естествена наука се е абстрахирала от процесите на неорганичния свят и най-много от растителния свят, така наречения закон за запазване на енергията и материята. Сякаш веществото е било там веднъж завинаги и само ще се пренареди по този начин. В известен смисъл това е така във всички други природни царства. В човека обаче всъщност има реално създаване на материята чрез нервно-сетивния апарат. Но можем да заявим - прочетете първите страници на психологии, които се пишат днес от непълно знание - че законът за запазване на материята важи и за човека. Това се основава на илюзия. Законът важи, но как? Ако погледнем с интуитивно знание върху действието на волята в човешкия организъм, тоест в метаболитния организъм, частта от организма, която се състои от метаболизъм, тогава материята непрекъснато се разрушава чрез процес, който бих нарекъл процес на органично горене. И така, докато човек развива мислене в нормално съзнание, се извършва създаване на материята; докато човек

развива воля, се извършва разрушаване на материята. Здравословният човешки живот се основава на факта, че така да се каже, лявата гредка за баланс съответства на дясната, в човека тя постоянно се балансира през целия живот – материята се създава по време на мисленето, а материята се разрушава, използва, хвърля обратно в нищото чрез волевия процес. И така изглежда, че законът за запазване на материята важи и за човешкия организъм, защото толкова материя се създава и формира, колкото се пластифицира. Чрез екстраполиране на такъв закон като закона за запазване на материята, който е съвсем правилен, и прилагането му към човешкото същество, ние сме в състояние да получим истинско прозрение за много специфичната природа на човешкото същество във връзката му с физическото и с душевно-духовното. В известен смисъл, по този начин човешкото същество става прозрачно. Но какъв път всъщност следва човек?

Ако човек следва днешната физиология, чиито методи във външните взаимоотношения изобщо не бива да бъдат оспорвани от мен – те имат своите големи достойнства и резултати, но тези резултати в по-голямата си част са отново въпроси и от своя страна поставят загадки – ако човек просто следва тези външни методи на изследване, тогава човек има само едната страна на човешкото същество и тогава трябва да изложи хипотези относно действителната причина за това, което се случва в метаболизма, относно причината за това, което се случва в нервния процес. Тези хипотези всъщност са склонни да предполагат нещо непознато, което може би съществува само в закономерна връзка. В това вярват материалистите. Но в действителност човек не стига до това от какво зависят метаболизмът и нервният процес чрез такива хипотези, а само чрез пряко наблюдение на самото духовно и душевноподобно.

И така виждате, че по отношение на човека само цялостното изследване, което не греши срещу естествената наука, а просто продължава естествената наука, е в състояние да постави в перспектива това, което иначе само физиологията и биологията изваждат наяве, като се започне с цялостния човек. И това изследване наистина води до изключително важния резултат, който представих в книгата си „Von Seelenrätseln“ (Мистериите на душата) преди няколко години, след като беше обект на тридесет години интензивни изследвания: резултатът е, че човешкото същество е тройно същество. Съществото, което е предимно нервно-сензитивен апарат, е носител на мисловния живот в будно състояние. След това човешкото същество е ритмично същество - дишане, ритъм на кръвообращението, други ритми - и това е носител на емоционалния живот. Накрая, човешкото същество е метаболитно същество, но крайниците също са част от метаболитния организъм. Метаболизмът е само вътрешно продължение на това, което се случва в крайниците. Метаболизмът е носител на волевия елемент. Това няма нищо общо с нервната система, а само с процесите на метаболизма.

Така ние започваме да разпознаваме човека като тройно същество. Действителната вътрешна същност на човека се основава именно на факта, че той е такова тройно същество, тъй като в нервно-сензорния си апарат има това, в което е изцяло потопена мислещата част на душата, така че по отношение на мисленето ние всъщност можем да бъдем най-големите материалисти. И днешната психология също започва да вижда в мозъка, различните структури на мозъка, истински образи на мисловния живот. Тя не успява в това за емоционалния и волевия живот, както самата тя признава. Човек вижда, че може да бъде най-материалист по отношение на живота на идеите, но не се разбира с чистия материализъм. Не е възможно да се направи това, ако човек си представя мозъка по такъв начин, че от една страна да има мозъка като завършен орган, а от друга страна да има по някакъв начин душата, която сега използва мозъка, за да оформя мислите. Съвсем не е така. По-скоро е така, че мислите имат собствено съществуване. То е просто твърде слабо, за да бъде активно, например, когато душевната част от душата няма мозък, както е по време на сън. Но когато душата завладее мозъка, тя не го използва като завършен орган, а непрекъснато развива в този мозък това, което се случва в мозъка, като процес. Тези бразди са вечен процес. Това е едновременно и дейността на душата. Следователно, когато изследваме мозъка, можем да го направим само ако имаме ментален образ на мозъка като отражение на душата, доколкото душата е мислещо същество. Това е по-важно, отколкото човек би си помислил. Това веднага се потвърждава, когато отворите която и да е физиология на мозъка днес и видите как нещата вече са изследвани. И когато видите ефектите на тези различни мозъчни области, те изобщо не са такива, че да можете да видите как душата би могла да ги използва, а са такива, че всъщност отразяват живота на душата: те са образи на живота на душата.

Така че може да се каже: мозъкът всъщност е като въображение на душевния живот, което е реализирано, което е станало материя. Той е образ, докато ритмичният организъм не го е довел до точката на образ. Метаболитният организъм го е довел най-малко до това, бидейки нещо напълно непластично, нещо не-изобразително. Можем да разберем мозъка такъв, какъвто е устроен, ако го схванем като образ на душевния живот. И само тогава физиологията на мозъка ще бъде на здрава основа, когато сме способни да разберем мозъка по този начин, като материализирани въображения. От друга страна, няма да ни бъде позволено да разбираме ритмичния организъм например като материализирано въображение, а тук имаме вдъхновение, което се случва външно в процеса, в процеса, където духовното и материалното непрекъснато взаимодействат в ритъм. А в метаболизма имаме непрекъснат преход от материя към дух, от дух към материя, към единия полюс и след това към другия.

Трябва да се каже, че дори днес е някак неловко да се изразяват тези неща. Защото, естествено, ако човек е само в областта на биологията и физиологията,

които все още не са се съгласували, той вижда такива неща като фантазии или дори по-лошо. Но когато тези неща са известни, човек е длъжен да отстоява известните истини.

И от човешкото същество могат да бъдат достигнати другите части на цялото ни световно същество. Нека например слезем от човека към животното. Преди всичко, трябва наистина да опознаем животното, не просто да говорим за него отвън, а наистина да го опознаем. Ако искаме наистина да разпознаем човешкото същество по отношение на неговата или нейната същност, трябва да говорим за тройно същество, но трите части не съществуват една до друга. Един недуховен професор искал да осмее тройната природа на човешкото същество, като казал: Щайнер прави разлика между глава, гръден кош и стомах. – Сякаш тези три члена са поставени един върху друг като три кутии или шкафа, стоящи един върху друг! Това изобщо не е така. Главата е предимно нервно-сензитивен орган, но ритмичната и метаболитната система играят роля в него; гръдният кош е предимно ритмичен организъм, но другите части на тялото играят роля в него; както и метаболизмът. Трите члена са взаимосвързани, а не отделни. Тези, които ги характеризират като отделни, независимо дали са поддръжници или противници, не разбират правилно. Сега ситуацията се променя веднага, когато преминем от хора към животни. Животното не е тричастен организъм. Това е особено очевидно, когато го погледнем с въображаемо, вдъхновено и интуитивно знание. Строго погледнато, животното е двучастен организъм. При животното ритмичният организъм непрекъснато играе роля в нервно-сетивния организъм, от една страна. И така? На главния полюс на животното няма толкова диференциран сетивен организъм, както при хората. Има по-малка диференциация, по-малко отделяне на нервно-сетивния апарат от ритмичния апарат. Това е нервно-сетивен организъм, който постоянно пулсира от ритмичния живот. А метаболитният организъм от своя страна пулсира от ритмичния организъм. Ритмичният организъм не е толкова различен от другите две системи, колкото е при хората. Човекът има мислещ организъм, нервно-сетивен организъм, след това ритмичен организъм и метаболитния организъм. Трите органни системи са относително различни една от друга. При животните нервно-сетивният организъм и метаболитният организъм присъстват, но те образуват директни полярности. Ритмичният организъм не е толкова строго отделен, а е по-абсорбиран в другите две системи, така че при животните човек има един вид двоен организъм.

Същественото при формирането на човешкото същество не е, че главата му е склонна към специална форма, а това, което е склонно към специална форма в човека, е неговият ритмичен организъм. Той става независим. В резултат на това той изтласква, от една страна, организма на главата по по-диференциран начин, отколкото при животното, а от друга страна, метаболитния организъм. Така че от

своя страна при човека има по-интензивен метаболизъм, отколкото при животното, където ритмичният организъм непрекъснато участва в метаболизма.

Когато изучаваме животинските и човешките организации по този начин, стигаме до заключението, че човешкото същество е различно същество като метаболитен организъм, отколкото като нервно-сензитивен организъм. В нервно-сензитивния организъм душата е напълно потопена. И така, какво имаме в нашето съзнание? Нашите ментални образи, нашите мисли. Да, ние усещаме известна нереалност към мислите. Мислите са само образи. Най-съвършената част от човешкото същество е главният организъм, но душевно-духовната е най-дълбоко потопена във физическото. Можем да бъдем най-материалистични по отношение на организацията на мисленето, нервно-сензитивния организъм. Защото това, което е останало от духа в нас, са само образи. В мислите имаме образи на реалността. Този, който разбира как духът е напълно разреден до степен на образи – ако мога така да се изразя – и по този начин живее като дух в будния човек, наистина ще види в мисловния живот на човека ясно доказателство, че в него има дух, но той няма да се обръща към самите мисли като към дух, а ще се обръща към мислите като към образи, които духът произвежда, като се потапя най-вече в нервно-сензорния апарат и отразява само това, което остава като образ и възниква в съзнанието като мисъл. Човек се научава да вижда право през човешката природа и съответно и през животинската природа.

Но тогава, когато човек е опознал човешкото същество по този начин, чрез въображаемо, вдъхновено, интуитивно познание, когато е започнал да вижда човешкото същество като духовно-душевно същество, когато то е извън организма си, когато спи; ако човек може да постигне себепознание чрез въображение, вдъхновение, интуиция, тоест себепознание за човешкото същество, когато е извън физическото си тяло, тогава разликата между субективност и обективност престава да съществува. Извън тялото ние принадлежим на космоса. Ако можем да разпознаем себе си, като погледнем назад към себе си, тогава можем да наблюдаваме и в космоса. И тогава възникват такива наблюдения, които ни осигуряват истинска космология, космофизика, както се опитам да дам в книгата си „Тайната наука“. Това са преки резултати от наблюдения, направени чрез въображение, вдъхновение и интуиция извън физическото човешко тяло. И корелът с това е пълното познание за човешкото същество.

Сега би било интересно да разширим това наблюдение до растителното и минералното царство. Днес обаче няма време за това. Бих искал само да посоча няколко други области. Мога да дам само примери. Бих искал да започна с това как можем да проследим метаморфозата на човешкия организъм по този начин, как можем да видим как, от една страна, човешкото същество, в своята материална организация като нервно-сетивно човешко същество, е резултат от душевно-духовния живот и как, от друга страна, като метаболитен организъм, той не е такъв

резултат. Защото духовният живот непрекъснато изгаря материята, особено когато е най-активен като духовен живот. Виждаме как човек метаморфозира и то по такъв начин, че се материализира, одухотворява, одухотворява. Когато човек е способен, чрез свръхсетивното познание, да проследи тази трансформация на органите чрез метаморфоза, тогава той се научава да я следва не само по отношение на здравословното им състояние, но и по отношение на болестното им състояние. В тази връзка бих искал да ви насоча само в една посока.

В момента, в който чрез споменатото вчера празно съзнание човек опознава духовния свят около себе си, всичко, което преди това е било само обект на сетивно наблюдение, става обект на духовно наблюдение. Както човекът изглежда одухотворен, когато е гледан по този начин, така и целият свят, космосът, се одушевява, одухотворява пред духовния поглед на човека. Тогава например слънцето, което виждаме чрез обикновено наблюдение, а също и чрез обикновената наука като това здраво дефинирано, рязко очертано тяло, се появява в това, което ни представя физически, за окото, като физически организъм. От друга страна, съществува духовен слънчев елемент, който не е ограничен до тази част от пространството, която виждаме с физическите си органи, а който като слънчев елемент изпълва целия космос, който е достъпен за нас. Този слънчев елемент прониква във всички сфери на природата, включително и в човека. Той е нещо, което действа в човека. И точно както иначе изучаваме във физиката как етерната слънчева светлина прониква през окото, как изучаваме ефектите на светлината чрез това, което е подобно на физическия апарат на окото или на самото око, така сега можем да изучаваме и духовната част, слънчевата, духовната част на слънчевата активност. Но ние срещаме това отново във всички вътрешни органи на човешкото същество. И осъзнаваме, че голяма част от органите – всъщност всички органи, но различните органи в по-голяма или по-малка степен – имат живот, който извира, пониква и се тласка към растеж, живот, който се издига към *един* полюс. Това започва с по-малка сила на покълване и поникване и се увеличава с силата на покълване и поникване при формирането на растежа, при насърчаването на храненето, също така при храносмилането, консумацията и т.н.

От друга страна, във всички органи съществува низходящ живот, дегенеративен. Всяка еволюция се противопоставя на деволуция или инволюция. Възходящият живот на органите, които имаме в себе си, се обработва от слънцеподобния елемент, разпространяващ се в космоса. Низходящият живот може да се наблюдава по-специално в мозъка. Тъй като мозъчната материя непрекъснато се формира чрез дейността на мисленето, трябва да има и непрекъснато разграждане, именно от мозъка. А луноподобният е свързан с тези дегенеративни сили. Защото луната не е само това, което ни се струва физически, но физическото е само физическото въплъщение на това, което като луноподобно качество прониква в целия космос, достъпен за нас. Това прониква в нас и във всички сфери на природата. Но като

можем да изучаваме, казваме, в бъбреците, сърцето, белите дробове, във всеки отделен орган, слънчевия процес и лунния процес, възходящия и низходящия, плодотворния, растящия и дегенериращия, чрез това разбираме отделния орган от космоса. Няма да има пълна, цялостна физиология, докато не разберем всички органи на човешкото същество в техния възходящ и низходящ живот от духа на космоса.

И по същия начин, както от слънчевата и лунната, можем да разберем вътрешните органи на човешкото същество и от други импулси на космоса. Здравото принадлежи на възходящия живот, болното - на низходящия. Центростремителните и центробежните сили зависят от други импулси в космоса, освен слънчевите и лунните. Искях само да спомена това като пример. Тези слънчеви и лунни влияния се прокрадват и в животинското, растителното и минералното царство, във всички сфери на природата. Това води до изследването, което завършва със следното: Изучавам човешки орган в определена метаморфоза. Откривам, че той не е в нормално състояние. Например, човешките дихателни органи не са в нормално състояние, а по-скоро както в случая с дрезгавост, настинка. Изучавам това състояние. Казано по-просто, бих казал, че изучавам състоянието на настинка. Какво присъства в човешкото същество? Всъщност това, което иначе би трябвало да е ограничено до човешките сетива, което би трябвало да надделее само когато силите в тях, така да се каже, са се промъкнали надолу в дихателните органи. Те се метаморфозират патологично, така че стават твърде много подобни на сетивните органи. Чувствеността, която иначе би трябвало да е само в сетивните органи, се промъква надолу в дихателните органи. Те спорадично се превръщат в сетивни органи, което ги разболява. Защо е така? Защото преобладава това, което иначе може да има особено силен ефект върху сетивните органи, подобно на луната или слънцето. След това това се пренася от космоса във въздуха, в други климатични условия, така че подобни патологични метаморфози възникват от средата на човешкото същество.

И сега наблюдавам нещо във външния свят на природата. Например, гледам люляка, виолетов цвят със специални венчелистчета. Когато човек изучава това растение, опознава го отвътре, открива, че в него действат онези сили, които имат точно обратен ефект на слънчевите и лунните, както това, което има болестно въздействие във вътрешността на човека, когато е настинал, в случая, който описах. И човек се научава да разпознава как особеното взаимодействие на серноподобните сили с етеричните масла в растението люляк е в полярно противоположно отношение на това, което се развива патологично в организма. Ако се научим да разпознаваме метаморфозата на човешките органи чрез духа и ако се научим да разпознаваме специфичните ефекти на силите на околната среда чрез духа на космоса, тогава стигаме до рационална материя медика и рационална терапия. Сега можем да заявим, както и в други науки, където наистина имаме общ

преглед на нещата, а не само проби и грешки, кое лекарство може да е подходящо за това или онова заболяване. Мога само да скицирам процеса. Но в това отношение антропософията може да хвърли светлина навсякъде. Тя не е нужно да разчита само на проби и грешки на това или онова лекарство за това или онова заболяване, а може да се види връзката между лекарството и болестта от духа на космоса. Това е много прост случай. Но може да се приложи към цялата патология и терапия. Днес мога само да загатна за аксиоматичното, но в тази насока, в антропософията, вече имаме напълно развита патология и терапия. Съществуват и институти, където нещата могат да бъдат емпирично проверени и където човек може да се убеди, че онези лекарства, които са извлечени от познанието за духа и природата, се оказват ефективни, ако, от друга страна, човек е способен само да диагностицира правилно болестите. Антропософията не открива такива неща по нескопосан, дилетантски, лаически начин. Тя признава постигнатото от медицината и само надгражда. Но е възможно да се надгражда и може да се спечели много в полза на болното и здравото човечество, ако продължим да надграждаме медицината по този начин. По този начин, както и в толкова много други области, които не мога да засегна днес, антропософията води директно към най-важните области на живота.

И накрая, само няколко примера за това как да се стигне до антропософски резултати от изследванията. Съжалявам, че не мога да цитирам повече, но бих искал да дам поне няколко различни примера, за да можете да видите как нашият научен дух всъщност може да стане универсален, като бъде оформен антропософски.

Историята, например, обикновено се разглежда по такъв начин, че човек записва външни факти или взема наличните документи за външни факти и евентуално прави някои заключения за духа на епохата от тях. В крайна сметка се свежда до следното: „Това, което наричате дух на времето, е собственият дух на господарите, който се отразява във времената“. Но човек смята себе си за съвсем обективен в историята, когато съставя ход на историята от външни документи. Но когато човек се издигне до такова осъзнаване, както го характеризирах вчера и както показвах днес с отделни примери за неговото приложение, тогава той стига и до реално наблюдение от другата, духовната страна. В края на краищата ние имаме възприятия за естествената страна. Не е нужно да ги търсим. Трябва да засилим мисленето си до такава степен, че то да може да организира и овладее възприятията, така че чрез наблюдение и експериментиране възприятията да разкрият своите закони. Но от страната на духа! Да, откакто се появиха старите, интуитивни прозрения, които не бяха напълно съзнателни, както са днешните антропософски прозрения, тъй като те едва са станали традиционни и вече не могат да бъдат обработвани от хората, духовното е загубило по същество цялото си съдържание, колкото и малко хора да искат да го признаят днес. Интересно е обаче,

че в рамките на немския интелектуален живот, където винаги се правят крайни изводи в тази посока, на страната на интелектуализма, има един философ, Фриц Маутнер, който е отвел Кант дори по-далеч от Кант, като е написал „критика на езика“, в която се опитва да докаже, че всъщност нямаме духовно съдържание, че в това, което казваме за нещата, можем да казваме само думи. Критика на езика - не критика на разума! И това дори не е толкова неоснователно. Фриц Маутнер, колкото и отблъскваща да е неговата „критика на езика“, е само по-честен от другите за човека, който вижда нещо в реалния свят. Другите просто не си признават, че имат само думи, когато говорят за мислене, чувстване и воля. Защото на тези думи първо трябва да се даде отново съдържание чрез свръхсетивното познание. Те нямат съдържание и в психолозите. Вземете съвременна психология и прочетете обяснение какво е мисъл. Те говорят за мисли, защото имат думата „мисъл“ от древни времена, но в нея няма нищо повече от духовно. Първо трябва да стигнем до разбиране на това. А до това ще стигнем едва когато развием спящите сили в човешката душа, както ги описах вчера. Тогава човек ще може да следва законите на духовното развитие на човечеството по подобен начин, както следва физическите закони в естествената наука.

Например, съществува биогенетичният закон, който Хекел силно подчертаваше. Разбира се, той е претърпял различни корекции. Запознат съм с актуалното състояние на изследванията относно биогенетичния закон. Но по същество може да се каже, че в морфологичните етапи, през които преминава човешкият ембрион от зачеването до раждането, докато се превърне в напълно оформено човешко същество, формирането на отделните животински форми се повтаря. Когато човешкият зародиш е на три седмици, той прилича на риба, след което става все по-подобен на други животински форми. Това е приблизителен закон. Казват, че онтогенезата, развитието на отделното същество, е съкратено повторение на филогенезата, развитието на цялото племе.

Дори и този закон да трябва да бъде коригиран до известна степен, той все пак дава предположение за установяване на определена връзка между външното физическо възприятие и органичните същества. Но от друга страна, аспектът на човешкото развитие в неговото историческо формиране може да бъде достигнат по подобен начин чрез такава закономерна връзка. Всеки, който е достигнал определена възраст, наистина ще стигне до това - но човешкият живот като цяло принадлежи на човешкото същество. Следователно, това, което може да се наблюдава у себе си едва в по-късна старост, е също така специфично за човешкото същество; човек може да види нещо много забележително чрез безпристрастно наблюдение, което след това се потвърждава и изяснява чрез свръхсетивното познание, ако човек е способен на това. Човек забелязва, че с приближаването на старостта човек може да има всякакви способности. Тези способности всъщност искат да се развият вътрешно, но не могат да излязат навън. В днешния човек има

толкова силна калцификационна тенденция, че определени формиращи сили на вътрешното същество не могат да излязат навън. Те само загатват за себе си. Ето защо хората, които наистина са способни на вътрешно себепознание днес, чувстват, че с напредване на възрастта им се изплъзват определени способности, които всъщност искат да се развият, но са обрасли от втвърдяващия се организъм и не могат да се проявят. И ако проследим това по-нататък, ще се върнем в развитието на човечеството към времена, когато тези способности все още са могли да се проявят, когато човешкият организъм е бил все още различен от това, което е днес. Днес повърхностните възгледи за природата вярват, че човешкият организъм е съвсем същият, какъвто винаги е бил, какъвто е бил например в древен Египет и преди това. Никой не взема предвид, че дори в исторически и праисторически времена човешкият организъм във вътрешната си, по-дълбока структура, хистологията си, непрекъснато се променя, става по-твърд и по-склеротичен. Така че, ако се върнем към по-стари времена и проследим какво са създали хората в по-късни епохи в литературата, поезията и изкуството, ще намерим и емпирично потвърждение на това, което казвам сега. Ако се върнем назад във времето, ще открием, че хората всъщност са преминали през определено развитие в много по-напреднала възраст, където физическото и психическото им развитие са вървели ръка за ръка. Днес това всъщност е налице само в младостта. При децата виждаме много ясно: умствените способности се развиват паралелно с физическите. Когато детето сменя зъбите си, настъпва силна психологическа промяна. Това се случва отново по време на пубертета. Тези, които все още имат наблюдателност за подобни неща, също ще открият в началото на 20-те години на миналия век, че психологическите промени все още настъпват паралелно с физическите промени у хората. Но след това всичко става много размито. Към края на двадесетте години за днешния човек това спира напълно. В известен смисъл човекът става неподвижен по отношение на интелекта и способността си да чувства. Той развива духовен живот и дори може да го усъвършенства, но тялото вече не го поддържа в него. Той вече не претърпява същото развитие.

Ако се върнем към гърците – и с методите, които описах, можем да наблюдаваме миналото на историческия живот духовно и директно, точно както можем да наблюдаваме собственото си психологическо минало преди раждането или зачеването – като наблюдаваме гръцкия живот назад във въображението си, всъщност създал Ескулап, Софокъл, Фидий, тогава човек стига до заключението: целият душевно-телесен живот на човека трябва да е бил различен, трябва да е имало различен начин на чувстване и живеене в света. Но това може да се проследи до факта, че в Гърция, до средата на тридесетте години, физическото тяло е било такова, каквото е при нас, само в младостта. Човек днес, в края на двадесетте години, който спира да получава подкрепа за духовния си живот от физическото си тяло, е имал нещо през гръцката епоха до средата на тридесетте

години, в целия си възходящ живот, чрез което физическото тяло го е поддържало. И ако се върнем още по-назад, две или три хилядолетия преди Мистерията на Голгота, откриваме хора - антропософските изследвания могат да разпознаят това чрез пряко наблюдение - които чак до четиридесетте си години са толкова зависими от телата си, колкото едно дете е зависимо от родителите си до полова зрялост. Откриваме, че в праисторически времена хората са преживявали телата си до дълбока старост.

Но какво означава това? Означава, че ние преживяваме тялото си, докато то расте, до тридесет и петгодишна възраст. Когато е в упадък, в дегенерация, то вече не участва с душата. Ние не възприемаме нищо чрез силата на тялото. Именно когато тялото се разлага, ние вече не възприемаме чрез него. В този момент ние вече сме станали независими от тялото. Да, всеки, който изучава Ведите с техния прекрасен поток, с това, което живее в тях, и който намери пътя си към тяхната забележителна духовност, която живее и в подобни духовни творения, ще намери и външно потвърждение на това, което могат да кажат антропософските изследвания. Имало е времена, древни времена в еволюцията на човечеството, когато човекът в тялото си не само е имал същност във възходящия живот, която е действала паралелно с душата му. Във възходящия живот ние сме полузашеметени от поникващия, поникващ живот, така че не гледаме в духовния свят, докато, докато тялото се разлага, виждаме все по-духовно в разлагащото се тяло с душата. Имало е времена, когато човекът все още е преживявал разпадащото се тяло и гледайки в разпадащото се тяло, е виждал с душата все по-духовно. В този световен период – днес бихме искали да го опишем като праисторически, сякаш е бил примитивен, но не е бил – хората все още са живели на петдесет и шестдесет години по такъв начин, че духовният им живот е бил зависим от участието на физическото развитие, а сега и на низходящото развитие. В резултат на това е имало определено настроение у тези стари хора. Когато човек е бил млад, когато е бил още дете, юноша или девойка, е поглеждал към старите хора и си е казвал: О, тези стари хора, те преживяват чрез остаряването нещо, което човек може да познае само като старец. Те израстват в духовен свят, докато тялото им се разлага. В най-древните патриархални времена хората са поглеждали към възрастните хора и са си казвали: Те израстват в божествен духовен свят просто благодарение на физическото си развитие. О, те също са подходжали към старостта по съвсем различен начин, знаейки: Ако остарея, ще стана мъдрец. Разбира се, е имало изключения, но има изключения и сред младите днес. Представете си настроението, което обзема едно общество, когато поглеждате към патриарсите по този начин, защото те могат да имат нещо, което вие не можете да имате в младостта си.

Така виждаме епохи в историческото човечество, където човечеството става все по-младо и по-младо, ако мога така да се изразя. Първо, хората са преминавали през физическото до дълбока старост. След това виждаме хора, които са изпитвали

физическо натоварване до четиридесетте си години, след това гърците, които са го изпитвали до тридесетте си години и по този начин едва са избегнали пропастта, този велик повратен момент, където са могли да видят в разлагащото се тяло и по този начин да изразят тази прекрасна хармония на тялото и душата в своите произведения на изкуството.

Сега човечеството е станало още по-младо. Този израз не се използва съвсем правилно. Имам предвид, че те съзнателно изпитват физически състояния до двадесет и седем или двадесет и осем годишна възраст. Човечеството ще става все по-младо и по-младо в това отношение.

Така че, докато казваме, по отношение на нашето физическо развитие като ембрион, че ние многократно носим в себе си физическото племенно развитие от най-простото до най-съвършеното живо същество - ембрионът преминава през това от началото до края - обратното развитие се случва за живота на душата. Ние като човечество сме преживели живота до старост в по-ранни времена. След това той отстъпва. Хората стават подвижни, вътрешно и духовно живи чрез телата си само в младостта си. Това е, което човек забелязва, когато остарее и всъщност иска да оформи това, което някога наистина се е оформило, когато физическата организация е била все още различна. И точно както човешкият ембрион в третата седмица е като по-ранно състояние, така и развитието на душата на човечеството в сегашното му състояние е сякаш по-ранните състояния са дегенерирали, са били изгубени. Това е регресия. Докато развитието на ембриона, сега във физически смисъл, е възходящо развитие, духовното развитие е регресия. Това е свързано с цялото развитие на човечеството. Докато човекът преди е бил зависим от тялото в историческото развитие, той е все повече и повече зависим от еманципирането на душата от тялото. Телесният елемент действа в него все повече и повече само като младежки телесен елемент. Това означава, че той е инструктиран да прави това, което преди е развивал в себе си чрез силите на тялото, сега чрез духовно-душевно развитие отвътре, така че това, което тялото не ни дава в напреднала възраст, душата трябва да ни носи в напреднала възраст.

По този начин педагогиката трябва да се трансформира, цялото човешко развитие трябва да се трансформира. Да, когато опознаем такива закони – а има много такива закони, които действат като импулси в развитието на човечеството и на историята – тогава имаме и възможността да научим нещо много дълбоко за човешкия живот от изучаването на историята, която сега е одухотворена.

Необходимостта от съвременната организация на педагогиката и дидактиката във връзка с педагогиката и дидактиката в по-ранни епохи на човешкото развитие произтича просто от факта, че човечеството черпи все по-малко от физическото развитие на тялото в напреднала възраст и все повече от физическото развитие на младите хора; че следователно то трябва да замени това, което вече не идва естествено, като работи в тялото чрез развитието на духа. Ако намерим правилната

педагогика, правилната методология, за да вдъхнем живот на душата, тогава ние образуваме и преподаваме по такъв начин, че например да не получаваме просто готови понятия в училище, с готови контури. Това би било все едно да държим ръцете и ръцете си толкова малки, колкото когато човек е бил дете, през целия си живот. Ако искаме да научим детето на готови определения и понятия, все едно искаме да запазим крайниците на човешкото същество фиксирани, така че да не могат да растат. Трябва да учим децата на такива понятия, ментални образи и чувства, които живеят и растат, така че до четиридесетата или шестдесетата година те вече да не са същите, каквито са били в ранните си години, чрез собственото си вътрешно израстване. Тази възможност съществува. Това е целта на педагогиката на Валдорфското училище. Тя не е само за детето, а за цялото човешко същество; тя пита как трябва да бъде образовано детето, за да може да се възползва от образованието през целия си живот; така че детето да не се налага да си казва, когато е на тридесет години: Сега си научил, но понятията ти са останали детински джуджета; те не растат. Трябва да се предадат на детето такива живи ментални образи, понятия и импулси, че те да са в състояние на растеж и ще бъдат правилно развити едва на по-късна възраст. По този начин човек може да учи интензивно цял живот, директно от реално, одухотворено историческо наблюдение. И когато днес се казва, че хората не се учат от историята, това е защото няма много какво да се научи от нея, тъй като тя не казва много, освен сборника с данни, дадени за по-ранни епохи, които обаче са съставени само от външни проявления. Антропософски ориентираното наблюдение води и тук навътре, тъй като предоставя възприятия, в които духовните същности не са просто думи, а имат и духовна субстанция. Така че бих могъл само с бегли примери да ви покажа как изглеждат резултатите от изследванията на антропософията. Те са такива, че първо опознаваме човека, че опознаваме вселената от човека, че също така стигаме до съответстваща практика на живота чрез правилното прилагане на висшите прозрения към човека, практика на живота, която се простира и в социалния живот, както се опитам да покажа с примера на образованието. Така че можем да мислим по подобен начин по отношение на това размишление, както вече казах в края на друго размишление: Антропософията не иска да бъде теория, не иска да бъде едностранчиво учение, а иска да бъде нещо, което е извлечено от живота и следователно може, тъй като е извлечено от пълния живот, от телесния, душевния и духовния живот, от своя страна да служи на пълния живот на човека. Защото само тогава един мироглед наистина ще служи на живота, когато е самият живот. Защото това трябва да се има предвид: не абстрактните мисли, които са вътрешно мъртви сами по себе си – утре ще имам повече да кажа за мъртвостта на мислите – не мислите, които са мъртви, а само мислите, които пулсират с живот, също могат да служат на живота. Само мироглед, който не живее в мъртви мисли, а сам е живот, може да служи на живота, защото само самият живот може да бъде истинският слуга на живота.

6. Антропософия и агностицизъм

В предходните размишления ви говорих за три последователни, но взаимосвързани свръхсетивни начина на познание: имагинативно познание, вдъхновено познание и интуитивно познание. И се опитах да ви обясня възгледите за света и живота, до които може да се стигне чрез прилагането на тези начини на познание. Днес само ще добавя към казаното вчера знанието, което може да се придобие чрез такова свръхсетивно прозрение в най-съкровенията природа на самия човек, знанието, за което човек копнее за отговор, защото от него по някакъв начин зависи не само задоволяването на религиозна или теоретична нужда, но и възможността човекът изобщо да стане напълно човек. Всички човешки стремежи в крайна сметка целят това: Човек иска да стане напълно човек.

Това, което формира действителния център на нашето същество и с което първоначално се сблъскваме с обикновеното съзнание, което, така да се каже, обобщаваме в единствената точка, която след това изразяваме с думата „аз“, всъщност се сблъскваме в обикновения живот като с нещо непознато. И именно този начин на познание, както е разбран и характеризираният тук, постепенно води до себепознанието, което първоначално е достъпно за човешкото същество. Бих искал да използвам едно сравнение, за да поясня какво всъщност имам предвид. Когато се оглеждаме с очите си, виждаме нещата чрез светлина, която сама по себе си е свръхсетивна, но която в своите ефекти в цветовете на предметите ги прави възприемаеми за нас за това единствено чувство. Но можем да кажем също, че виждаме това, което не е осветено от светлина. Ако някъде имаме бяла повърхност с точка в средата, виждаме бялото чрез ефекта на светлината, както можем да си представим. Но ние също така възприемаме черната точка, това, което ни се изправя като тъмно. Знаем нещо за тази черна точка. Ако разсъждаваме правилно, това е нещо подобно в обикновения ни живот с нашето възприятие за себе си. Ние възприемаме нещата около нас. Ние също така носим мисли, чувства и импулси на волята от собствения си душевен живот в нашето съзнание. Това е, така да се каже, осветената част. Но това, което ни принадлежи във всичко това, азът, което всъщност възприемаме само като черно петно. В обикновеното си съзнание ние знаем за него само чрез факта, че не възприемаме нищо. Бих искал да разширя сравнението още повече. Бих искал да ви напомня как всъщност трябва да сглобите целия си живот на земята досега в паметта си от частите, които можете да видите, защото сте ги преживели в будно състояние. Но когато погледнете назад, вие свързвате тези преживявания, които сте прекарвали, докато сте били будни през деня, в един непрекъснат поток от спомени. Но тези преживявания са навсякъде преплетени с това, което се е случило, докато сте спали, да речем, безсънен сън. А сънищата също принадлежат най-вече към това, което е било забравено, така че можем да кажем общо: докато сте спали. Всъщност, при спомнянето винаги би

трябвало да си представяте тези междинни паузи, ако искате да поставите пълния поток от вашите преживявания пред душата си. Но вчера видяхме, че Азът с астралното тяло - тоест действителната душевна същност с нейния център, действителното „аз“ - пребивава извън физическото тяло от заспиването до събуждането. Те излизат от безсъзнанието си, в което се намират по време на сън, само когато не са оставени на произвола на съдбата, а когато могат да се потопят в етерното тяло, тялото на времето и в пространственото или физическото тяло. С помощта на тези опори - не можем да ги наречем инструменти в правилния смисъл, както видяхме вчера - те имат мисли, ментални образи и чрез менталните образи чувства и волеви импулси, които са по-скоро подобни на сънища и също така на сън. За да могат Азът и астралното тяло наистина да разгърнат силите, които имат в себе си, е необходимо те да се потопят в етерното и физическото тяло. Така, когато погледнем назад към живота си на земята в обикновеното си съзнание, ние всъщност никога не си спомняме истинската форма на Аза и астралното тяло, а само това, което възниква, когато този Аз и това астрално тяло имат опора във физическото и етерното тяло.

От това ще видите, че е нещо повече от просто сравнение, когато говоря за факта, че Азът и астралното тяло, тоест действителната душевна същност, са като тъмна точка в това, което действително се възприема. Би трябвало да видим истинската форма и капацитет на това его и това астрално тяло в ретроспекция, ако ги виждахме не само като тъмни включвания, но и като реалности, както иначе възприемаме реалностите. Но ние издигаме тези душевни същности от тяхната неопределеност, тяхната неусетност, чрез въображаемо, вдъхновено и интуитивно познание. Както обсъдих вчера, първо издигаме мислещата част на душата си от тъмната несигурност, като я потапяме във физическото тяло. Тази мислеща част първоначално използва физическото тяло само като вид мислеща сила, която присъства в това физическо тяло под формата на въздухоподобна субстанция. И тогава, когато сетивните възприятия, емоционалните преживявания, волевите импулси или желанията се добавят към мисленето при пълно пробуждане, където душата трябва напълно да се потопи във физическото тяло, където всичко във физическото тяло трябва да бъде използвано от душата, тогава това, което иначе би било просто мимолетни мисли, стига процесите да протичат само във въздушната субстанция на тялото, може, така да се каже, да се кондензира в способността за запомняне и в това, което, като мисли, като ментални образи, се свързва със сетивното възприятие или емоционалните преживявания, или волевите импулси. Можем да изучаваме човешкия организъм много по-подробно със средствата на познанието, които споменах, отколкото без тях. Запитайте се какъв е ментален образът на физическото тяло, когато човек не мисли твърде много за него. Разбира се, ако се замислите малко, веднага възниква нещо друго. Той има менталния образ, че физическото тяло е ограничено от кожата и че вътре в него всъщност е

затворена маса, която човек си представя като повече или по-малко твърда или полутвърда. Но трябва да вземем предвид, че едва десет процента от човешкото тяло е наистина твърдо, че в по-голямата си част ние сме колона от течност, че постоянно носим въздух в себе си, че чрез въздушното ние постоянно не сме отделени от външния свят, свързани с външния свят. Въздухът, който беше точно отвън, тогава е вътре в мен; въздухът, който съм вдишал, който е бил преработен в тялото, тогава е отвън. Така че човекът, ако трябва да бъде разбран напълно от гледна точка на физическото си тяло, трябва да се разглежда като твърда, течна, въздухоподобна субстанция. И всичко това е пронизано от елемента на топлината, който действа в тези различни вещества.

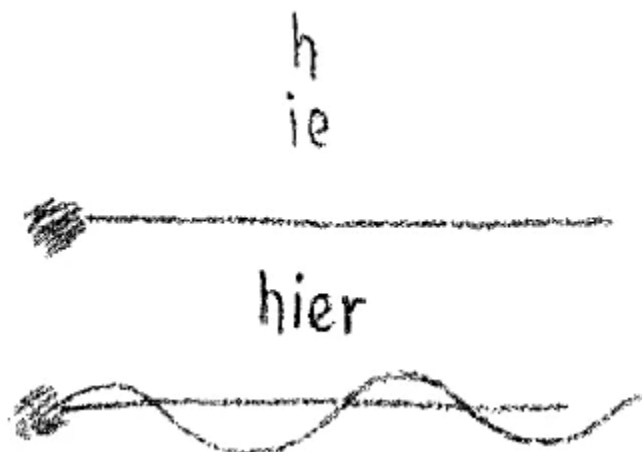
Когато при пробуждането душата слезе в тялото, при чисто концептуалното е така, че тя не слиза по-далеч от това, което присъства в тялото ни като въздухоподобна субстанция. Мисълта се захваща с въздушния елемент. Съвсем погрешно е да се говори за мисълта само в термините на вибрационни нервни процеси и други подобни. Всичко това се разкрива на въображаемия възглед, че самата мисъл, която също живее в сънищата, първо се захваща с въздушния елемент. След това, когато този въздушнообразен елемент навлезе в определени процеси, мислите се прехвърлят към водния елемент и оттам се отпечатват върху твърдия, солеобразен елемент. Това прави възможно рефлексите да възникнат по-късно като спомени и това чрез процеси, които за съжаление нямам време да опиша, въпреки че са много интересни.

По този начин човек може да получи задълбочен поглед върху работата и тъканите на душата в тялото, градуирани според агрегатните състояния на човешкото физическо тяло. Това физическо тяло постепенно става прозрачно. Вижда се тъкането и тъканите на душата в него. Вижда се, че това, което трябваше да кажа, всъщност остава неясно за обикновеното съзнание. Вчера го казах така: Когато имаме най-простия волеви импулс, първо имаме менталния образ, че нещо трябва да се извърши, например, че ръката трябва да се вдигне. След това този ментален образ се изстрелва в нашия организъм, за да се превърне във воля. Това се изплъзва на обикновеното съзнание, точно както се изплъзва и при състоянията на сън. По отношение на волята, обикновеното съзнание също спи в будно състояние на човешкото същество. Но след това човек вижда отново ефекта и то отново като ментален образ. Но след това, когато човек изучава материята със средствата на познанието, характеризирани тук, човек вижда, че когато мисълта се превърне в импулс на волята в нас, тази мисъл първо има ефект във въздушния елемент на човешкото физическо тяло. След това тя се прехвърля отново в твърдите и течните елементи и чрез импулса на волята материята сякаш се изгаря. В течната част на човешкия физически организъм материята се свежда до нищо, както го описвах вчера. Но тъй като това се случва, тъй като материята се свежда до нищо, в нашето физическо тяло се създават празни пространства, така да се каже. Тези празни

пространства създават съвсем различна динамика. Ние се потапяме в тях. Така че, когато виждаме през нещо с тези средства за познание, което се превръща в акт на воля, първо възприемаме мисълта, след това възприемаме как мисълта се изстрелва в тялото, как разрушава материята там, как наблюдаваме пренареждането на материала. Ето как се получава другото състояние на равновесие, а именно, че материята се връща в нищото. Това свидетелство на различно равновесие води до това физическото тяло също да следва това предизвикване на различно равновесие в движенията си, така че тогава се случва действие, действието, което е пряко свързано с физическото тяло на човешкото същество. По този начин волята на човешкото същество също става прозрачна в душата, прозрачна до последните детайли.

Само за да ви покажа, че антропософията наистина не е нещо, което просто се лута и лута в неясноти, а че тя навлиза в много конкретните факти на света, бих искал да ви дам малък пример, където има и волеви импулс. Този пример е взет от езика. Имаме - ще избира характерна дума, бих могъл да избира и друга дума - имаме немската дума „hier“. Казвам: „Кутията лежи тук.“ Какво всъщност се случва в човешкия организъм, когато става въпрос за произнасяне на думата „hier“? Първото нещо, което се случва, е, че това, което живее в дишането, първо се схваща в подсъзнанието. И това, което живее в дишането, сега е мисълта. Мисълта живее в дишането. Имаме реален ментален образ на мисълта само когато знаем от антропософското знание, че мисълта наистина може да живее във вдишания въздух, че е сила, която може да действа върху вдишания въздух. Само когато не можем да навлизаме в тези подробности, се сблъскваме с всички трудности на психологията, взети физически. Ако вярваме, че мисълта може директно да движи кост, т.е. може да има такъв силен ефект върху физическата материя, не можем да се откажем. Но ако знаем, че мисълта е нещо, което се предава по заобиколен начин през елемента топлина във въздушния елемент, тогава това, което се стимулира там, се продължава в останалата част от организма и ние започваме да схващаме това, което е там, с импулс на воля. Така че можем да кажем: Преди всичко имаме преживяването на дишането. Това преживяване остава несъзнателно. Само прозрението, характеризирано тук, може да го надхвърли. След това се добавя вторият елемент: ние вътрешно преживяваме това, което сега продължава от дихателния процес в течния елемент на организма. Преживяваме това, което означава посока в речевия организъм. В ръката това би означавало протягане на ръката. Ние възприемаме това в „аз“. Така ние възприемаме продължаването на мисълта-въздух във водния елемент, така да се каже, движението на разтягане. Виждаме чрез въображението прехода от дихателното движение в движението на разтягане. И тогава това движение на разтягане се формира вдясно. Ако трябваше да кажа само „тук“, щеше да се наложи да го нарисувам: 1-ви процес на дишане 5, 2-ро движение на разтягане, т.е. (хоризонталата е нарисувана). Но ако сега

нарисувам движението на разтягане, както то се преживява несъзнателно, когато произнасям „тук“, трябва да го нарисувам така: възприемам процеса на дишане, възприемам посоката на разтягането, което не се извършва, а се търкаля в г. И тогава наистина съм преживял вътрешно това, което присъства като волеви импулс, когато произнасям думата „тук“. По този начин можем да следваме импулсите на волята, които се изразяват в езика, когато използваме въображението си, за да погледнем в цялостното тъкане и управление на душата, която прониква във физическото тяло и етерното или формиращото тяло.

С въображение можем първоначално да добием обща представа за нещата, които описах тук. Когато вдъхновението влезе в действие, виждаме как душата играе вътре; как физическото тяло и етерното тяло са нещо, което съществува външно в пространството и времето, и как върху това, да, не мога да го кажа добре: като върху инструмент, защото това от своя страна непрекъснато се създава от душевните процеси, но като върху опора, основа, върху която непрекъснато се работи, душата свири. Чрез вдъхновението ние по този начин напредваме към действителното виждане на работата на душата във физическия организъм. Когато след това се издигнем до интуицията, ние възприемаме нещо друго. Тогава възприемаме: в света има закон, който няма нищо общо с физическия закон, а закон, който със сигурност обхваща хората. Може би най-добре мога да се изразя за този факт по следния начин: Когато човек погледне назад в по-късна възраст върху начина, по който е преминал животът му на земята, тогава открива, че ако е честен със себе си, трябва да признае, че всъщност не е нищо друго освен това, в което се е превърнал тук, във физическото си съществуване на земята, в резултат на своите преживявания. Помислете само: единствено от този живот. Помислете как сте се научили да мислите, как сте се научили да чувствате, как може да сте били стимулирани да правите това или онова, като сте срещнали определен човек в определен момент от живота си, което от своя страна може да е оказало влияние върху характера ви. Съберете всички индивидуални преживявания, през които сте преминали, и се запитайте дали бихте станали нещо различно по отношение на това, което сте за външния свят, ако в съществуването ви бяха влезли различни преживявания. Ако следвате правилно този ход на мисълта, скоро ще видите как нещо живее във вас от самото начало, несъзнателно ви тегли към това, което е

станало толкова важно в живота ви. Интересно е как понякога хора, достигнали определена възраст и които не са използвали живота си, за да мечтаят, а да схванат фактите от живота, които са им дошли в по-дълбок смисъл, как такива хора, когато погледнат назад към живота си, са казвали - приятелят на Гьоте, Кнебел, например, е бил такъв човек - „Когато погледна назад към живота си, всичко е като сън.“ Когато погледнат назад към живота си, са си казвали: Когато погледна назад към живота си, всичко е толкова систематично подредено. Дори и най-малкото събитие не би могло да липсва, ако бях абсолютно същият в земното си съществуване, какъвто съм днес. Ако липсваше и най-малкото събитие, щеше да има малка промяна, но все пак промяна. Само си помислете какъв би бил, да речем, шестдесетгодишният Гьоте, ако не беше преживял Италия. При Гьоте това е почти осезаемо. Той не отиде в Италия по прищявка, а защото в него имаше дълбок копнеж. Но тези дълбоки копнежи не са просто там, ако искаме да ги анализираме точно, така че винаги да можем да ги обясним, произтичащи от по-ранното, а те се раждат с нас. Ние наистина откриваме нещо планирано в живота. Разбира се, човек би могъл да се заблуди за това в началото. Споменах това само защото в края на краищата човек може да се доближи чрез най-обикновено наблюдение до това, което сега е дадено от интуитивното познание. Интуитивното познание наистина дава пълна представа не само за това, което се случва в нашия организъм по отношение на душата, но също така дава представа за това, което действа в нас като център, Азът, действителното самобитие. И това самобитие се разкрива на интуитивното прозрение на третия етап от свръхсетивното познание. То се разкрива по такъв начин, че ние наистина не стоим пасивно по отношение на фактите на външния свят, а сме привлечени към тях чрез това, което е в нас, а не чрез наследственост, а от най-дълбокото централно душевно същество, което е било привлечено в нас от духовно-душевен свят при раждането и е приело физическо земно тяло. Чрез интуитивно прозрение човек осъзнава, че това „аз“ всъщност не влиза в земния живот по такъв начин, че да трябва да бъде пасивно отдадено на случайните факти, които му се случват, а че е силно привлечено от един факт и силно отблъснато от друг. То положително търси своя път в света. Накратко, то се ражда, носейки в себе си предразположеността към своята съдба.

И ако след това развием по-нататък това интуитивно прозрение за природата на човешкото „аз“, ще осъзнаем, че това е го е претърпяло многократни земни животи. Тези многократни животи на земята обаче са започнали в определен момент от времето, преди „азът“ да е бил толкова малко различен от заобикалящата го среда в древната си форма на съществуване, че да не е имало такова нещо като промяна между живота на земята и духовно-душевния живот. Многократните животи на земята ще продължат да се преживяват до един момент, когато егото отново ще бъде толкова подобно в целия си вътрешен състав на духовния свят, че вече няма да се нуждае от земен живот.

По този начин, когато напълно разпознаем егото, ние поглеждаме назад към повтарящите се земни животи. С други думи, ние разглеждаме целия живот на човек като протичащ по такъв начин, че имаме части от този живот между раждането и смъртта или зачеването и смъртта, други части между смъртта и новото раждане; тоест, в повтарящите се земни животи човекът изживява пълноценното си съществуване.

Обичайното възражение е, че хората не помнят тези повтарящи се животи. Това важи само за обикновеното съзнание. В момента, в който се появи интуицията, случващото се чрез повтарящите се животи на земята се превръща във вътрешен поглед към душата, както и спомените в рамките на един единствен живот на земята. Така че именно тук антропософията не стига до своите резултати чрез абстрактни доказателства, както е при обикновената философия, а като първо подготвя душата за висше познание и след това разпознава тези неща чрез интуицията. Но това означава, че антропософското познание се оказва продължение на знанието, което имаме днес в науката, но е продължение, което трябва да работи по съвсем различен начин от простото научно познание, което се признава днес.

Често се задава въпросът: как антропософията доказва това, което твърди? Тези, които задават този въпрос и които, тъй като обичайната форма на доказателство не е налична в антропософията, отричат, че антропософията е научна, не вземат предвид следното – аз мога да обясня тези неща само приблизително, но те са абсолютно и точно верни. Човекът, който продължава да доказва нещо, показва, със самия факт на продължаване на доказването, че това, което трябва да се докаже, не присъства в неговата интуиция. Всъщност ние доказваме навсякъде, където нямаме интуиция. Ако трябва да докажа, че вчера в тази стая е имало човешко същество, ще ми трябват доказателства само ако самият аз не съм го виждал. Това е по принцип случаят с всички доказателства и това е така и с доказателствата в историческото развитие на човечеството. Когато в по-старото си, по-инстинктивно познание хората са имали представа за това, което са наричали божествено същество, те не са се нуждаели от доказателства. Доказателствата за съществуването на Бог са започнали своя живот в историческата еволюция едва когато представата е била изгубена. Доказателствата започват навсякъде, когато няма представа.

Антропософският метод обаче се състои първо в това, че човешката душа се подготвя, за да може след това да бъде възприета. Когато това бъде описано – и това е особеното на антропософията – то може да бъде приведено във формите на здравия разум и разбрано по същия начин, по който човек, който не е художник, може да разбере произведение на изкуството, дори и да не може да го създаде. Следователно, не може да се възрази, че Антропософията не може да бъде схваната със здрав разум. Тя може да бъде изследвана само от някой, който самият е

антропософски изследовател. Тя може да бъде разбрана от всеки, който иска да приложи здравия си разум без предразсъдъци.

Така виждаме, че това е преди всичко познание за човека, себепознание, познание за това какво всъщност е Азът, докато иначе, с нашето обикновено съзнание за Аза, имаме само празнота, тъмнина, мрак, така че се предава познание за истинския Аз, но че този Аз може да бъде видян в своята вечност и в тази вечност като непрекъснат през повтарящи се земни животи. Точно както ви показах, че човешкият организъм става прозрачен за душата чак до волята, така и – както вече намерих в предишните дни – външният свят също става прозрачен. Душевно-духовното на външния свят се разпознава чрез въображението, вдъхновението и интуицията.

Много хора, които се запознават повърхностно с това, което се представя чрез антропософията, може би дори само от писанията на нейните противници, много често казват, че антропософията е преработка на стари мирогледи, например на гностицизма, който все пак е преобладаващ сред много хора през първите християнски векове. Затова те казват, че си имаме работа с нещо, което е било основно опровергано от еволюцията на човечеството във времето или поне е било преодоляно. Всеки, който наистина се фокусира само върху представеното в тези лекции, няма да се изкуши, дори ако е запознат и с гностицизма и антропософията, която със сигурност се появява с нови средства и методи на познание и отчита съзнанието на съвременното човечество, по някакъв начин да го съчетае с гностицизма. Тази антропософия работи по такъв начин, че предполага научното развитие на последните векове. Разбира се, гностицизмът не е взел това предвид, защото съществуването му е предшествовало развитието на науката. Но има и нещо друго, което би могло да доведе до изкушението да се смеси антропософията с гностицизма. Единственият начин да се избегне това е наистина да се задълбочим в същността на антропософията. Единственото общо нещо, което антропософията може да има общо с гнозиса, е, че тя също така взема предвид, по определен начин, преобладаващия мироглед в нашето време, а именно агностицизма, който в известен смисъл е противоположен на гнозиса и е противоположен на антропософията, но в различен аспект.

Този агностицизм може първо да се характеризира от гледна точка на неговия теоретичен аспект. Той е налице, когато човек говори по начина, по който е говорил например Хърбърт Спенсър. Много други са тръгнали по неговите стъпки, но не осъзнават напълно, че са агностици, въпреки че всъщност са агностици в целия си начин на мислене. Той е казал: „Ние виждаме света на сетивата около нас. Имаме интелекта, който се издига от наблюдение и експеримент до съзерцание на законите в този свят.“ – Към това добавяме това, което можем да наблюдаваме от обикновеното съзнание като явления на душата. И тук се прави импровизирано търсене, защото е само импровизирано, на някакъв вид закон. Но тогава онези,

които не просто отхвърлят всяка свръхсетивна реалност, задоволявайки се с интелектуалното разбиране на сетивните възприятия и вътрешните душевни преживявания, както те се представят пред обикновеното съзнание, казват: „Да, но човек не може да проникне с човешки способности до това, което сега се крие като някои или много източници зад тези явления; човек не може да постигне истински гнозис, истински гностицизъм, никакво знание.“ Човек е просветен човек именно защото признава, че произходът на нещата не може да бъде познат или изследван. Агностицизмът в тази си форма се е наложил в широки кръгове. Съществува и в различни вариации. Този агностицизъм, когато се проявява философски, е един вид противоположност на антропософията и бих могъл, ако ми се искаше, от този момент да започна да се обръщам към полемично критично, ако щете, обидно отношение към съвременния агностицизъм, в зависимост от настроението си. Какво може да се каже за него, доколкото той наистина внася поквара в човешките сили на прогрес в цивилизацията, скоро може да се прочете в списание „Die Drei“. Обясних го в лекция, която изнесох в курс на Училището по духовни науки в Щутгарт. Както казах, може да се подходи към въпроса и от тази страна. Но днес не искам да правя това. Бих искал да покажа, че този агностицизъм също води началото си от еволюцията на човешкия дух.

Разбира се, грешки могат да възникнат в отделните сфери на живота. Тогава ние ставаме критици на тези грешки. Трябва да изкореним тези грешки и илюзии. Но когато възникне нещо с такава широка популярност като агностицизма, тогава наистина можем да се борим с него, борбата може да бъде оправдана, но също така трябва да се запитаме: Да, как е възможно в рамките на духовното развитие на човечеството да се е появило нещо като агностицизъм?

Сега, всеки, който се задълбочава в тези въпроси, трябва да си зададе следното: Някога трябваше да стигнем до това в развитието на човечеството, което аз стриктно защитавах в една от последните лекционни вечери за външните естествени науки, особено за неорганичните естествени науки; трябваше да стигнем до чист феноменализъм, както изискваше и Гьоте. Към онзи чист феноменализъм, който вече не използва мисленето, за да конструира всякакви атомни светове зад сетивните възприятия, които вече не могат да бъдат възприети; който използва мисленето само за да чете сетивните възприятия, да остане във феноменалния свят, да подреди явленията по такъв начин, че те да ни се явяват като архетипни явления в Гьотеовия смисъл. Всичко това е правено в най-разнообразни вариации тук през последните дни. Не искам да отричам, че нещо подобно не живее в голям брой хора от настоящето. Въпреки това, от една страна, има определена тенденция към теоретизиране, където ние, така да се каже, след като сме навлезли в мисленето, пробиваме сетивния килим и продължаваме да мислим известно време отвъд сетивното възприятие, където вече няма какво да създава мисленето. Там постулираме атоми и всякакви други неща. Това съответства на един вид закон за

инерцията. Мисленето, в съответствие с нашето настоящо положение, с нашето настоящо отношение към света, всъщност ще бъде приложимо само по такъв начин, че можем да го прилагаме в услуга на групирането, на интерпретирането на явленията във връзка едно с друго, оставайки по този начин, така да се каже, в рамките на феноменалния свят, четейки явлението, а не подлагайки нещата на всякакви обяснения.

Когато някой напише думата „таблица“, той има подробности. Той се опитва да комбинира отделните букви в дума. Той чете. Би започнал грешна дейност, ако каже: Т и след това трябва да предположи, че протичат процеси, които комбинират Т. После и. Така този, който, следвайки вътрешен закон на мисълта, прониква в сетивния гоблен с мислите си, вместо да чете в сетивния свят, се освобождава от необходимостта да го прави. Човек прониква в сетивния свят и излага хипотези, което не означава нищо против феноменалния атомизъм. Някои хора в днешно време са добре наясно, че трябва да има чист феноменализъм. Това е просто посоката, в която се движи естествената наука. Самите естествени учени, в края на краищата, са по-загрижени за експериментиране и наблюдение, отколкото за размисъл върху методите. Следователно, човек не може наистина да ги вини, когато към явленията се добавят всякакви конструкции. Тогава те вярват, че имат факти в тези конструкции. Но някои философски умове смятат, че трябва да се стигне до чист феноменализъм. В частност, сред западните мислители – на Изток е съвсем различно – често срещаме такива личности, които ясно виждат, че науката за външния свят в крайна сметка трябва да стигне до чисто разбиране на явленията и да използва мисленето само за да позволи на явленията да се интерпретират реципрочо. „Всички факти са вече теория“, казва Гьоте. И в Уилям Джеймс, американецът, който основава прагматизма, се появява философски интерпретатор в отговор на прагматизма. В Европа той се проявява малко по-явно в така наречената „философия сякаш“, където се казва, че не трябва да се интерпретира нищо в явлението. Но все пак трябва да се издигне до нещо, което вече не е привидност, така че не се казва за това, което възниква: то е там, а се действа така, сякаш е там. Много по-ясна от тази „философия сякаш“ е тази на Уилям Джеймс, който всъщност се отказва от всякакъв съществен ефект на силата на мисълта. Той е ясен относно факта, че с мисленето човек може само да групира външни факти и да стигне до точка, в която след това може да контролира тези външни факти на практика в служба на човешкото развитие, на цивилизацията. Така че той всъщност не вижда нищо във всички закони, до които човекът прониква, освен практически насоки, така да се каже, за да се разбира със света.

По принцип, това е нещо, към което се стреми феноменологията. Ако я изучаваме в нейната чистота у Гьоте, където тя се появява по чудесен начин с пълното си оправдание, ние осъзнаваме, че е трябвало да възникне, че трябва да е там. Само чрез чистата феноменалност човек може напълно да се просветли за това, което

всъщност е в неговата среда. Но тогава всичко, което надхвърля феномена, е първоначално нещо, с което човек не може да се справи. Ако човек не знае нищо за методите на познание, които се издигат в свръхсетивните светове, тоест, които се издигат от феномените като факти към други, но вече свръхсетивни факти, тогава, стремейки се към феноменализма, човек в крайна сметка трябва да си каже: Съществуват само феномени. Когато ги изследвам с мисленето си, не откривам нищо, което да живее зад тях, освен самите феномени. Защото архетипните феномени в крайна сметка също са само феномени. Така че всъщност не получавам от тях нищо друго освен практически принципи за използване на феномените в служба на хората.

Ако приемем, че това вече е напълно развито; че феноменализмът е налице и мисленето се състои само в регулативни принципи, подреждащи явленията, тогава имаме нещо, което вече не бихме могли да наречем знание в смисъла на по-старите понятия за знание, например гнозис. Защото в какво се е състояло това, което в миналото, от инстинктивния човешки мироглед, винаги се е наричало знание? В моята книга „Загадките на философията“ можете да прочетете повече за това в гръцка епоха: Познанието се е състояло във факта, че когато човек гледа света, той не просто възприема сетивните възприятия - звуци, цветове, качества на топлината - а че възприема мисълта обективно отвън, извън себе си, като цвят. Гьоете все още твърди за себе си, че вижда своите идеи в света така, както гръците са виждали идеите в света, а именно като сетивни възприятия. Но сега си представете човек в тази умствено-сензорна дейност. Той гледа нещо, не само цветовете, но и мислите. Гледайки мислите, той чувства в себе си, преживява в себе си не нещо пасивно, както днес, където имаме само сетивното пред себе си, а е усещал активност в себе си. Това е причината за твърдението на Платон, че има нещо активно във виждането, нещо като схващане. Той е усещал нещо като активност, нещо, което го е свързвало като човешко същество с това, което е виждал като обект отвън. И това е било знание, това чувство, това преживяване на активност, не е било просто приемане на пасивно нещо. Този начин на преживяване на знание днес се среща само при някои изостанали индивиди, при някои хора, които живеят повече от инстинктите си, отколкото от интелекта си, или може да бъде новопридобито от онези, които в антропософския смисъл отново се издигат до по-висше познание, но сега напълно съзнателно, а не инстинктивно, както все още е било при гностицизма. Но днес обикновеното съзнание все повече се приближава до точката, в която пасивно се отдава на външните явления, където мисленето вече не се счита за явление, където то живее само в него като водещ принцип за все по-практично подреждане на явленията и поставянето им в служба на човечеството. Това, което се постига там с феноменалния свят, не води до познание в стария смисъл. Тези, които например все още имат религиозното съдържание с Божествения импулс от стари традиции, като например Спенсър, и след това виждат

това, което днес се нарича знание, но което вече не е знание, гнозис, те твърдят, че казват: Човек всъщност не стига до източника в това феноменално съществуване. Агностицизъм! И по същество този агностицизъм има две страни. От една страна, той отнема всичко, което ни прави силни като цялостни човешки същества, когато имаме дейност в познанието. От друга страна обаче, ние трябва да преминем през тази фаза на човешкото развитие, да бъдем чисто пасивно отдадени на феномените. Част от цялостното развитие на човешката раса е да се развие този феноменализъм в Гютеовия смисъл, защото той ни предава ниво на истина, което е необходимо за цялостното развитие на човечеството.

Какво следва от факта, че ние стигаме до феномените и по този начин, ако не знаем нищо друго освен външните феномени, сме привлечени от агностицизма? От това следва, че ако искаме да останем хора, трябва да подхождаме към духовния свят по различен начин, отколкото чрез интерпретиране на външния сетивен свят. А за онази част от външния свят, която е в основата на сетивния свят, не можем да я открием в сетивния свят. Имаше период в живота ми, когато бях запознат с редица така наречени телеолози. Тези хора идваха и казваха, че механистичният мироглед, чистият феноменализъм, не е достатъчен за външния свят. Един от тези хора дори написа книга, която беше възхитена от мнозина, за „емпиричната телеология“. Той се опита да покаже, че самата причинно-следствена връзка не е достатъчна, че човек може да определи и определена цел в природните феномени, чисто емпирично. Хората се чувстваха много възторжени от самия механизъм, който има известно оправдание във външната естествена наука, като въвеждаха по този начин един вид телеология.

Казах на хората по онова време, включително и на този Николаус Косман: просто погледнете часовника. Този часовник може да се обясни напълно механистично, когато е пред вас. Няма нищо там, което да ни кара да предположим малки демони вътре, които карат колелата да се въртят или нещо подобно. Всякакъв мъгляв мистицизъм е изключен, ако просто погледнете нещото. Строго се придържах към мнението, че светът на феномените трябва да се обясни от самия него. Всяко тълкуване и внасяне на телеология и други подобни е вредно. Но часовникът е направен от часовникар. Няма да опозная часовникаря от часовника, но мога да го опозная като личност. Избирам методи, различни от анализа на часовника, за да опозная часовникаря. Търся го, може би в социален контекст, някъде другаде освен в неговата работилница. - В момента, в който човек е наясно с факта, че външният свят трябва да се схване феноменално, в този момент той, така да се каже, не го е демистифицирал, а е показал необходимостта да се търси този дух, това свръхсетивно, по други пътища, чрез други средства и методи на познание. И това са точно тези, които описах. Те трябва да бъдат добавени към феноменалистичните методи на познание.

Както виждате, антропософията в момента се стреми да утвърди и приеме напълно феноменализма, защото е ясно, че това, което води до духовни светове, трябва да бъде постигнато с тези други методи на познание. Това включва и това, което е в основата на външния сетивен свят като духовно същество.

Така че, виждате ли, от една страна, можех да повтора казаното от мен в Щутгарт, както споменах по-рано. Можех да кажа: менталните образи стават слаби в агностицизма, защото са само пасивно отдадени на външния свят. Но тъй като имаме слаби ментални образи, имаме и слаби чувства. Чувствата живеят в човека по такъв начин, че той сам трябва да ги раздвижи. Те стават сантиментални, или пък остават скучни, така че стават неистински. Така чувствата стават мъгляви, сантиментални или скучни. В резултат на това в нашето изкуство е навлязла натуралистична или неистинска тенденция, защото изкуството произтича особено от света на чувствата. Но тъй като менталните образи не навлизат в импулсите на волята като силни сили, днес ни липсва правилният вид решителност. По-специално ни липсва решителност, когато става въпрос за поемане на нещо ново. Оставяме това, което ни се струва непознато, да ни подмине като усещане. Така е в общи линии с антропософията от двадесет години. Много хора са чували за това, но не могат да решат, от обичайните си преживявания на душата, да го оставят да бъде нещо повече от усещане. Агностицизмът отслабва волята ни. Той дори ни отслабва пред лицето на религиозния опит днес. В резултат на това много хора, които отдавна се стремят да имат елементарен религиозен опит, в крайна сметка се потапят в традиционните религии. Колко честни търсачи наскоро се върнаха към католицизма. Или пък някой се връща към ориенталския мистицизъм. Тъй като агностицизмът отслабва нашите ментални образи, ние не се чувстваме достатъчно силни за елементарни религиозни преживявания.

Антропософията добавя към пасивната обработка на света във феноменализма импулса на въображението, вдъхновението и интуицията и по този начин дори стига до реално разбиране на това, което като свръхсетивно навлиза в нашето историческо съществуване. Тя стига до реално разбиране на Мистерията на Голгота. Тя стига до разбиране на Мистерията на Голгота по такъв начин, че може да види как чистото, божествено същество, Христовото същество, е завладяло тялото на Исус от Назарет. Това от своя страна придава истински смисъл на менталните образи на възкресението, на връзката между живия Христос и нашето собствено човешко развитие на земята, докато всъщност е дълбоко значимо, че теолозите, които се считат за просветени в последно време, са казали: Да, човек просто трябва да погледне живота на Исус. Възкресението, казват те, е възникнало като вяра, но може да се говори само за възникваща вяра. За това, което всъщност се е случило в Гетсиманската градина, всъщност не може да се говори. Антропософията, от друга страна, ще говори за тези неща, които могат да бъдат схванати само като свръхсетивни, които не могат да бъдат схванати, ако човек иска да ги схване с

обичайните исторически методи, взети от сетивния свят. Бих могъл да говоря надълго и нашироко за умъртвяването на нашия религиозен живот чрез широко разпространения агностицизъм днес. Но само ще намекна за това. Това вече е обсъждано другаде.

Но всяка монета има две страни. Може да се говори за агностицизма и по такъв начин, че той се е очертал като необходима фаза на развитие в по-новата история на човечеството; че той е, така да се каже, съпътстващото явление на чистия феноменализъм, към което трябва да се стремим. Но дори ако този чист феноменализъм е от изключителен интерес за нас, докато се стремим към него, ние не можем да получим от него това, което е най-важно за нас за нашата най-съкровена човечност. Трябва да го постигнем по различен начин.

Сега нека добавя нещо лично, не от суета или глупост, а защото е уместно. Вече споменах, че завърших своята „Философия на свободата“ през 1894 г. Убеден съм, че тази „Философия на свободата“ не би могла да бъде написана от някой, който не е чист феноменалист по отношение на естествената наука. Защото, макар че съм чист феноменалист в областта на естествената наука, какво бях принуден да направя, за да открия моралната истина? Бях принуден да въведа в тази „Философия на свободата“ моралната интуиция, която вече характеризирах тук като нещо изцяло свръхсетивно и духовно. Особено негодувах срещу етичния си индивидуализъм. Но беше необходимо. Трябваше да покажа, че в отделния човек моралният импулс може да бъде интуитивно преживян по индивидуалистичен начин чрез обикновеното съзнание, докато в противен случай интуицията може да бъде постигната само чрез по-висши упражнения. Така трябваше да се направи, за да се даде основа на моралния свят, ако човек беше чист феноменалист, който по това време вече се е възнесъл в духовния свят. Защото пред лицето на чистия феноменализъм моралният импулс изчезва, когато човек е напълно честен само със себе си. Ако е нечестен, той се поддава на всякакви илюзии.

Но всеки, който е срещал хора, борили се със светогледи не на теория, а във всяка фибра на емоционалния си живот, знае какво може да означава за днешните хора склонността към феноменализъм, която е в основата на агностицизма. Срещал съм хора, които си казват: Ако схванем света с днешните научни средства, виждаме в него само естествени процеси. Хипотетично можем да го проследим до първична мъглявина или нещо подобно, което е събитието на нашата земя. Можем да го проследим до края, до топлинната смърт или нещо подобно. Но тогава виждаме как можем да развиваме моралния свят в себе си дълго време - той е само мъгла и мара, която се издига над единственото реално нещо, което започва с първичната мъглявина и завършва с топлинната смърт. А след топлинната смърт ще има голямото поле от трупове за всичко, което не само е живяло на земята, но и което се е стремяло там към морални импулси, към религиозна вътрешност. Всичко това ще бъде погребано. Разбира се, не много хора усещат това несъответствие за

собствения си духовен живот, но има хора, които го усещат. Срещал съм ги с цялата им вътрешна трагедия, която ги е карала да се съмняват не само в реалността на това, което може да се схване с религиозни термини, но и в реалността на моралния световен ред. Те са мъгла и мъгла, издигащи се от просто външно феноменалните факти.

Сега нека добавя нещо лично, не от суета или глупост, а защото е уместно. Вече споменах, че завърших своята „Философия на свободата“ през 1894 г. Убеден съм, че тази „Философия на свободата“ не би могла да бъде написана от някой, който не е чист феноменалист по отношение на естествената наука. Защото, въпреки че съм чист феноменалист в областта на естествената наука, какво бях принуден да направя, за да открия моралната истина? Бях принуден да въведа в тази „Философия на свободата“ моралната интуиция, която вече характеризирах тук като нещо изцяло свръхсетивно и духовно. Моят етичен индивидуализъм беше особено негодуван. Но това беше необходимо. Трябваше да покажа, че в отделния човек моралният импулс може да бъде интуитивно преживян по индивидуалистичен начин чрез обикновеното съзнание, докато в противен случай интуицията може да бъде постигната само чрез по-висши упражнения. Така трябваше да се направи, за да се даде основа на моралния свят, ако човек беше чист феноменалист, който вече се е възнесъл в духовния свят по онова време. Защото пред лицето на чистия феноменализъм моралният импулс се губи, ако човек е напълно честен само със себе си. Ако е нечестен, той стига до всякакви илюзии. Но всеки, който е срещал хора, борили се със светогледи не на теория, а с всяка фибра на душата си, знае какво може да означава за днешните човешки същества склонността към феноменализъм, която има агностицизъм в себе си. Срещал съм хора, които си казват: Ако схванем света с днешните научни средства, виждаме в него само естествени процеси. Можем хипотетично да го проследим до първична мъглявина или нещо подобно, което е събитието на нашата земя. Можем да го проследим до края, до топлинната смърт или нещо подобно. Но тогава виждаме как можем да развиваме моралния свят в нас дълго време - той е само мъгла и мараня, която се издига над единственото реално нещо, което започва с първичната мъглявина и завършва с топлинната смърт. И след топлинната смърт ще има огромно поле от трупове за всичко, което не само е живяло на земята, но и за всичко, което се е стремяло там към морални импулси, към религиозна същност. Всичко това ще бъде погребано. Разбира се, не много хора усещат това несъответствие в собствения си духовен живот, но има хора, които го усещат. Срещал съм ги с цялата вътрешна трагедия, която ги е карала да се съмняват не само в реалността на нещо, схванато с религиозни термини, но и в реалността на моралния световен ред. Те са мъгла и мараня, издигащи се от просто външно феноменалните факти.

Това се корени в начина, по който е организирано нашето общество. Милиони и милиони хора, особено тези в пролетарските среди, виждат реалността само във

външни, икономически явления. Духовното – закон, морал, изкуство – не е нищо друго, както се казва, освен идеологическа надстройка, нещо, което възниква просто като фалшификация, идеология. И така ние сме напреднали в агностическа посока до точката, в която се говори за идеология. Аз самият, тъй като съм бил много активен в работническите среди, съм преживял смисъла, в който се говори за идеология там, което в края на краищата е по вина само на онези, които днес, също от посока на науката, говорят за всичко духовно, не съвсем ясно, не съвсем честно, а всъщност в смисъл на идеология. Стигнахме до противоположния полюс на човешкото развитие в сравнение с този, който някога е бил ориенталският мироглед. Той говореше за Мая и за истинската същност. Всичко, което е достъпно и постижимо само за сетивата, беше Мая за него, беше илюзия. А реалното, истински реалното, беше това, което сега е разбираемо за човека отвъд чувственото. Днес живеем в мироглед, който представя точно обратното. За агностиците сетивният свят е единствената реалност. Те биха могли също толкова лесно да кажат мая като идеология за това, което може да бъде схванато отвъд сетивния свят. Трябва да преведем тази дума по следния начин. Нашата мая е духовното; някога мая е била сбор от сетивни явления.

Но това ни принуждава, именно защото трябваше да стигнем до тази точка, да поемем по пътищата на познанието от другата страна. Защото, ако сега се издигнем чрез въображение, вдъхновение и интуиция в духовния свят, тогава разпознаваме точно това, което ни води до действителната същност на човечеството. И откриваме силния импулс да се издигнем в тези светове, когато осъзнаем напълно, че сетивният свят може да бъде обяснен само от самия себе си, със собствените си методи. Това ни дава тласък. Но тогава, ако сетивният свят може да бъде обяснен само със собствените си методи, тогава мисленето служи само като инструмент за обяснение в него. Тогава мисленето има значение за сетивния свят само като слуга, за взаимното тълкуване на явленията, за да ги обедини по такъв начин, че те да се обясняват взаимно. Тогава мисленето, каквото го имаме в чистия феноменализъм или агностицизма, е просто образ. Тогава то вече не съдържа никаква реалност. Гностикът е усещал реалността на мисълта, като я е гледал. Нашето мислене има просто образно съществуване.

Какво следва от това, ако наистина се издигнем до това чисто мислене и схванем в него моралните си импулси? Сега, ако имам огледало тук, с образи в него, огледалните образи не могат да ме принудят да правя каквото и да било чрез причинно-следствена връзка. Ако искам да бъда воден от огледални образи, моето мислене в световното развитие на човечеството е напреднало толкова далеч, че всъщност има само характер на образ, така че вече не съдържа причинно-следствена връзка за мен. Тогава, когато имам морални импулси, чистото мислене се оформя в импулси на човешката свобода. Като стигнем до феноменализма и по този начин до чистото образно мислене, и като сме способни да схващаме

моралните импулси чрез силата на чистото образно мислене, ние също преминаваме през етапа на свободата. Ние възпитаваме свободата в нашата човешка природа, като преминаваме през тази фаза на човешкото развитие. Това е, което исках да представя в моята Философия на свободата. Но ние ставаме свободни само когато имаме мислене, което е образно мислене, което протича изцяло във физическото тяло, както описах. В момента, в който погледнем по-назад, виждаме не свободата, а съдбата. Виждате ли, тук имаме възможността да разпознаем това, което наричаме човешка съдба, защото тя управлява в несъзнаваното, защото достига до нейното управление едва когато се издигнем до интуицията. Тъй като в тази съдба откриваме духовни закони, които действат чрез повтарящи се животи на земята, ние имаме духовна необходимост в нея. Но влизайки в живота на земята, ние се освобождаваме от необходимостта от определени действия и следваме само мисленето, съдържащо образи, и в настоящата епоха на човечеството по този начин се възпитаваме към свобода. Няма противоречие, ако човек се вгледа правилно в въпроса, между съдбата и свободата. За да може обаче понятието за съдба да бъде представено правилно на света по-късно, беше необходимо понятието за свобода да бъде представено първо във „Философията на свободата“.

Виждате ли, това, което трябва да се направи, не е сляпа критика срещу агностицизма, защото в известен смисъл той е само другата страна на феноменализма. Ние четем в природните явления, но ако просто ги четем, не намираме в тях това, което трябва да търсим по висшите пътища на познанието. Но именно поради тази причина ние се нуждаем от тях напълно само когато вече не извличаме инстинктивно от човешката си природа това, което е импулсът на нашето мислене. В древността, дори във времената на гностицизма, човекът е извличал от себе си не само глад и жажда, но и активно мислене. Той все още не е бил техник в съвременния смисъл. Човек става такъв само когато въплъщава чистата мисъл външно в материята. Дори съм убеден – моля, простете ми, че повдигам нещо много лично – че ако бях учил философия в конвенционалния смисъл, вместо да се образовам в технически университет и да намеря пътя си в този технически живот на настоящето, нямаше да напиша „Философия на свободата“, защото тя е точно противоположният полюс на преживяването на чистия факт. И чистият факт, който се преживява във външно механистичното и който след това води и до феноменализъм, е абсолютно това, което, от друга страна, първо извиква напълно противоположния полюс. В противен случай ние инстинктивно внасяме нещо отвътре в себе си, което сънува малки демони в часовника. Търсим първо истински духовното чрез вътрешни сили на познанието, които първо трябва да постигнем, когато вече не можем да се доближим до физическата си среда чрез инстинктивни сили и да внесем в нея това, което произтича от инстинктивното наблюдение. От една страна, ерата на технологиите, с нейните машини, е именно плодородната

почва за духовен, антропософски мироглед. И в този смисъл, ясното познание за духа трябва да се постигне чрез антропософията, именно от немистичен поглед върху света. Не трябва да стигнем до нов гнозис, основан на активно мислене чрез инстинкт, а трябва да търсим истинската духовност във външния смисъл и вътрешното човешко същество, по път на знание, което трябва да се постигне чрез практика.

Трябва да приключим този курс в някакъв момент и тъй като днес исках да ви представя какво представлява антропософията в контраст с преобладаващия агностицизъм, ние, които сме участвали в този курс, сме длъжни да се разделим. Антропософията, както вече споменах, е възникнала изцяло от научния дух на модерното време. Всеки, който сравни най-ранните ми писания с по-късните, ще разпознае това. Тогава тя е приела формата, в която прости човешки умове са се намерили и са се опитали да задоволят определени религиозни нужди в рамките на тази антропософия. Може да се каже, че е имало доста такива прости човешки души, които са намерили най-същественото, абсолютно необходимото за човека, още в тази антропософия.

Винаги е имало странни отношения със самите учени. Все още мога да видя някои от тях да седят пред мен – обичам да бъда конкретен – мога да видя например ботаник, седнал пред мен. Той беше теософ в смисъла, с който може би сте запознати, в смисъла на ориентализиращ мистицизъм, какъвто преобладава в теософските общества, например. Пред мен беше един от най-учените ботаници, така че беше естествено да говоря с господина за ботаника. За мен това беше нещо естествено. Но той не искаше да чува за това. Не, не, ботаниката трябва да си остане това, което е в университетския кабинет, не само при него, но и при други ботаници. Тя трябва да остане именно в начина, по който човек придобива практически знания чрез ботанифициращия барабан и работи с микроскопа. Той не бива да се меси в това! Веднага, когато започвах ботаническа тема, той говореше за етерното тяло, астралното тяло и дори за висшите тела. В това теософско движение беше правилото първо да се говори за всички възможни тела, чак до много по-нагоре, където те ставаха все по-мъгливи. Те не характеризираха нещата, както аз направих тук, като посочих, че етерното тяло е времеви организъм, като се опитах да представя материята конкретно, като характеризирах астралното тяло като това, което идва от духовно-душевната сфера и вътрешно оформя тялото. Опитах се да дам характеристика на съня, дори и тя да е все още непълна. Винаги съм се опитвал да дам конкретно описание. Но хора като тези, за които говоря сега, не се интересуваха от това. Само да имаше думите за това: физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло, след това кама манас, и след това се отиваше в най-висшите области, които ставаха все по-тънки, но винаги оставаха материални. Това беше странен теософски материализъм, който ме изправи особено грубо веднъж, когато бях на теософски конгрес в Париж. Там се провеждаха различни лекции. Попитах

една личност, която всъщност беше много напреднала, как ѝ са харесали лекциите. Тя каза: Да, остави прекрасни вибрации, прекрасни резонанси. Чувствах се сякаш беше казала: Човек усеща нещо изключително хубаво в тази стая след тези лекции. – Всичко се пренесе в материала. Човек не знаеше нищо за истинския дух. И човекът, за когото току-що говорих, винаги започваше от това, което се крие в тази посока. Аз винаги започвах от нещо друго, например тайните на образуването на корените, образуването на стъблата, образуването на цветовете, спираловидната тенденция на растенията, тяхното поклъване или други подобни. Нищо, нищо - антропософията не трябва да влиза в това, махнете я! Астралното тяло, будхи и атма продължаваха да се появяват, както и кръговете, сферите и всичко останало, което се върти в света в този смисъл. Накратко, давам ги само като конкретни примери, но всъщност беше съвсем безполезно да се подхожда към учените в тяхната собствена научност.

Но след това, с изключение на няколко души, които се занимаваха с философска работа от самото начало, като например д-р Унгер, все повече млади хора се появяваха. И никога нямаше да можем да основем Свободното валдорфско училище в Щутгарт, ако редица хора не бяха наистина обзети от антропософския дух в отделните предмети на науката в антропософски смисъл. Защото само по този начин той можеше да бъде пренесен и в педагогиката и дидактиката. Това също така направи възможно все повече и повече разширяването на това, което преди беше достъпно само за прости умове, и наистина завръщането към науката по определен начин. Днес вече можем да видим едно по-широко поле. И вие щяхте да получите пример за това по-широко поле, в което вече можем да работим днес, благодарение на редица по-млади сили, които работят с изключителна отдаденост върху развитието на антропософския дух в отделните конкретни науки. Може да се каже, че много би било желателно и в друга посока. Работата в терапевтично-медицинската област е все още в начален стадий. Направихме и всякакви опити, например в икономическата област. Именно в последното обаче е ясно – и това може би се вижда и от събитията през последните седмици – че все още не е възможно да се работи пълноценно в практическата икономическа сфера. Да се надяваме, че нещата, които сме започнали, ще продължат да се развиват и в крайна сметка ще бъде възможно да се работи в тази област по същия начин, както се работи днес в някои области на самата наука, и както може да се работи по изцяло бъдещ начин в образованието и дидактиката чрез Валдорфското училище.

В продължение на това, бих искал да изразя сърдечната си благодарност на тези тук, в Холандия, които, като приятели на антропософското движение, направиха възможни тези колежански курсове. Със сигурност не е лесна задача да се организира подобно събитие и най-вече, за да се събере необходимата работа в такъв случай, е необходимо по-дълбоко разбиране на въпроса. Фактът, че това се случи тук, ни изпълва - и съм убеден, че говоря и от сърцата и душите на всички, на

които беше позволено да говорят тук през тази седмица на курса - с дълбоко чувство на благодарност и бих искал да изразя това на вас; на първо място на вас, които сте организаторите на този курс. И бих искал да съчетая това чувство на благодарност с надеждата, че тези, които сега са обърнали вниманието си към това, което беше обсъдено тук през последните няколко дни, ще почувстват, че са им дадени някои предложения с малкото, което можеше да се постигне тук за толкова кратко време. Не можем да направим повече от това да дадем такива индивидуални предложения. Ако имате възможност да развиете тези предложения, като се опитате да проникнете по-дълбоко в това, което вече е разработено, но все още е малко известно на света, това, което е разработено чрез антропософското движение, антропософската работа, тогава ще видите, че това антропософско движение не само не е това, което неговите врагове и противници биха искали да го представят, които най-вече, защото не могат да бъдат обективни, стават лични, но че антропософското движение не само не е това, което неговите врагове и противници биха искали да бъдем, но че Антропософското движение поне е поддържано от истински сериозен научен дух.

И от друга страна, може би бих могъл да се отдам на надеждата, че лекциите, които се опитам да формулирам тук тази вечер, могат да допринесат с нещо, за да покажат как несъзнателните копнежи живеят в голяма част от цивилизованото човечество в наше време, които, когато бъдат доведени до съзнанието, не представляват нищо друго освен желанието за нещо като антропософия. Но фактът, че такъв копнеж съществува, може да се види и от всякакви негативни примери.

В наше време има една личност, Освалд Шпенглер, който е известен и тук, в Холандия, който е написал книгата за необходимия упадък на Запада. Бил съм свидетел как, особено сред младежите в Централна Европа, тази книга за „Упадъка на Запада“ е направила дълбоко, опустошително впечатление. В тази книга обаче се занимаваме с делото на човек, който е напълно у дома си в дванадесет до петнадесет науки, който наистина не говори от основата на лекомислено знание, а говори само от гледна точка на негативните авторитети, които са ефективни в нашето време.

Един такъв негативен пример е например агностицизмът, когато той представлява другата страна на феноменализма и човек иска да спре само до този феноменализъм. Другият, позитивният, е част от него. Този позитивен се стреми да достигне антропософията по духовния път на познанието. В този смисъл бих искал поне малко антропософия да е проговорила на вашите души, предвид вашата искреност. Често, когато представляваме антропософията, човек има чувството, че тя съществува от десетилетия, но ние винаги сме в началото. И сега, след десетилетия, отново говорим за самото начало, въпреки че сме говорили с хиляди и хиляди хора през десетилетията. Човек усеща това - не заради антропософията, която може да почака - човек го усеща заради копнежите на времето като нещо

изключително потискащо. Но затова е и причината да има такова дълбоко удовлетворение, когато се събират хора, които искат да знаят какво е антропософията и които чрез своите изследвания и сериозна ангажираност с живота имат известна способност да преценяват. Антропософията не е нужно да се страхува от осъждане. Мога да ви уверя в това от духа на антропософията. Критиците със способността да преценяват винаги ще бъдат добре дошли в антропософията. Досега те най-вече са ставали нейни привърженици, след като са я опознали. Колкото по-обективно човек се занимава с антропософията, дори това да означава да я критикува, толкова по-добре за нея. Антропософията не е нещо, което работи на основата на сляпа вяра в авторитетите или разчита на липсата на критика. Тя предпочита онези слушатели, читатели и сътрудници, които внасят в нея пълната си, проникателна душевна природа, не тази, която често произтича от агностицизма на настоящето, а тази, която произтича от истински безпристрастната човешка душа.

Ако човек може да има чувството, че дори и да е било начало, подобно начало в крайна сметка трябва да доведе до нещо, което е свързано с най-дълбоките копнежи и потребности на човешкото развитие, тогава може да се каже, че човек си тръгва от такъв курс с известно удовлетворение. И затова вярвам, че тези, които са говорили тук, ще си тръгнат с известно удовлетворение и най-вече с благодарно сърце от случилото се тук. Но те биха искали да се надяват, че някои стимулиращи неща може да са се случили и за уважаемата публика.

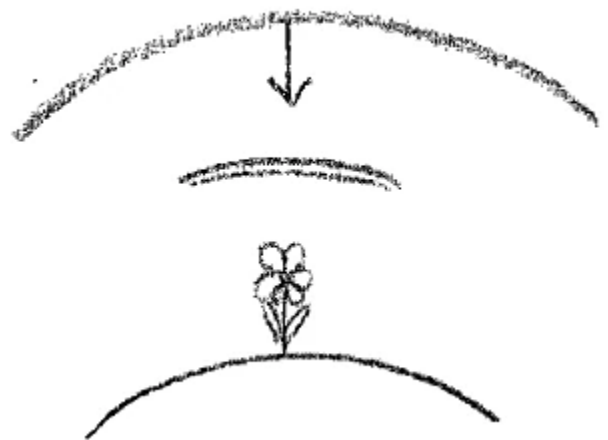
В този дух, позволете ми да завърша този курс, като ви кажа по възможно най-топлия начин, изхождайки от този антропософски дух: Ако може би сме се свързали помежду си чрез някои мисли, тогава търсим начини да продължим да бъдем заедно, да работим заедно в духовна работа. В този дух се сбогувам с вас за днес. Сесия с въпроси и отговори

Хага, 12 април 1922 г.

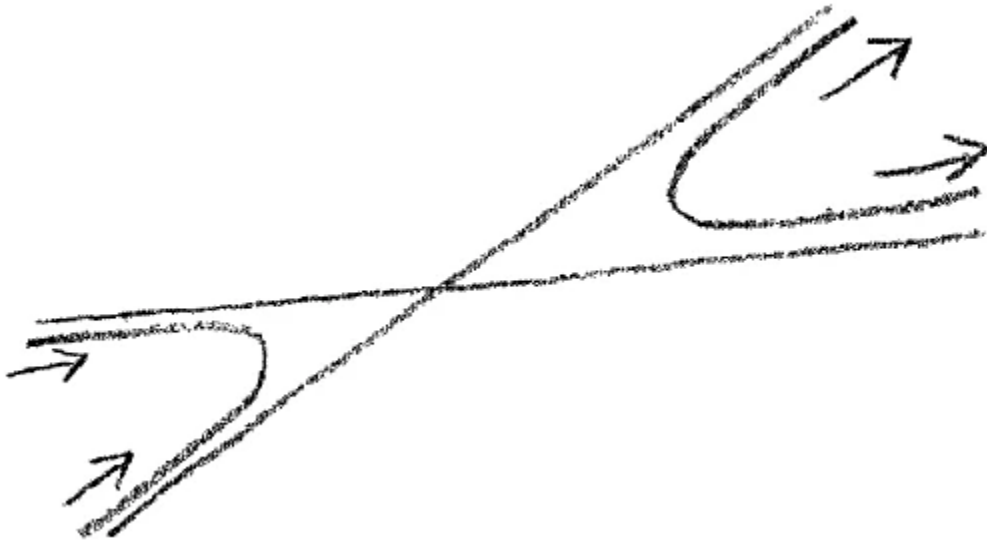
Въпрос относно многомерното пространство.

Рудолф Щайнер: Ако имам обичайната координатна система, съм характеризирал триизмерното пространство. Сега, нека го обсъдим схематично, ние изхождаме от определени алгебрични предположения, като абстрактно продължаваме същия процес, който води от равнината в триизмерното пространство, и стигаме до четвъртото измерение, петото и така нататък, до n -мерно пространство. И тогава е възможно дори, да речем, да се конструират тела – Хинтън е направил това – да се конструира тесарактът, но това не е реално тяло, а проекция на реалния тесаракт в триизмерното пространство. Сега работата е следната: в чисто теоретично-абстрактен план, разбира се, няма какво да се каже срещу подобни изводи. На теория може да се премине и от триизмерно пространство към четвъртото измерение на времето, ако се действа в рамките на формулите за изчисление по такъв начин, че да се вземе предвид действително направеният скок, защото в края

на краищата е различно, ако се премине от първото към второто измерение и към третото измерение на пространството, отколкото ако се премине във времето. Но ако го усъвършенствате,... тогава можете да преминете във времето. По този начин човек стига до абстрактно четириизмерно пространство. Ако човек остане абстрактен, може да продължи да прави това, докато остава в чисто интелектуалното, стига да не е принуден да следи материята живо. Но тогава човек се сблъсква с проблем, който, докато чисто абстрактният ход на мисълта води до регрес *ad infinitum*, живо се превръща в проблем на еластичността. Можем също да си представим махалото като продължаващо да се люлее вечно. Но в динамиката ще получим състояние на вибрация. Така е в действителност. Ако можете да навлезете в въображаемо мислене, просто вече не можете да извършвате процеса *in infinitum*, като приемате четвърто и така нататък измерение. Тогава, ако нарека първото измерение +a, второто +b, третото +c, ако взема реално пространство, съм длъжен да не пиша четвъртото +d, а по природа на нещата съм длъжен да пиша -c. Така четвъртото измерение просто анулира третото бит по бит и остават само две. Така че вместо четири, получавам две измерения. И така, ако приема петото, съм принуден да поставя - b, а с шестото - a. Тоест, връщам се към същината. Еластичността се е върнала към началната точка. И това не е нещо, което съществува само във въображението, например, тоест субективен експеримент, а се реализира по начина, който описвах онзи ден. Докато имаме, да речем, земята тук и гледаме корена на растението, всъщност си имаме работа със специална формация на гравитацията. Тук човек е в обикновената размерност на пространството. Но ако някой иска да обясни формата на цвета, тогава не може да се измъкне с това. Тогава, вместо да вземем за начална точка на координатите, трябва да вземем безкрайното пространство, което в края на краищата е само другата форма на точката. И тогава човек се стига до центробежно навлизане, вместо центробежно навън. Стига се до тази вълнова повърхност. Вместо нещото да се разпростира, то се натрупва отвън и тогава се получават тези движения, които са плъзгащи или стържещи движения или движения на налягане, където бихте сбъркали, ако вземете координатните оси от центъра на координатите, но трябва да вземете безкрайната сфера като център на координатите и след това всички координати да се насочват към центъра. Така се получава и качествено противоположната координатна осна система веднага щом се влезе в етера. Фактът, че това не се взема предвид, е грешката в обикновената теория на етера. Тук се крие трудността при дефинирането на етера. Понякога той се разглежда като течност, понякога

като газ. Грешката тук е, че се започва от координатната система, гледана от центъра. Но веднага щом се влезе в етера, трябва да се вземе сферата и да се конструира цялата система не отвътре навън, а обратното. Нещата стават интересни, когато се следват математически и преминават във физическата област, и все още може да се допринесе много за решаването на гранични проблеми, ако тези теории, които започват да стават много реални тук, бъдат развити. Но все още има ужасна липса на разбиране за това. Например, веднъж изнесох лекция в математическо университетско общество, където се опитах да въведа тези неща. Обясних, че ако имате асимптотите на хипербола тук и клоните на хиперболата тук, това, което трябва да си представите тук отдясно, разпръснати, трябва да си представите тук отляво, разпръснати заедно, така че да се получи пълно обръщане. Тези неща постепенно водят до по-конкретно третиране на пространството. Но днес има малко разбиране за това. Дори чистите аналитици често показват известна неприязън към синтетичната геометрия. И тази по-нова синтетична геометрия е начинът да се излезе от чисто формалната математика и да се стигне до проблема, където човек трябва да схване емпиричното. Докато човек изчислява само с аналитична геометрия, той не се доближава до сферите на реалността. Там човек е развил само крайните точки на координатите, геометричното местоположение на координатите и т.н. Ако човек остане с конструирането с линейното и с кръговете, тогава той стои в линии вътре в тях, но е принуден да използва определена визуализация, за да помогне. Това е, което прави синтетичната геометрия толкова полезна за излизане от формалното и показване как да се мисли математическото по природа.

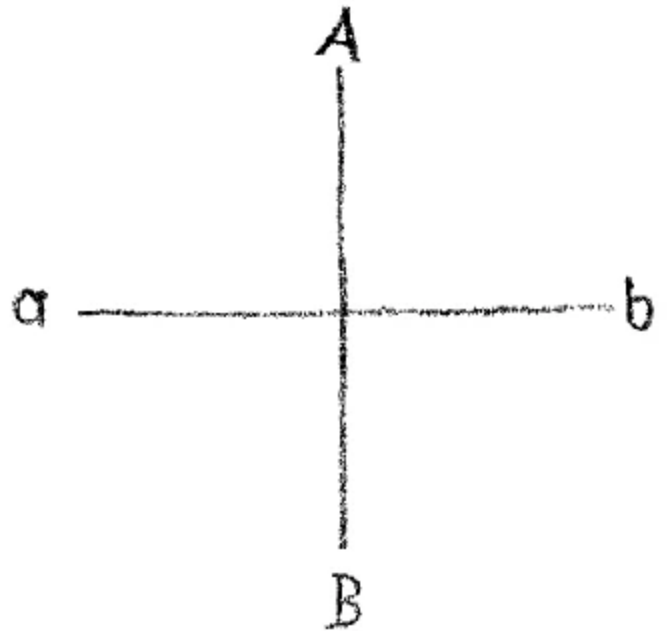

Въпрос: Какво има предвид д-р Щайнер, когато казва, че физическото тяло е пространствено тяло, а тялото на формиращите сили е времево тяло? Физическото тяло също живее във времето, расте и се разпада.

Рудолф Щайнер: Да, това е само неточна мисъл, ако мога така да се изразя. За да проследите това до точно мислене, първо трябва да направите анализ на понятието време. Само помислете: както обикновено разбираната реалност стои пред нас, пространството и времето са преплетени. Човек може да мисли такива неща само когато прави разлика между пространство и време. В обикновеното обективно познание изобщо не сте дали време. Вие измервате времето само с пространствени величини, а промените в пространствените величини са средство за разпознаване на това, което тогава се счита за време. Просто си представете различен начин за измерване на времето. В противен случай винаги измервате времето според пространството. Това не е така в момента, когато преминете към реалното преживяване на времето. Хората обикновено правят това несъзнателно. Всъщност мисленето се издига в съзнанието чрез въображаемо познание. Но имате истински времево преживяване, когато например, да кажем, на 12 април 1922 г. в 4:4 минути и толкова секунди, отнемете душевния си живот.

Когато вземете душевния си живот в този момент, той има времево напречно сечение. Не можете да кажете, че има някакво пространствено напречно сечение в рамките на това времево напречно сечение. Но в рамките на това времево напречно сечение се намира цялото ви земно минало и ако искате да нарисувате схематично, ако това е потокът от вашия опит от а до b, трябва да нарисувате напречното сечение от А до В. Не можете да избегнете поставянето на целия си опит в това напречно сечение и въпреки това в него има перспектива. Можете да кажете, че преживяванията, които се намират по-назад във времето, са представени с по-малка интензивност от тези, които са по-близо във времето. Но всичко това е представено в едно напречно сечение. Така че получавате различни взаимовръзки, когато наистина анализирате времето. Можем да формираме ментален образ на времето само ако не използваме анализа, с който сме свикнали във физиката, според средствата на пространственото познание, а само като размишляваме върху самия душевен живот. Но във вашия душевен живот, дори ако имате само абстрактни мисли, вие сте във времевото тяло. Важното е, че сега сме в състояние да разберем това времево тяло като организъм. Виждате ли, когато изпитвате някакво неразположение, да речем храносмилателно разстройство, в стомаха, може да видите, че то засяга и други области на вашия пространствен организъм. Пространственият организъм е такъв, че отделните области са пространствено зависими една от друга. В случая с времевия организъм, въпреки че имаме по-късно и по-рано, по-късното и по-ранното са свързани по органичен начин. Понякога изразявам това, като казвам: Нека предположим, че имаме много стар човек. Откриваме, че когато такъв възрастен човек говори с по-млади хора, например с

деца, думите му отскачат от децата, думите му не са от полза за децата. И откриваме друг човек. Когато говори с деца, това е нещо съвсем различно. Думите му се вливат сами в детската душа. Ако сега изучавате - човек не изучава тези неща само защото много рядко обмисля цялостното човешко същество, човек, така да се каже, не спира с вниманието си достатъчно дълго, за да наблюдава например основата на благословията на по-възрастен мъж или жена, понякога трябва да се върнем към ранното детство. Днес наблюдението не се простира толкова далеч. Антропософията трябва да направи това. Върнете се назад и ще откриете, че онези, които могат да благославят в напреднала възраст, които имат тази особена духовна сила в себе си, че думите им се вливат в младите хора като благословия, са се научили да се молят в младостта си. Изразявам го образно: скръстените ръце в младостта стават благославящи ръце в напреднала възраст.

Ето връзка между това, което влияе на другите хора в по-късна възраст и какви, да речем, благочестиви чувства и други подобни са присъствали в живота в ранното детство. Има органична връзка между по-ранното и по-късното. И едва когато познаваш цялостния човек, виждаш как той има безкраен брой такива връзки. Днес ние сме заседнали с целия си живот извън тази реалност. Въобразяваме си, че сме пълни с реалност, но сме абстрактни същества в нашата култура на живот. Не обръщаме внимание на истинската реалност. Например, не обръщаме внимание на такива неща. Също така не обръщаме внимание на факта, че когато учим дете, трябва да избягваме, ако е възможно, да му даваме рязко очертани понятия, особено в началното училище. Те са наистина за по-късна възраст, сякаш някой би свил крайниците и би им попречил да растат. Това, което предаваме на детето, трябва да е организъм, трябва да е подвижно. Сега постепенно се приближавате до това, което имам предвид под организъм. Разбира се, това е възможно само в рамките на въображението. Но човек все още може да стигне до ментален образ на организма, ако е наясно с факта, че това, което се случва във времето в човешкото същество, не се отнася до пространствения организъм, а до темпоралния организъм.

Сега виждате, че има реалност във времето. Можете да видите това и в математиката. Някога имаше много хубава дискусия по този въпрос. Мисля, че Оствалд посочи - не е привърженик на хуманитарните науки, но не е точно материалист - че органичните процеси, които протичат във времето, не могат да бъдат обърнати с механичния процес. Но факт е, че дори не можете да се доближите до времевите процеси с обичайните изчисления. Всъщност винаги оставате извън времевите процеси с обичайните изчисления. Те не следват процесите като такива. Ако например въведете отрицателни величини във формула за лунното затъмнение, получавате по-далечните неща, но не се отдалечавате с тях. Движете се само в пространствената сфера. И така, получавате правилна представа за това какво всъщност представлява човешкото физическо тяло, само ако можете да отделите пространственото от темпоралното. В случая с човека това е от фундаментално значение, защото човек не може да достигне до никакво разбиране, ако не знае, че при него всичко времево протича като самостоятелна единица, а пространственото се управлява от времевото като от нещо динамично, докато при машината времевото е само функция на това, което има пространствен ефект. Това е разликата. За хората времевото е реално, докато за механизма времевото е само функция на пространството. До това се свежда в крайна сметка.